

קיצור אברבנאל לפרשת לך לך

מהדורה מעוצבת של פירוש אברבנאל

עיצוב: זהבה גרליץ.

עריכה, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג

אתר דעת תשע"ה

פרק יב..... 4

- 4..... אברהם – התחלת האומה הישראלית.....
- 6..... הרחבה בחלק שני: שלוש דרגות הנפש המשכלת ושיקופן בשלושת האבות [פרק יב].....
- 6..... הרחבה בחלק שני: מדוע יצא אברהם מאור כשדים? [פרק יב].....
- 6..... [ביאור הפרשה שאלות ותשובות].....
- 6..... שלוש סיבות שאברהם התעכב בחרן.....
- 8..... ואעשך לגוי גדול ... ויצאו ללכת ארצה כנען (יב,ב-ה).....
- 12..... הרחבה בחלק שני: כמה פעמים יצא אברהם מחרן? [פרק יב,ה].....
- 12..... ויצאו ללכת ארצה כנען ... ויהי רעב בארץ (יב,ה).....
- 13..... [אברהם ושרה במצרים].....
- 14..... ויהי רעב בארץ... עד ולאברם היטיב בעבורה (יב,יטו).....
- 16..... ולאברם היטיב בעבורה וגו' עד וגם ללוט (יב,טז – יג,ד).....
- 19..... סיכום.....

פרק יג..... 20

- 20..... [לוט נפרד מאברהם והסיבות לכך].....
- 20..... וגם ללוט ההולך את אברם... עד ויהי בימי אמרפל (יג,ה-יח).....
- 21..... [הנבואה לאברהם אחרי הפרד לוט מעליו].....

פרק יד..... 22

- 22..... [מלחמת ארבעת המלכים].....
- 22..... ויהי בימי אמרפל... עד אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר. [יד,א-כד].....
- 26..... [מה למדים מסיפור ארבעת המלכים?].....

פרק טו..... 26

- 26..... אחר הדברים האלה... עד ושרי אשת אברהם לא ילדה (בראשית טו, א-כא).....
- 26..... ברית בין הבתרים [פרק ט"ו].....
- 27..... היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמור אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד (טו,א).....
- 28..... ויאמר אברם ה' אלוהים עד ויוצא אותו החוצה (טו,ב-ד).....
- 30..... [ויוצא אותו החוצה].....
- 40..... [גר יהיה זרעך].....
- 40..... ויהי השמש לבא... עד ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (טו,יב-טו).....
- 40..... הרחבה בחלק שני: מה הייתה מטרת גלות מצרים? [פרק טו,יב-טו].....
- 40..... הרחבה בחלק שני: אם גלות מצרים הייתה על דרך ההטבה והחסד [טו].....
- 40..... ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וגו' עד ושרי אשת אברם (טו, טו-כא).....
- 42..... סיכום הפרשה.....

פרק טז..... 43

- 43..... ושרי אשת אברם... עד ויהי אברם בן תשעים שנה (ט"ז,א-ט"ז).....
- 43..... [פירוש הפרשה, שאלות ותשובות].....
- 43..... ושרי אשת אברם וגומר עד ויהי אברם בן תשעים וגומר.....

46.....[הגר והמלאך]

פרק יז 49 .....

49.....ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים... עד ויאמר אלוהים אל אברם (יז,א-ח).

49.....[פירוש הפרשה ותשובות לשאלות]

50.....ויהי אברם בן תשעים שנה וגו'. עד אני הנה בריתי אתך (יז,א-ג).

53.....ואני הנה בריתי אתך... ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריך [י"ז, ד-ח].

55.....ויאמר אלוהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור (יז,ט-יד).

61.....ויאמר אלוהים לאברהם שרי... עד סוף הפרשה. (יז,טו-כז):

61.....[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

61.....ויאמר אלוהים לאברהם שרי אשתך וגו' עד אבל שרה אשתך (יז,טו-יח).

65.....אבל שרה אשתך... עד סוף הסדר (יז,יט-כז).

חלק שני 69 .....

70.....שלוש דרגות הנפש המשכלת.

71.....האבות מייצגים את שלושת מיני השכל

73.....הקדמה: מדוע יצא אברהם מאור כשדים?

73.....אברהם בכבשן האש.....

75.....בן שלוש שנים הכיר את בוראו – בשכל או בנבואה?

77.....כמה פעמים יצא אברהם מחרן?

78.....מה הייתה מטרת גלות מצרים?

81.....אם גלות מצרים הייתה על דרך ההטבה והחסד.

82.....גלות מצרים לשתי תכליות

פרק יב

אברהם – התחלת האומה הישראלית

כבר זכרתי בסדר בראשית ובסדר נח גם כן, שזכרה התורה האלוהית שלוש התחלות באומה הישראלית:

הראשונה, והיא היותר כוללת, היה אדם הראשון. ובא סיפור עניינו בסדר בראשית כי הוא היה לאומה כערך הצומח לחי.

וההתחלה השנייה היא מיוחדת, היה נח, וסופר עניינו בסדר נח. והוא היה בערך האומה, כצורה המרגשת לחי.

וכן אומר עתה שההתחלה השלישית היותר מיוחדת, היה אברהם, ובאו סיפורי עניינו בסדר הזה ובסדרים הבאים אחריו, והיה ערכו אצל האומה בערך הצורה האנושית המשכלת לחי מדבר.

וכבר יורו על זה עשרה דברים אחרים מסיפוריו:

הא' מפאת המצווה שצווה בה **לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך**. כי כן הנפש המשכלת תעזוב הדברים החומרניים מהארץ, והקרובים, כדי להתעסק בשלמותה, להיותם מעיקים אליה ומטרידים אותה.

הב' מפאת המלכים שניצח אברהם, כי כמו שהארבעה מלכים ניצחו את החמישה, ואברהם משל בכולם, כן ארבע איכויות הראשונים מושלים בחושים החמישה, והצורה המשכלת תמשול בחושים ובאיכויות כולם.

הג' מפני ביזות והקניינים והממונות, כמו שאמר **הרימותי ידי אל ה' וגו' אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך**. כי כן דרך הנפש המשכלת שתבזה הממונות והקניינים המדומים, ותרים ידה אל ה' להידבק בו.

הד' מפאת קריאת אברם בשם ה', כמו שאמר (בראשית כ"ו כ"ה) 'ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ויקרא בשם ה'". ויקרא שם אברם בשם ה' כי כן דרך הנפש המשכלת להתבודד באלוהיה, ולהידבק בו כל מה שאפשר.

הה' מפאת בניו, שהיו לו שני בנים: אחד מהגר השפחה, ואחד מהגברת שרה. וכן הצורה האנושית תתחלק לשכל מעשי ולשכל עיוני.

והיה השכל המעשי נולד מהשפחה, כי הנהגת הדברים החומריים המפורסמים הוא הגרות והעבדות.

אמנם השכל העיוני היה בן שרה הגברת, מעיינת באל ית' ובמעשיו, שהיא השררה האמיתית.

וכמו שהשכל המעשי קודם בזמן לשכל העיוני, וכאומרם ז"ל י"ג שנה קדם יצר הרע ליצר הטוב, שנאמר לפתח חטאת רובץ, כן ישמעאל קדם י"ג שנים ליצחק בן שרה.

הו' מפאת המילה שצווה השם לאברהם שיכרות את בשר ערלתו, להתרחק מהתאוות המותרות, כי כן ראוי לנפש המשכלת להרחיק הערלה והמותרות הנמאסים אצלה.

הז' ממה שנראה השם אל אברהם באלוני ממרא, והודיעו הדברים העתידיים להיות, אם מארבע המלכיות, ואם מעניין סדום ועמורה. כי כן הנפש המשכלת תראה את האלוהים ותשיג את אלהותו ואופני מעשיו, ותזכה לדעת העתידות בדרך נבואי. ולכן תמצא שלא נאמר לאדם ולא לנח וירא אליו ה', אלא לאברהם. כמו שלא תיוחס ההשגה האלוהית אל הנפש הצומחת ולא לחיונית, אלא לנפש המשכלת.

הח' מפאת מה שאמרה שרה לאברהם (בראשית כ"א י') 'כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק'. ואמר לו השם 'כי ביצחק יקרא לך זרע'. כי כן השכל העיוני הוא לבד יורש הנצחיות והחיים המתמידים המאושרים. אמנם השכל המעשי, בן האמה, לא יירש נצחיות כלל, כי ייפסד בהפסד האיש. ולכן 'ביצחק יקרא לך זרע', אשר יירש את ארץ חיים, לא בבן האמה.

הט' מפאת העקידה שעקד אברהם את יצחק בנו, ורצה לשוחטו לקיים דבר השם. וכן השכל העיוני כאשר במחשבותיו והקשיו יטה מדרך התורה ואמונתה, יעקוד אותו אדם על גבי מזבח השם, ויכניעהו לקבל תורתו ואמונתו.

הי' מפאת נישואי יצחק, שצווה אברהם לאליעזר שלא ייקח אשה ליצחק כי אם ממשפחתו ומבית אביו. וכן ראוי שהשכל העיוני לא ישים תכלית עיונו בחכמות חיצוניות, שהם באמת מורת רוח לתורה האלוהית כבנות הכנעני, אבל תהיה בתורת ה' חפצו, כי היא הייתה אשר הוכיח השם להשיג אל השלמות האנושי. ובהיות התורה אלוהית, כבר תתייחס אל הנשמה השכלית, והיא ממשפחתה ומבית אביה.

והנה התבאר מעשרת הדמויים האלה שהיה אבינו אברהם ביחס זרעו ואומתו, בערך הנשמה השכלית באדם.

הרחבה בחלק שני: שלוש דרגות הנפש המשכלת ושיקופן בשלושת האבות [פרק יב]
הרחבה בחלק שני: מדוע יצא אברהם מאור כשדים? [פרק יב]

[ביאור הפרשה שאלות ותשובות]

שלוש סיבות שאברהם התעכב בחרן

הנה ראה יתברך שתרח עם היות שיצא ללכת ארצה כנען התעכב והתיישב בחרן ימים רבים, ובסיבתו היה אברהם יושב שמה. ושלחיותו מוכן לשלמות גדול בעבודה האלוהית ומדרגת הנבואה, היו לו שם שלושה מונעים גדולים מלהגיע אליו:

המונע הראשון - הארץ שהיה יושב בה. לפי שכל ארץ קדם הייתה מלאה כישופים ועוננים, והיו כופרים במציאות האלוהית. וכמו שאמר 'כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים'. ולכן 'אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו', 'וקסמים בידם', ובלעם משם היה. ולכן מפאת טבע הארץ היה מונע גדול לשלמות אברהם ולהדבק אל האלוהים בהיותו שמה.

והמונע השני היו אוהביו שכניו ומכיריו, שהיו כולם עובדי ע"ג, וכאשר ראו מה שקרה לאברהם באור כשדים מהסכנה על טענותיו וויכוחיו, היו מונעים אותו לדבר עוד בעניין האלהות. והאדם בהכרח יפיק רצון אוהביו העומדים סביבו.

המונע השלישי היה אביו תרח ונחור אחיו, כי היה תרח כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ח), עושה צלמים ועובד אותם. וכן היה נחור, וכמו שאמר 'בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלוהים אחרים'. ואברהם היה בוש ונכלם מלגעור בהם ומלהוכיחם על שיבושי אמונתם. והייתה חברתם מזקת לו מאוד, ומונעת ממנו כל דבקות אלוהי.

השאלה הראשונה

באמרו **לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך**, כי הנה ארצו אשר נולד בה היא אור כשדים, והוא כבר יצא משם, כמו שנזכר למעלה.

תשובה לשאלה א'

ומפני זה כולו ציוהו ית' **לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך**. ראוי שנאמר כשמצאנו בכתוב כפל לשון, שהוא לענין מה. כי הנה 'ולך לך אל ארץ המזרח', עניינו **שילך שם לבדו** מבלי נעריו. וכן עשה.

וכן עניינו בכאן, שאמר השם לאברהם **לך לך**, רצונו לומר איני חפץ בהליכה שהלכת מאור

כשדים, לפי שהייתה עם אביך ואחריך, ולא שתשב בארצך, שהיא עבר הנהר וכל ארץ קדם. אבל שאתה לבדך תלך ותעזוב **ארצך**, עם היותה נאותה למזגך, **ומולדתך** שהם אוהביך שנולדת ונתגדלת ביניהם. והוא מלשון גידול, כמו יולדו על ברכי יוסף. **ומבית אביך**, עם היותו קשה בעיניך לעזוב את אביך בזקנתו, כי כולם צריך שתעזוב, כיון שהם לא ידעו דרך ה'.

הנה התבאר שלא אמר **מארצך** על אור כשדים שכבר יצא משם, אלא על עבר הנהר שהיא ארצו בכלל.

והותרה בזה השאלה הא'.

השאלה הב'

למה אמר **מארצך וממולדתך ומבית אביך**. וידוע שכולם היו בחרן, והיה ראוי שיאמר לו לך לך מחרן, או מארצך אשר אתה יושב בה. כי ביציאתו ממנה, מבואר הוא שיצא ממולדתו ומבית אביו אשר שם, כי כשיצא מהכולל יצא מהפרטי בהכרח.

תשובה לשאלה ב'

וזכר מארצך וממולדתך ומבית אביך להעירו על המונעים שהיו לו בישיבתו שמה.

והותרה בזה השאלה הב'.

השאלה הג'

למה זה לא ביאר הקדוש ברוך הוא לאברהם שילך מיד אל ארץ כנען, והעלימו ממנו ולא הגיד לו אנה ילך, אבל אמר **אל הארץ אשר אראך**. והנה כשיצא עם תרח אביו, היה ללכת ארצה כנען, ולכן לא תהיה ההליכה שמה דבר זר וקשה אצל אברהם, וכמו שיראה מהמעשה שהוא מעצמו הלך שמה. **ורש"י** (בראשית י"ב) כתב מדברי **המדרש**, שהיה זה כדי לחבבה בעיניו. והוא טעם חלוש ובלתי מספיק.

תשובה לשאלה ג'

ולפי שהפלא ה' חסיד לו, והפרידו מאוהביו ומאביו ומאחיו, ורצה שלא ידעו הם לאיזה מקום היה הולך כדי שלא ילכו שם אחריו. לכן לא ביאר לו שם המקום אשר ילך אליו, ואמר לו **אל הארץ אשר אראך**. רצונו לומר כי בהתהלכו ינחה אותו אל המקום אשר יבחר בו. ואולי רמז לו במלת **אראך**, ששם יראה אליו האלוהים, כי היא הארץ הראויה למראות אלוהים, לא הארץ אשר הוא יושב עליה.

והותרה בזה השאלה הג'.

השאלה הד'

באומרו **ואעשך לגוי גדול וגו'**. והיא: למה זה ייעדו בכל הטובות האלה, ומה זכות נמצא בו שבעבורו נתן לו כל השכר הזה? כי הנה הכתוב לא סיפר קודם לזה דבר מצדקת אברהם, כמו שסיפר מנח שהיה איש צדיק תמים. גם לא ביאר לו השם שהיה כל זה חלף העבודה שהיה עתיד לעשות.

וחז"ל אמרו שהיה זה מכלל הניסיונות, ולא ידעתי מה הניסיון הזה, אם עליו נתנו לו כל הגדולות האלה.

תשובה לשאלה ד'

וכבר זכר החבר **לכוזר**

שהנבואה הייתה מעלה מיוחדת בארץ הקדושה, ושכל מי שנתנבא לא נתנבא אלא בה או בעבורה. הלא תראה כי הועתק אברהם מארצו, כאשר הצליח והיה ראוי להידבק בעניין האלוהי, והיה לב הסגולה ההיא, אל המקום אשר תיגמר השלמתו. והיה זה כמו שימצא עובד אדמה אילן שפריו טוב במדבר, ומעתיקו אל אדמה נעבדת כדי שיצליח בה בשורש ההוא, ומגדלו שם באופן שישב פרדסי אחר היותו מדברי, וירבה אחר שהיה מועט.

וכן שרתה הנבואה בזרעו של אברהם בארץ כנען, רבו אנשיה הנביאים כל ימי עמדם בארץ כנען, עם העניינים העוזרים מהטהרות והעבודות וכו'.

ראה איך העיר החכם האלוהי הזה על העיקרים שזכרתי בדבר הזה.

ואעשך לגוי גדול ... ויצאו ללכת ארצה כנען (יב,ב-ה).

בעבור שציווהו השם שילך ויעזוב את ארצו ואת מולדתו ואת בית אביו, ראה יתברך שכבר יקשה בעיניו זה מפני התועלות הנמשכות אליו מהארץ והתולדות ובית האב. ולכן השיבו יתברך כנגדם:

אם כנגד **בית אביו**, שהוא מאן דסמיך ליה, אמר **ואעשך לגוי גדול**. ובניך יהיו יקרים אצלך מהאב והאח.

וכנגד **מולדתך** שיקשה בעיניך עזיבת האוהבים אשר נתגדלת עמהם, בעבור שהם יכירוך ויברוך ויעזרוך להתעשר, אמר **ואברכך ואגדלה שמך**, כלומר אל תחוש לברכתם ולכבודם, 'כי מכבדי אכבד', 'וברכת ה' היא תעשיר', ומלבד זה מעשיך יקרבוך ותתברך ותתעשר מעצמך. ועל זה אמר **והיה ברכה**, רצונו לומר: היה אתה בכל מקום שתשב שמה איש ברכה ומשתדל לתועלתך.

וכנגד **ארצך**, שיקשה בעיניך עזיבת הארץ הטבעית לך, אמר **ואברכה מברכך**. רצונו לומר, אל תחוש לארצך זו שכל אנשיה מקללים אותך להיותך מרוחק מאמונתם. ומפני

שהם בארצותם לגוייהם מהנהגה שרי מעלה, לא תדבק בהם. וכך השגחתי לאייב את אויביך ולצור את צורריך.

אבל כשתלך משם **אל הארץ אשר אראך**, תדבק השגחתי בך, ובעבורך **אברכה מברכיך** באופן שברכתם תהיה נמשכת מברכתי אליך. ואם איש אחד יקללך, אני אאור אותו, שהוא יותר מקללה.

ואמר **מברכיך** בלשון רבים, **ומקללך** בלשון יחיד, להגיד שיהיו מברכיו רבים, ומקלליו יהיה אחד מעיר, על דרך הפלא. והעניין כולו, שבארצו יהיו כולם מקללים אותו, ובארץ אשר ילך שמה יהיה בהפך.

הנה התבאר שנאמרו לאברהם היעודים האלה להסיר מלבו הספקות שיסופקו לו בהליכתו.

והותרה בזה השאלה הדי'.

השאלה הה'

למה זה לא הודיעו האל יתברך התכלית המכוון בהליכה הזאת. ואם היה התכלית בה כדי שאברהם יפרסם אלהותו בעולם, ויצווה את בני אדם ושמרו דרך ה', כי אין ספק שהיה ראוי שיאמר לו השם בביאור או ברמז דבר מזה, כשציווהו בהליכה. אף כי בכל המקום אשר יזכיר את שמו יוכל אברהם לקרוא בשם ה', מבלי שיצא מארצו.

השאלה הו'

מה עניין אמרו **והיה ברכה**. כי אם הייתה הכוונה שתחול הברכה בו, או שיהיו הברכות נתונות בידו, הרי כתוב **ואברכך ואגדלה שמך ואברכה מברכיך וגו' ונברכו בך**. ומה צורך בכל כך יעודים מהברכה, כל שכן שלשון **והיה ברכה** הוא לשון צווי, ואינו כמו 'ברוך תהיה מכל העמים'.

השאלה הז'

באומרו **ונברכו בך כל משפחות האדמה**, לפי שאין ראוי לפרשו שיתברכו בו לאמר ישימך אלוהים כאברהם, שאם כן היה ראוי לומר **והתברכו לא ונברכו**. ואם פירושו שיהיו כולם מבורכים בעבורו, יתחייב שכל בני עולם יהיו מבורכים, והוא שקר. כי הכתוב אומר 'כי לא יחדל אביון מקרב הארץ'.

תשובת שאלה ה-z

וחז"ל אמרו, שנזכרו הטובות האלו כנגד הדברים שהדרך ממעטת: כי היא ממעטת פריה ורבייה, והממון, והשם. וכנגדם באו היעודים האלה. וגם נכון הוא.

תשובה לשאלה ה' - תכלית ההליכה

אמנם אמרו **ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך**. א חשוב שבזה ביאר לו השם **תכלית ההליכה** שצווה עליה, והוא שבעבורו יהיו מבורכים ומושפעים ולמודי ה' עמים רבים. כי בהיותו קורא בשם ה', יכירו האמת באמצעותו.

תשובה לשאלה ו' - פירוש והיה ברכה

ואפשר לפרש שהטובה שיעדו בכאן, הוא בלבד **ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך**. אבל תכלית ההליכה נרמז לו במאמר **והיה ברכה**, שצווה אותו שכאשר ילך יהיה ברכה בין העמים, בלמדם ובהודיעו אותם האמונה האמיתית, באופן שיושלם העולם באמצעותו.

תשובה לשאלה ז' - השגחת ה' תהיה במאמינים

והודיעו יתברך שתדבק השגחתו באנשים שייקחו תורתו וילמדו אמונתו, ועל זה אמר **ואברכה מברכך**, רצונו לומר שהמברכים והמשבחים אותך, והם הסרים אל משמעתך ומקבלים אמונתך, אני אברכם ואיטיב עמהם. ואמנם המבזה אותך, שאינו מקבל לימודך, **אאור** אותו. וכבר ידעת שהקללה היא בזיון מלשון קל, והעד 'הוא קללני קללה נמרצת'. והברכה היא השגחה לטובה, כמו שאמר והברכה אשר תשמעו. וזכר שימשך מזה תועלת גדולה לבני אדם, והוא שיהיו מבורכים מושגחים ומושפעים בשבילו כל משפחות האדמה, כי יתפרסם האלהות בעולם באמצעותו ובאמצעות זרעו. ועל זה אמר **ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך**. ואין הכוונה שכל אנשי העולם יהיו מבורכים, אלא שכל משפחה, איזו שתהיה בעולם, שתתקרב למשמעתו ואמונתו, תדבק בה הברכה והשגחה.

ומה נאוו דברי **הרב המורה** שזכר בפרק כ"ט ח"ג שזכרתי וזה לשונו:

ואין ספק אצלי, שאברהם כאשר חלק על דעת בני אדם כולם, שהיו מגנים ומקללים ומבזים אותו התועים ההם. וכאשר סבל - הכל בעבור השם, וכן ראוי לעשותו לכבודו. ולכן נאמר ואברכה מברכך ומקללך אאור. והיה אחרית עניינו מה שנראהו היום, מהסכים רוב אנשי העולם, להגדיל ולהתברך בו, עד שיתייחס אליו מי שאינו מזרעו ואין חולק עליו. וכמו שאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך.

הנה התבארו הפסוקים האלו, והותרו השאלות הה' והו' והז'.

השאלה הח'

באומרו **וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט**. והוא כי מיד אחר זה נאמר **ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו וגו'**. ומבואר הוא, שאחד משני המאמרים האלה הוא כפול ומיותר. גם שמצד אחר יראו סותרים זה את זה, באומרו וילך אתו לוט, מורה

שהוא מעצמו הלך עם אברם. ואמרו **ויקח אברם**, מורה שהוא לקחו והביאו עמו.

השאלה הט'

באומרו **ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן**. והוא, כי מה צורך להודיע כמה שנים היו לאברהם בצאתו מחרן. ואם היה להגיד כמה שנים ישב בארץ כנען, גם בזה אין צורך, כבר נודע ממה שאמר אחר זה 'מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען'. ונאמר אחר זה כי בן פ"ז שנה היה כשהוליד את ישמעאל, ובן מאה כשהוליד את יצחק.

תשובת שאלה ח-ט

וסיפר הכתוב שקיים אברהם מאמר השם, באומרו **וילך אברם כאשר דבר אליו ה'**. רצונו לומר, שהלך באותו אופן שציווהו ודבר אתו השם, כי הוא אמר לו לך לך, שילך לו ויעזוב את ארצו ואת מולדתו ואת בית אביו, וכן עשה. כי עזב אותם והלך לדרכנו. אבל לא עזבם כולם לגמרי, כי הלך עמו לוט, רצונו לומר שנתחבר לו שלא לרצונו. ולפי שלא יחשוב חושב שהלך אברהם מחרן בעבור שכבר מת תרח אביו, ואם היה חי לא היה עוזב אותו, לכן אמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. וידוע שהיה תרח כשהולידו בן שבעים שנה, ותרח חי ר"ה שנה. הנה אם כן שישים שנה קודם מותו יצא אברם משם ועזבו מפני צווי האלוהי.

ואמנם אמרו אחר זה (בראשית י"ב ה') **ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו**, כתב הר"ן -

שבא להודיע מעלת אברהם, ואיך היה נשען באלוהיו. ולפי שידוע שכל הנעתק מארץ אל ארץ אחרת הוא כמסופק בהליכתו, ולכן לא יעתיק כל קנייניו ורכושו עד שיראה את הארץ אשר ילך שמה, וכל שכן שיעשה זה הנעתק ממקום ואינו יודע אי זה מקום מנוחתו, כמו שהיה אברהם. הנה מפני זה אמר הכתוב כי לא עשה כן אברהם, כי לבטחו באלוהים מאס בארץ מולדתו, ומיד הוציא משם כל קנייניו ורכושו מבלי השאיר לו שם דבר, עם היותו בלתי יודע עדיין אנה ילך. ונאים בזה דברי הרב. אבל לפי דרכו לא היה ראוי שיזכור הכתוב שרי אשתו ולוט בן אחיו, כי לא היו אלה מכלל הקניינים והרכוש.

ויותר נכון אצלי לפרש, שבא הכתוב להודיע, שעם היות שלוט הלך אתו, והנה אברהם לגודל לבבו לא רצה שיתפרנס לוט ואנשיו משלהם. אבל אברהם, כמו שלקח לשרה אשתו להוצאתו, ככה לקח את לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו, רצונו לומר אברהם ולוט, **ואת הנפש אשר עשו בחרן**, עבדיו ואנשי ביתו ותלמידיו. כי הכל לקח אברהם על עצמו לעשות להם ההוצאה הצריכה אליהם, כי זהו הנרמז במלת **ויקח**.

והותרו בזה השאלות הח' והט'.

השאלה הי'

אם הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם **אל הארץ אשר אראך**, איך התעורר הוא מעצמו ללכת ארצה כנען קודם שיודיעהו אנה ילך ובאיזה מקום תהיה מנוחתו. ויקשה עם זה אומר **והכנעני אז בארץ**, שיראה שאין לו צורך בסיפור הזה. גם כי להלן אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, והם היו מבני חם. וסותר לזה נאמר 'ומלכי צדק מלך שלם', שהיה מלכי צדק מזרעו של שם מולך בירושלם, מיטב ארץ כנען.

הרחבה בחלק שני: כמה פעמים יצא אברהם מחרן? [פרק יב,ה]

תשובה לשאלה י

ויצאו ללכת ארצה כנען ... ויהי רעב בארץ (יב,ה).

ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת-שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֶת-לוֹט בֶּן-אָחִיו וְאֶת-כָּל-רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֶת-הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר-עִשׂוּ בְּחָרָן וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן:

הנה התעורר אברהם מעצמו ללכת ארצה כנען מבלי מאמר השם. לסיבות - ראשונה - מפני שתרח אביו וגם הוא עמו כבר הסכימו בצאתם מאור כשדים ללכת שמה, ולכן נמשך אברהם בעצה ההיא. ושנית - שידע שהיה אוירא דארעא דישראל מחכים, והוא היה חפץ בחכמה בדעת, ולכן בחר בארץ היותר מוכנת אליה. ושלישית - שהייתה הארץ היא בחלקו של שם. והיה שם מלכי צדק חכם אלוהי בעל אמונות אמיתיות, מסכים לאמונותיו. כמו שאמר 'ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ', שהם שני השורשים והפינות שהיה אברהם מפרסם ומקיים בעולם, רצונו לומר מציאות האל סיבה ראשונה, וחידוש העולם. ורביעית - שידע אברהם באיצטגנינותו שאור כשדים וחרן ושאר הארצות כולם היו מהנהגת המשרתים ושרי מעלה, ושארץ כנען לא הייתה מממשלת שר ולא כוכב עליה, כי הייתה מיוחדת להשגחת השם. והנה להיות מעמד אדם הראשון וקבורתו בארץ ישראל, ואם הייתה ירושלם בנויה במקום גן עדן כמו שזכרתי למעלה, היה יותר ראוי שנפש אברהם תכסוף לשבת שמה. ומפני סיבות אלו כולם נכספה וגם כלתה נפשו לשבת בה. ומן העת שהתעורר ללכת מחרן, מיד נתכוון ללכת ארצה כנען, וכן עשה שבא שמה, והוא אמרו **ויבואו ארצה כנען**, רצונו לומר שלא נתעכבו בשום מקום בדרך כאשר עשה תרח אביו, שנתיישב ונתעכב בחרן. אבל אברהם הלך לדרכו מבלי עיכוב עד בואו שמה.

והותרה בזה השאלה הי'.

השאלה הי"א

באמרו **ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו**. והוא כי מה צריך לומר **הנראה אליו** האם יש ה' אחר זולת הנראה אליו שהוצרך לפרש כן? ולמה לא נתן לו הודאה על יעוד הזרע ועל ירושת הארץ, שאמר לו יתברך 'לזרעך אתן את הארץ הזאת'?! ולמה לא נאמר בבניין המזבח הראשון הזה 'ויקרא בשם ה', כמו שאמרו בבניין המזבח השני.

תשובת שאלה י"א

והנכון בעיני שהדיבור הראשון אשר באהו בחרן, היה התעוררות אלוהים שהיא מדרגה מרוח הקודש, כמו שכתב **הרב המורה**, ואינה נבואה גמורה. או שהגיע אליו קול אלוהי מגיע לאוזניו בחלום הלילה, שאמר לו הדברים האלה, כדמות הקול ששמע שמואל בתחילת נבואתו. כי מפני היות חרן חוצה לארץ, לא היה אפשר שתבוא לאברהם שמה נבואה גמורה, וכל שכן במדרגת מראה. אבל כשבא לארץ הקדושה המוכנת לקבלת הנבואה, אז ראה מראות אלוהים, רצונו לומר שהגיע למדרגת הנבואה במראה, שהיא המעלה היותר רוחנית.

ולכן בנה שם מזבח לה', כאומר אכן יש ה' במקום הזה. והוא אמרו **הנראה אליו**. והנה לא קרא שם אברהם בשם ה' כמו שעשה במזבח השני, אם מפני הכנעני שהיה הולך וכובש, פן יתעולל עליו עלילות ברשע. ואם מפני שלא נתעכב שם, כי על זה לא נאמר שנטה שם אהלו, כמו שנאמר אחר זה. אבל כשנעתק משם ההרה מקדם לבית אל, בראותו העם שוקט ובוטח, נטה שם אהלו כי נתישב בארץ ההיא, לדעתו כי היא הארץ אשר הוכיח ה'.

ויקרא שם בשם ה' להודיע שפרסם לכל בני עולם קול גדול אמונת השם. לא מפאת המופתים והטענות כמו שהיה עושה באור כשדים, אלא בשם ה'. ומפאת מה שהשיג מנבואתו. ולא אמר בפעם השנית **לאל הנראה אליו**. ולפי שאותו מאמר נתייחד למראה הראשונה כמו שביארתי.

ובבראשית רבה (פרשה ל"ט) אמרו:

מלמד שהקרא שמו של הקדוש ברוך הוא בפי כל בריה.

רצו שלמד אברהם לבני אדם כולם השם הנכבד בכנויו לקרוא כולם בשם ה', ולעבדו שכם אחד.

והותרה השאלה הי"א.

[אברהם ושרה במצרים]

השאלה הי"ב

מה ראה אברהם, אחרי שהלך אל ארץ כנען כאשר דבר אותו אלוהים, ושם נראה לו השם הנכבד, להודיעו שהיא הארץ אשר הוכיח לשבתו עליה, ויעדו בו יעודים טובים - למה זה יצא משם ללכת מצרים מפני זלעפות רעב. והיה לו לבטוח בה' אשר צווהו לצאת מארצו, שברעב יפדהו ממות. וכמו שאמר 'הנה עין ה' אל יראיו למייחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב'.

וכבר כתב **הרמב"ן** שאברהם חטא בזה, ושעל זה החטא נגזר גלות מצרים. **והוא דעת רחוק** מן ההיקש השכלי כמו שיתבאר אחר זה.

תשובה לשאלה י"ב

ויהי רעב בארץ... עד ולאברם היטיב בעבורה (יב, י-טו).

סיפר הכתוב, שבא רעב בארץ הנזכרת שישב אברהם בה, והיא ארץ כנען. ושהלך אברהם למצרים להחיות את נפשות ביתו.

נאמר עתה ששתי סיבות הניעו לאברהם לרדת למצרים:

האחת היא שחשב שהמצווה האלוהית הייתה לשבת בארץ כנען, ושלא נאסר עליו מפני זה ללכת מצרים, אם לסחורה או לצורך אחר, כי לא היה עובר בזה על המצווה, כיון שלא היה דעתו בהליכתו להתיישב שמה דירת קבע אלא דירת עראי וימים אחדים, עד עבור הרעב, ומיד ישוב לארץ כנען. וכמו שהיו עושים בני ישראל בהיותם בארץ, שהיו הולכים למצרים לעשות סחורה ושבים. ובזה האופן היו מעשיו של אברהם לשם שמים, ורחמנא לבא בעי. וכבר זכרה התורה הסיבה הזאת, באמרה **וירד אברם מצרים לגור שם, כי היה הרעב בארץ**. רוצה לומר בדרך גרות לא להתיישב שם.

והסיבה השנית היא, שהמצוות האלוהיות הם על תנאי, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ולא שימות בהם. והנה הרעב היא סכנה עצומה ואין ראוי לסבלה. וכאמרם ז"ל **רעב בעיר פזר רגליך**. ומפני זה חשב אברהם שלפדות נפשו מפני זלעפות רעב היה טוב בעיני ה' לרדת מצרים על מנת לחזור כשיעבור הרעב. והסיבה הזאת זכרה הכתוב גם כן, באומרו **כי כבד הרעב בארץ**, רוצה לומר שהכרח גדול הביאו לזה, ואנוס - רחמנא פטריה.

מצורף לזה שהאל יתברך העיר את רוחו שירד למצרים, כדי שיהיה סימן לבניו.

וכן אמרו **בבראשית רבה** (ל"ט)

רבי פנחס ורבי הושעיא רבה: אמר הקב"ה לאברהם, צא וכבוש הדרך לפני בניך.

ואתה מוצא שכל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו:

באברהם כתיב ויהי רעב בארץ.

בישראל כתיב כי זה שנתיים הרעב.

רצו בזה שכל הפרשה סימן לבנים. כי כמו שהוא ירד מצרים לחיות את נפשו ברעב, ופרעה באפס עשקו, לקח לו אשתו, והאל יתברך נגעו נגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב, כן ירדו בניו מצרים מפני הרעב, ופרעה ומצרים עינו אותם, והשם נקם נקמתם בנגעים גדולים עד שהחזיקו בהם לשלחם מן הארץ בכסף וזהב ומקנה רב.

והותרה בזה השאלה הי"ב.

השאלה הי"ג

במאמר אברהם לשרה **והרגו אותי ואותך יחיו, אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך.** ומי האיש המעלה, שיבחר בחיים עם קלון נמרץ כזה, ויבקש תועלת והטבה בהיות אשתו מזנה עם אחרים? ויותר ראוי היה שיבחר במות לבלתי עשות נבלה. גם באומרו **ואותך יחיו** הוא מאמר קשה, לפי שיראתו לא הייתה אלא שמא יהרגוהו על דבר אשתו, לא שמא יחיו אותה. ולכן היה לו לומר בלבד **והרגו אותי.**

תשובת שאלה י"ג

והעניין בכל זה הוא, שאברהם לא היה יודע ארץ מצרים, כי לא ירד שם מימיו. והנה בהיותו עם אשתו בארץ כנען, לא היה לו ספק, לפי שהייתה אשתו ביופייה ובתוארה כשאר בנות הארץ, לכן לא ירא שייקחנה. וכאשר התעורר לבוא מצרים, חשב שהיו האנשים והנשים שמה כמו שהיו בארץ כנען, ולכן לא נתחדש לו אותו ספק בארץ כנען כשנסע משם. כי אם היה יודע עניין המצרים, באמת לא היה יורד שמה, והיה בוחר סכנת הרעב מחיי הצער ההוא. ועל זה נאמר **ויהי כאשר הקריב לבא מצרים,** כי אז נתחדש לו הספק, בראותו שהיו המצרים והמצריות כעורים, שחורים כעורב. ואז אמר לשרה אשתו **הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את,** רצונו לומר הנה בהיותנו בעבר הנהר וגם בארץ כנען, ששם כל הנשים מראהן טוב, לא הייתי יודע שאת בפרט היית אשה יפת מראה, לפי שכל שאר הנשים היו כן, ולא הייתה לך מעלה ניכרת עליהן.

אבל עתה, בהיותנו בארץ מצרים, שהאנשים והנשים כולם שחורות ומכוערות ככושים, הנה נא - רצונו לומר עתה ידעתי והרגשתי - **כי אשה יפת מראה את** בערך הנשים המצריות. והדבר ניכר מפאת הפכו. ולזה אמר כי אשה יפת מראה את, ולא אמר יפת תואר, לפי שהמראה הוא הלובן שלה. אבל המצרים, ועם היותן שחורות, לא ימנעו מהיותן יפות תואר שהוא בסידור אבריהם. ולכן אמר אין ספק שכאשר יראו אותך המצרים שאת הולכת עמי, יאמרו אשתי זאת, ולא יעשו דרישה וחקירה אחרת עליך, כי מסתם יאמינו כי את אשתי, ומיד יהרגו אותי לקחת אותך. ואם ימיתוך היה לי למשיב נפש, אבל

לא יהיה כן, כי אותך יחיו, כלומר יתעללו בך, והרי לך רעה גדולה מהמות.

ולכן איעצך נא עצה, **אמרי נא אחותי את**, רצונו לומר שמעכשיו בכל סיפורך ודברך מבלי שישאלוך דבר, תאמרי מעצמך שאחותי את, וכאומרם ז"ל על **והיא גם היא אמרה אחי הוא**, אפי' חמרייא וגמלייא וכל בני הבית אומרים כן, **למען ייטב לי בעבורך**. ואין ההטבה שיתנו לי מתנות, כמו שכתב **רש"י**, כי זהו דרך הזונים. אבל המאמר השני הזה הוא פירושו של ראשון, רצונו לומר **שתחיה נפשי בגללך ולא יהרגוני**.

ואין ספק שראוי למעולה שיבחר המוות יותר מעשות הנבלה. אבל אם לא תימנע הנבלה עם המוות, אין ראוי שיבחר במוות, כי החיים הם הכרחיים למעולה להשגת שלמותו. ולכן ראוי לו שישתדל להינצל מן המוות. ולזאת הסיבה הסכים אהרן לעשות העגל, בחשבו שאף שיהרגוהו, לא תימנע עשייתו. הנה מפני זה אמר אברהם **למען ייטב לי בעבורך**, רצונו לומר שיותר טוב הוא אם יעשו הנבלה שיחיו, משיעשו אותה וימותו.

אבל מצד הפלגת יופייה נמשך העניין באופן אחר. והוא, שכאשר בא אברהם מצרימה, בהיות שרה באוהלה ראו אותה המצרים, והשמיעו עניינה לשרים, ואז **ויראו אותה שרי פרעה**. ובראותם שלמות יופייה ותוארה, אמרו ראוייה זו למלך, ולא נגעו ידיהם בה. וזהו **ויהללו אותה אל פרעה**.

והוא רצה ללקחה ולשום כתר מלכות בראשה, עם היות שלא היה מכיר אותה ואת משפחתה, כמו שעשה אחשורוש בלקוחי אסתר. ולכן **ותוקח האשה בית פרעה**. כי הנה לא אמר וייקחה פרעה, אלא **ותוקח** בית פרעה, כלומר אל אחת מארמונותיו, כדי שיקחנה אח"כ בכבוד גדול בפני השרים והסגנים, כמו שראוי לאשת המלך. **והותרה בזה השאלה הי"ג.**

ולאברם היטיב בעבורה וגו' עד וגם ללוט (יב,טז – יג,ד)

דעת המפרשים כולם הוא, שבעבור שהגידו לפרעה ששרה הייתה אחותו של אברהם, היטיב לו בעבורה: לא בלבד שלא הרגו, כמו שהוא אמר לשרה, אבל שנתן לו צאן ובקר וחמורים ועבדים וגו'. כי כאשר ידע שהוא רועה צאן נתן לו מכל מרעה רב כיד המלך.

ולפי 'שחונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם' היה שקודם שפרעה נגע אליה, ניגע אלוהים נגעים גדולים את פרעה ואת ביתו, והיה באופן כזה שהכירו וידעו שהם באים **על דבר שרי אשת אברהם**, ושהיה דבר השגחיי לא טבעי ולא מקרי. לפי שאם היה טבעי אל פרעה, לא היה כולל כל אנשי ביתו. ואם היה מפאת הפסד האוויר או מסיבה שמימית,

לא היה מיוחד אל פרעה ואל ביתו, והיה כולל שאר אנשים מצריים. גם שטבע הנגעים היה מוכיח אמיתת הדבר, כמו שאמרו **חז"ל** (בר"ר י"ב) במכת ראתן לקה, שהתשמיש קשה לו.

אבל הוקשה לי על הפירוש הזה, אמרו **ולאברם היטיב בעבורה**, לפי שהיה לו לומר **ויתן פרעה לאברם צאן ובקר** וגו' כמו שאמר באבימלך.

ועוד, כי לשון **ויהי לו** מורה שהיה לו כן בזמן שעבר, לא שנתנו לו עתה. אף כי לא היה כבודו של אברהם בכך שיתנו לו מתנות על דבר אשתו, ולא עבר כל כך זמן משנלקחה שרה עד שנוגע פרעה לתת המתנות ההם יחד.

גם כי אברהם לא רצה לקחת רכוש סדום שהיה שלו כפי הדין, קנוי בכבוד גדול, ואיך ייקח מתנות פרעה שנתן לו על קלונו וחרפתו.

ולכן אחשוב שבא הכתוב הזה לספר צדקת שרה, ומה שעשה הקדוש ברוך הוא **בעבורה**. והודיענו שהקב"ה פועל שני הפכים באמצעי אחד, ומזה נדע ונכיר שהוא פועל השגחיי נמשך כפי הרצון [של ה'], ושאינו מפועל המזל. כי המזל לא יפעל רק דבר אחד, והפך אחד, לא שני הפכים.

ועל זה אמר **ולאברם היטיב בעבורה**. ומלת **היטיב** אינו שב אל פרעה, אבל שב אל ה' יתברך הנזכר בפסוק שלאחריו, יאמר שהוא יתברך בהשגחתו בעבור שרה עשה טוב ורע בנושאים מתחלפים. כי הוא היטיב לאברם בעבורה, **ויהי לו צאן ובקר וגו'**. רצונו לומר קודם זה, וייחס זה לשרה, על דרך מה שאמר בפרק השוכר את הפועלים:

אין הברכה מצויה בביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר ולאברם היטיב בעבורה.

וכמו **שבעבורה** היטיב לאברהם, כך בעבורה **וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים - על דבר שרי**. רצונו לומר - בעבורה.

הנה א"כ ברך את אברהם לרגלה, וניגע וקילל את פרעה לרגלה. וכינה את שרי כאן **אשת אברם**, להגיד שנעשה עמו כל החסד הזה, בעבור שרי אשת אברם.

השאלה הי"ד

בתוכחת פרעה לאברהם. והוא כי הנה יראה שעשה בדבריו שתי תרעומות: **האחד מה זאת עשית לי, למה לא הגדת לי כי אשתך היא**. וזה מורה שאברהם לא אמר לו כלום, ולכן אין מקום לתרעומת.

השני שאמר **למה אמרת אחותי היא**, והם כדמות סותרים זה לזה.

גם כן שבראשונה אמר מלת **לי**, לא כן בשני. ויקשה עם זה למה לא השיבו אברהם 'כי

אמרתי רק אין יראת אלוהים במקום הזה', כמו שאמר לאבימלך, בהיותו הוא ואנשי ביתו יראי שמים, כמו שאמר אבימלך לה' 'הגוי גם צדיק תהרוג'. והשם הודה לו בצדקתו, כמו שאמר 'גם אנכי ידעתי כי בתום לבבך עשית זאת'.

תשובה לשאלה י"ד

וסיפר הכתוב שפרעה הוכיח לאברהם באומרו **מה זאת עשית לי, למה לא הגדת לי** וגו'.

והנראה שפרעה נטרעם על אברהם **שתי תרעומות**:

א. על הנגעים שנענש בהם, והיה בידו של אברהם למנעו מהם; ועל זה אמר **מה זאת עשית לי**, רצונו לומר אתה היית סיבת נגעים כשלא הגדת לי כי אשתך היא, והייתי משיבה לך תכף הלקיחה, ולא היו באים נגעים. וזהו טעם **לי** שאמר שתי פעמים **מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי**.

ועוד רמז לו באומרו **למה לא הגדת לי**, אם פחדת מלומר שהיא אשתך לשואלים אותך פן יהרגוך, הנה היה ראוי שתגיד לי בסתר שהיא אשתך, כי אני מלך ולא רוצח, ולא יאמר למלך בליעל, ולא תהיה תפארתו לקחת אשת איש אחר לאשה. וזהו **התרעומת הראשון**.

והשני הוא אמרו **למה אמרת אחותי היא**, רצונו לומר אם תשיבני על התרעומת הראשון שהיה לי לשאול אותך, באמת כן הייתי עושה, אלא שאתה אמרת אחותי היא לכל אדם, ונסמכתי על אותו קול, עד שחשבתי ללוקחה לאשה.

לא אמר שלקחה, אלא שהיה בלבו ללקחה לאשה. ואין דרך המלך לקחת לעצמו אשה והיא בעולת בעל.

ואמר זה להודיעו שהביא עליו קלון מתמיד וחרפה רבה, שהאשה שנכנסה בביתו וארמונו לשם אישות, ישיב אותה ויתנה לאיש אחר, ותבעל לאיש אחר, כמו שאמר (שמואל ב' ג' ז') איש בוש לאבנר **'מדוע באת אל פילגש אבי'**. כי לקח זה לחרפה בהיות אביו מת, כל שכן אם היה בחייו. וכן שלמה המית את אדוניה אחיו, על אשר שאל את אבישג לאשה, אף על פי שהמלך לא ידעה וכבר היה מת. כי הייתה האשה שנתייחדה בשום צד למלך אסורה להשתמש ממנה שום אדם.

ולכן אמר פרעה **למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה**. ואחרי שעשה שתי התרעומות האלה, אמר בסוף דבריו **הנה אשתך קח ולך**. רצונו לומר ועתה שבאה האשה הזאת אל ביתי, ושצריך אני להשיבה בעבור הנגעים, מה תקנתי על הקלון הנוגע אלי? מזה אין לנו תקנה אחרת, אלא שתיקח אשתך ותלך מכאן, ולא תעמוד עוד בארץ מצרים, פן תגלה חרפתי בכל יום שיאמרו: זאת הייתה אשת המלך, ועתה היא אשת הדיוט.

והנה נסתתמו טענותיו של אברהם, ולא אמר **'כי אמרתי רק אין יראת אלוהים במקום הזה'** כמו שאמר לאבימלך, לפי שעם היות זה התנצלות על אמרו אחותי היא, אין ספק

שלא היה בו התנצלות על התרעומת הראשון, ממה שלא אמר למלך בינו לבינו כי הייתה אשתו.

והותרה בזה השאלה הי"ד.

וכדי שילך ממצרים ולא יתמהמה שם, צווה עליו פרעה אנשים שישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, שלא יקחו מאומה ולא יהרגוהו, ולא יקחו את אשתו בהיותו מגורש, ולא בעבור הנגעים שניגעו בשבילו.

סיכום

ויצא לנו מזה הסיפור, כי רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. כי הנה אברהם חשב להימלט ממצרים בימי רעבון, וחשב להציל את אשתו בעצתו, ונמשכו לו העניינים באופן אחר ממה שחשב: שבמצרים לא נח ולא שלו ולא שקט, אבל כמו שנכנס כן יצא משם בימים מועטים, ושב אל ארץ כנען בעל כורחו, ושם כלכלו האל יתברך לחם לשובע. כי הנה עין ה' אל יראיו, למייחלים לחסדו'.

ואמנם בעניין אשתו ראה שלא הועילו עצתו, **ותוקח האשה בית פרעה**, עם כל זה מלאכיו יצווה לה, ועל שחל ופתן תדרוך באמצעות הנגעים שניגע את פרעה ואת ביתו **על דבר שרי**.

והנה לא העיד הכתוב ופרעה לא קרב אליה, כמו שהעידו בעניין אבימלך, לפי שהכתוב מפרש שלא לקחה פרעה ולא שכב עמה. ותכלית מה שהיה הוא, שנלקחה שרה ונכנסה בארמונו, כמו שאמר ותוקח האשה בית פרעה, אבל לא שקרב אליה, כי לא באה עדיו עד שניגעו השם. אבל אבימלך, שכתוב בו 'וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה' הוצרך הכתוב לומר שאע"פ שלקחה - לא קרב אליה.

והנה אמר **ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו ולוט עמו הנגבה**, להגיד שבחו של לוט, כי כאשר שב אברהם בדרך אשר הלך בה מפני חמת המציק בעבור אשתו, ובהיות לוט פנוי ומבלי אשה, והרעב על פני כל הארץ, הנה לוט לא רצה להישאר במצרים. אבל בראותו אברהם הולך, הלך גם הוא בחברתו, כי בחר להסתופף בצלו ברעב ובצמא, מלשבת בלתו בארץ שבעה.

וסיפר הכתוב שאברהם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב ובכל הקניינים המדומים, כי ברדתו מצרים מקנהו פרץ בארץ. אבל בנפשיים לא הרוויח כלל, די לו כשחזר למסעיו מנגב ועד בית אל, עד המקום שהיה שם אוהלו בתחילה.

והנה כל עוד שישב במצרים לא בנה מזבח ולא קרא בשם ה', כי הייתה הארץ מלאה גילולים. אבל בבואו אל הארץ, בנה המזבח שבנה בראשונה, וקרא בשם אלוהיו כמשפט אלוהי הארץ.

פרק יג

[לוט נפרד מאברהם והסיבות לכך]

וגם ללוט ההולך את אברם... עד ויהי בימי אמרפל (יג,ה-יח).

עתה יספר הכתוב איך נפרד לוט מאברהם ומאיזו סיבה הייתה פרידתם.

והוא, שכאשר ראה סיבת הסיבות ית', שהוא לא רצה להיפרד ממנו, סיבב סיבובים אחרים להפרידם. לפי שהיה לוט באמת בהיותו בחברת אברהם מונע דיבוקו באלוהים, ומעיק להשגת נבואתו. ולזה סיפר שגם ללוט היה צאן ובקר ואהלים ועבודה רבה, והוצרך לפרט ולומר **ללוט ההולך את אברם**. וידוע שאין לוט אחר, אבל היה להודיע שהברכה הבאה ללוט במקנהו ורכושו, לא היה מפאת עצמו, אלא בעבור שהיה הולך את אברהם, ומן ברכתו יבורך גם הוא.

ושלהיות רכושם רב של אברהם ושל לוט, לא נשא אותם הארץ, כי היו שניהם צריכים כר נרחב ומקום גדול למקניהם, ולא הייתה הארץ היא סובלת כל כך, מלבד מה שיחזיקו אנשי הארץ למקניהם. והיה זה סיבה שלא יכלו שניהם לשבת יחדיו, ושהיה ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט, באמור אלו לאלו צר לי המקום, גשה לי ואשבה.

ובהיות מקנה אברהם במרעה טוב, היו רוצים רועי לוט להכניס מקניהם שמה, וזה היה סיבת הריב ביניהם. **וחז"ל** אמרו: **שהיו רועי לוט רועים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברהם מוכיחים אותם על כך.**

והנה סמך לזה **והכנעני והפריזי אז יושב בארץ**. להגיד שהייתה המריבה ההיא סכנה לשניהם, מפאת הכנעני והפריזי שכבר נתיישבו בארץ ההיא. ואולי בהגיע באוזניהם רוב עושרם ומקניהם של אברם ולוט, ומריבתם על מרעה הארץ אשר לא להם, יכום לפי חרב ויגזלו כל אשר להם.

ומפני זה הוצרך אברהם לומר **אל נא תהי מריבה ביני וביניך**, כי הנה אברהם לא רצה לשלחו מעל פניו ולגעור בו, אבל אמר לו בלשון רכה ותחנונים, הנה מריבת הרועים, בהכרח תסובב מריבה ביני וביניך, כיון שאנחנו אדוני המקנה. ואף שלא תעבור המריבה מהרועים עצמם, הנה הוא גם כן בלתי ראוי, כיון **שאנשים אחים אנחנו**, ושלי שלך ושלי שלי, והמריבה על מקנה המרעה תורה זולתיות ומיעוט אהבה בינינו, ויהיה זה סיבה להבאישנו בעיני יושב הארץ בכנעני ובפריזי האלה.

כל שכן שאין הכרח במריבה הזאת הנמשכת מצרות המקום, ומהיותנו שנינו יחד במרעה אחד, הלא כל הארץ לפניך. הפרד נא מעלי ובחר לך כרצונך.

והנה לוט היה לו להשיבו לא אפנה מחבורתך, ואתה אדוני עשה בעניין המקנה והמרעה כרצונך. או שיבחר אברהם ראשונה, כי לו משפט הבכורה. אבל לוט לא עשה כן, כי מיד הודה בפרידה. ובראותו כיכר הירדן שהיה כולה משקה קודם ההפיכה, כגן ה' שהוא גן עדן שהיו הנהרות משקים אותו, וכארץ מצרים שנילוס משקה אותה בכל שנה ולא יחסר עשב בה, לקח לוט את הארץ ההיא.

ויסע לוט מקדם, רצונו לומר מחברה הקדומה שהיה לו עם אברהם, ומקדמונו של עולם. **כדבריהם ז"ל, וישב בערי הכיכר**, פעם בזו ופעם בזו, ובזה הדרך נפרדו איש מעל אחיו. רצונו לומר אברהם ולוט, בהיות אהבתם אדוקה כאלו היו אחים. ונשאר אברהם יושב בארץ כנען, כי נפל שם חלקו הארץ אשר נתן לו האלוהים, **ולוט ישב בערי הכיכר ויאהל עד סדום**, כי אף על פי שהיו אנשי סדום רעים וחטאים, לא נמנע לוט מלהתחבר אליהם.

וכבר ביאר הנביא יחזקאל רעתם באומרו (ט"ז, מ"ט)

'הנה זה עוון סדום אחותך, גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה, ויד עני ואביון לא החזיקה, ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני'.

הנה ביאר שהיו רעים לבריות וחטאים לשמים. וזה באמת הורה על רשעת לוט שבחר במועיל למקנהו ולקנייניו המדומים, ולא חשש אל הטוב ואל השלמות מחברת הצדיק, אשר עזב מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, והתחברו לרשעים שבסדום.

[הנבואה לאברהם אחרי הפרד לוט מעליו]

השאלה הט"ו

במה שדיבר השם לאברהם **אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וגו' כי את כל הארץ וגו' ושמתי את זרעך וגו'.** והוא, כי אם כוח הדיבור הזה כולו להבטיחו על ריבוי זרעו ועל ירושת הארץ, ועל זה כולו כבר הבטיחו למעלה כשנראה אליו ראשונה, ואמר לו **לזרעך אתן את הארץ הזאת.** ולמה, א"כ, הבטיחו כאן על מה שכבר הבטיחו למעלה? ומדוע ההבטחה הראשונה באה במלות קצרות: לזרעך אתן את הארץ הזאת, ובהבטחה הזאת האריך הרבה, אם בעניין הזרע ואם בירושת הארץ.

תשובה לשאלה ט"ו

ולפי שאברהם בהיפרד לוט הרגיש צער ועיצבון מפני הקרבה שהייתה ביניהם, ושלא

נשאר לו זולתו מכל בית אביו, לכן באתהו הנבואה לשמחו ולדבר על לבו, ולבשרו בריבוי זרעו ובניו ובירושת הארץ. כי הנה עם היות שבמראה הראשונה יעדו על זה, כמו שאמר 'לזרעך אתן את הארץ הזאת', הנה להיות אז לוט בחברתו, באתהו הנבואה ההיא בדברים קצרים ומלות מועטות. אמנם אחרי הפרד לוט מעמו, אז באתהו הנבואה מבוארת ורחבה מני ים.

גם באה לו הנבואה הזאת, לפי שלוט בחר בערי הכיכר שהיו ארץ טובה ורחבה, ולכן הוצרך ית' לנחם את אברהם ולהודיעו שחבלים נפלו לו בנעימים אף נחלה שפרה עליו במה שנשאר לו. ועל זה אמר **שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה קדמה וימה. כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם.** ולפי זה הוא ישב בארצו ונחלתו, ולוט ישב בשל אחרים.

ולפי שלא היה עדיין לאברהם זרע, אמר לו **ושמתי את זרעך כעפר הארץ**, להורות על ריבויים, ומפני זה **קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה**, רוצה לומר רעה בכל מקום שתרצה מהארץ הזאת, **כי לך אתננה** לעתיד. או שיהיה **אתננה** מורה על ההווה, שמיד היה נותן אותה אליו, ובזה הבטיחו שהכנעני והפריזי לא ימנעוהו.

וזכר הכתוב שעם היות שאמר יתברך לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, הנה הוא בענוותנותו לא עשה כן, ולא נסמך על הנס, אבל נטה אוהלו ונתיישב **באלוני ממרא** אשר בחברון, **ויבן שם מזבח לה'** להודות לשמו על מה שיעדו בנבואה הזאת. הנה התבאר צורך הנבואה הזאת, ולא יזו סיבה באה לאברהם. **והותרה השאלה הט"ו.**

פרק יד

[מלחמת ארבעת המלכים]

ויהי בימי אמרפל... עד אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר. [יד,א-כד].

http://www.daat.ac.il/daat/olam_hatanah/perekT.asp?sefer=1&perek=14

הטיב **הר"ן** לראות בפירוש הפרשה הזאת.

ואני אתנהלה לאטי, ואבחר דרכי קצתו על פי דעתו, ורובו כפי הנראה אלי בעניינה.

השאלה הט"ז

בסיפור מלחמת המלכים. כי לא ידענו מה הגיע אלינו מהסיפור הזה ומעבודת המלכים אלו לאלו ומחברותם וממלחמתם. ואם היה להודיענו עניין לוט ומלך סדום, היה לו להזכיר

לבד שכדלעומר והמלכים אשר אתו באו למלחמה עם מלך סדום וחבריו, ונצחום ולקחו את לוט. ושהוגד לאברהם כי נשבה אחיו, ומה שעשה על זה.

השאלה הי"ז

בסיפור מלכי צדק וברכותיו, ואיך נכנס בתוך סיפור המלכים. כי הנה הכתוב אומר ויצא מלך סדום לקראתו וגו', וקודם שהזכיר הכתוב מה שדיבר מלך סדום לאברהם, ומה שהשיבו, הכניס עניין מלכי צדק. ואחריו סיפר מה שאמר מלך סדום אל אברם. ויותר ראוי היה שיספר עניין מלך סדום שאלתו ובקשתו ושאלתו בפני עצמו, ועניין מלכי צדק וברכותיו אחר זה בפני עצמו.

גם בדברי אברהם למלך סדום ולא תאמר אני העשרתי את אברם, יראה שהוא גסות הרוח, גאה וגאון ודרך רע, כי הוא קנה הכל במשפט וצדק, ולמה יניחהו.

סוף שאלות ט"ז-י"ז

תשובה לשאלות ט"ז-י"ז

ואומר, שהכתוב יספר שבימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים, ארבעה מלכים אלה בחברה אחת שהיו מולכים כולם במחוזות מאשור, עשו מלחמה את מלך סדום ואת מלך עמורה ומלך אדמה ומלך צבויים ומלך בלע היא צוער. שלא זכר הכתוב שמו שהוא צוער, ולהיות מלכותו דבר מועט, לא חשש לזכור שמו. והיו חמשת המלכים ההם מולכים בחמש ערי הכיכר, וכולם היו בחברה אחת כנגד ארבעת המלכים האשוריים הנלחמים בהם.

ואמנם אמרו כל אלה חברו אל עמק השידים, אין הכוונה שעשו שם מלחמה, אלא שבהיותם לוחמים אלו עם אלו, הסכימו כדי לעשות שלום ביניהם להתחבר כולם בעמק השידים, לעשות שם שלום. ויראה ששם השלימו על תנאים ידועים, ומכלל שיעבדו החמשה מלכים מסדום ובנותיה את כדלעומר, כי הוא היה הגדול מארבעת מלכים הלוחמים בהם. ועל זה נאמר שתים עשרה שנה עבדו את כדלעומר, כי זה יצא מהתחברותם והסכמתם.

וזכר שלהיות חמשת המלכים ההם מסדום ומבנותיה, אנשי רשע, הפרו בריתם ומרדו בכדלעומר ולא עבדוהו, והוא אמרו ושלוש עשרה שנה מרדו. שרוצה לומר ובשלוש עשרה שנה מרדו, ויחסר הבי"ת כמו 'כי ששת ימים עשה ה', 'הנמצא בית ה'. או יהיה פירושו שמרדו בו י"ג שנים כולם. וכן הוא בסדר עולם ובמסכת שבת.

ועם היות שלא היה דעתם להלחם במלך סדום וחבריו, כי היו יושבים לבטח אתם, הנה אז מלך סדום ומלך עמורה ושאר המלכים מחברתם, בראותם שהיו ארבעה מלכים עזי פנים ויגעים מרוב המלחמות שעשו, יצאו אליהם ויערכו אתם מלחמה בעמק השידים. וזה

היה תכלית המרד, שיצאו להלחם בארבעתם בהיותם בלתי לוחמים עמהם, ובחרו לערוך אתם מלחמה בעמק השידים, אותו המקום עצמו שכרתו שם בריתם, מקום השבועה והשלום - שמה המרד והמלחמה.

ולפי שהאל יתברך שופט כל הארץ לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, וכמו שאמר בענייני המלכים שפלוס ומאזני משפט בידו לשופטם, כמו שאמר הנביא (עמוס ב' א') **'על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו, על שרפו מלך אדום לסיד'**. לכן נתן שכרם לאותם חמשת המלכים המורדים, והוא שנפלו בידי אויביהם. ויען כי היה עמק השדים בארות בארות חמר, מלאים רפש וטיט, לכן בנוסם מלך סדום ומלך עמורה הפילו עצמם שמה ברצונם להימלט. והוא אמרו **וינוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה**, שהוא כמו 'ויפול על פניו' כדברי **הראב"ע**.

והנשארים מאותם מלכים **הרה נסו**, רוצה לומר שברחו לצד ההר. וכאשר נשלם הניצחון לארבעת המלכים, פשטו על ארץ סדום ועמורה, ויקחו את כל רכושם ואת כל אכלם כי לא רצו לשלול שלל עוד בערי הכר. ולפי שלוט היה בסדום, וכבר היה נכלל, כמו שאמר ויקחו את רכוש סדום, הנה הוצרך לכתוב **ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם**, להגיד שאמרפל שהוא נמרוד כדברי חכמינו ז"ל, כי כן היה מלך שנער, להיותו שונא את אברהם מאוד, כיון לקחת את לוט ואת כל אשר לו, כי שמע כי היה יושב בסדום.

והנה **הפליט** מן המלחמה בא **ויגד לאברהם העברי**, שהיה **שוכן באלוני ממרא האמורי**. ואילון הוא מישור ממרא, וממרא - איש אמורי נכבד, שהיה שכנו ואוהבו, אחי אשכול וענר, שכבר נקשרו עמו בקשר הברית. גם כי הוא היה אמורי, ואמרפל ושאר המלכים אשר אתו הכו את האמורי היושב בחצצון תמר, ולכן היה לממרא שנאה עמהם.

ולפי שהיו אנשים מועטים התחכם בשני דברים:
האחד, שלא בא עליהם ביום, כדי שלא יראו מיעוט אנשיו.
והשני, שחלק את אנשיו באופן שיכו מהם משני צדדים או בשלשה, כדי שידמו ויחשבו המלכים ההם שהיו עמים רבים ושונים הבאים עליהם מפה ומפה, ובזה ימס לבבם. וזהו אמרו **ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם**.

וזכר מגבורתו שלא חדל מלרדוף אותם מרחק רב, עד חובה שהוא משמאל לדמשק.

וזכר הכתוב שיצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהכות המלכים, והיה זה כדי לכבדו ולשמחו באותו הניצחון על אשר הכה את אויביו.

האמנם לא שאל מאתו דבר, אם לפי שקוה לשאול החסד אחרי אכלו ואחרי שתה, כי לא היה ראוי לדבר עמו בעסקים בבואו עייף ויגע מהמלחמה קודם שיאכל. ואם שלא היה דעתו של מלך סדום לשאול ממנו דבר מהשבי, כיון שכפי הדין זכה בו כראוי.

האמנם לפי שראה **שמלכי צדק מלך שלם** יצא גם כן לקראת אברהם, **והוציא לחם ויין** לאנשיו עייפי המלחמה, ושאברהם נתן לו מעשר מכל, הנה אז הכיר מלך סדום בנדיבות אברהם ומעלת נפשו, ולכן התעורר לשאול ממנו **תן לי הנפש**, כמו שכתב **הרמב"ן**. והנה נקרא מלכי צדק כהן ומשרת לאל עליון על כל אלוהים יתברך, וכבר אמרו רבותינו זיכרונם לברכה שהיה שם בן נח איש צדיק כאביו.

אברהם נתן למלכי צדק **מעשר מכל**, להיותו כהן לאל עליון. וחלף מנחתו אשר הוציא לחם ויין, והוא על דרך מה שאמר יעקב **'וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך'**. וכאשר ראה מלך סדום שאברהם נתן למלכי צדק מעשר מכל, רוצה לומר מהנפשות והרכוש, חילה פניו **תן לי הנפש והרכוש קח לך**. רוצה לומר הנפשות הם בלתי צריכות לך, תנה אותם על ידי, ואשיבם אל בתיהם, והאדמה לא תישם.

אמנם הרכוש אינו ראוי שתתן אותו לא למלכי צדק ולא לשום אדם, כי הוא ראוי לך אחרי אשר קנית אותו בקשתך.

ואין ספק שלא שאל מלך סדום **הנפש**, **והרכוש קח לך** על נפשות סדום ורכושו בלבד, כי אם גם כן על נפשות ורכוש עמורה, כי הכל נחשב לו כאחד. וכן אברהם הכל השיב לו.

ואמנם תשובת אברהם **הרימותי ידי אל ה' וגומר** כתבו המפרשים שהוא דרך שבועה, שהוא כמו **וירם ימינו ושמאלו השמים**, וישבע בחי העולמים.

וכן הוא דעת **הר"ן** נמשך אחר דעת **אונקלוס**.

ואינו נכון בעיני. כי הנה ב'וירם ימינו ושמאלו השמים', פירש הכתוב שהוא שבועה, וישבע בחי העולם. וכן 'כי אשא אל שמים ידי', סמך 'ואמרת חי אנכי לעולם', שהוא לשון שבועה. אבל **בהרימותי ידי אל ה'**, לא מצינו לשון שבועה.

ועל כן אמרתי שאין כאן נדר ואין כאן שבועה, אבל הייתה כוונת אברהם לומר, שהנדיב האמיתי הוא מי שיקבל ממי שראוי, ויתן למי שראוי, ולא יקבל ממי שאינו ראוי, ולא ייתן למי שאין ראוי לתת לו. וכמו שכתב **החכם בפרק ד' מספר המידות**.

והוא אמרו כאן **הרימותי ידי אל ה' אל עליון**, כלומר לעניין קיבול החסד והמתנה אפרוש כפי אל ה', ואקבל כל מה שיתן לי, כי הוא אל עליון **קונה שמים וארץ**. ולכן עם ה' החסד והמתנות לתת לי, וממנו אקח, לא ממך מלך סדום, **מחוט ועד שרוך נעל**. ואם אקח מכל אשר לך דבר קטון או גדול, האם לא תאמר היום או מחר אני העשרתי את אברם? אין ספק שתאמר כן. ואינו כבודי שתאמר שנתעשרתי משלך, כי אם ממה שיתן לי האלוהים.

ויהיה אמרו **ולא תאמר אני העשרתי את אברם?** בתמיהה. ולכן תדע שלכך לא לקח אברהם הרכוש ההוא, לפי שהיה דעתו שלא ליהנות משום אדם כי אם מאת האלוהים. גם שלא יאמרו בני אדם שלחמדת אותו רכוש מסר עצמו לסכנה, ולא להציל את לוט.

[מה למדים מסיפור ארבעת המלכים?]

הנה התבאר מן סיפור המלכים האלה דברים מועילים:

א' שהמרד אשר עשו מלך סדום וחבריו הוא היה סיבה להשחתתם ורעתם, כי יש אלוהים שופטים בארץ, ולכן ראוי שחרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה.

והב' למדנו שלמות אברהם במידות, שהיה נשלם בהם כמו בדעות. אם בגבורה שהתאמץ במתי מעט להלחם בארבעה מלכים בעת ניצחונם. ואם בתבונתו בתחבולות המלחמה כמו שביארתי בפסוק ויחלק עליהם לילה. ואם באהבת הקרובים שהיא מידה נכבדת, כמו שזכר **הרב המורה**, שלכן הסתכן עצמו להציל את לוט בהיותו אשם לפניו בסבת פרידתו.

הג' שלמדנו מכאן הוא מה שאמר **בבראשית רבה (פ' מ"ב)**

אמר רבי אבן כשם שפתח בארבעה מלכיות כך אינן חותם אלא בארבעה מלכיות. ועוד שהם ויהי בימי אמרפל מלך שנער זה בבל. אריוך מלך אלסר זה מדי. כדרלעומר מלך עילם זה יון. ותדעל מלך גוים זו שהיא מכתבת טרוניא בכל העולם ע"כ.

רצו בזה שאירע כל המעשה הזה לאברהם, להודיעו כי ארבע מלכיות תעמודנה למשול בעולם: בבל מדי יון ורומיים המולכת על גויים רבים. וכמו שאברהם התגבר על ארבעה המלכים האלה והשיב את הרכוש, כן באחרית הימים יתגברו בני זרעו על המלכיות האלה, וישיבו כל הרכוש, נמשך לדעתם האמיתי שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים. **ועם מה שביארתי בפסוקי הפרשה הזאת ועניינם, יותרו השאלות י"ו וי"ז.**

פרק טו

אחר הדברים האלה... עד ושרי אשת אברהם לא ילדה (בראשית טו, א-כא).

הפרשה הזאת היא גדולת הערך והמעלה. ואני בעיוני בה ימים רבים ראיתי לשאול בה שאלות כ"א ואלו הם:

ברית בין הבתרים [פרק ט"ו]

...היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמור אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד (טו,א).

השאלה הא'

באומרו **היה דבר ה' אל אברם במחזה**. והוא שפעמים רבות הגיד הכתוב שבאה נבואה לאברהם, אבל לא ביאר באיזו ממדרגת הנבואה הייתה, כי היו מיני הנבואה או סוגיה שנים: חלום ומראה, וכמו שזכר **הרב המורה**. ופסוק מלא הוא **'במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו'**. ומראה ומחזה הכל אחד. ומה ראתה התורה להודיע כאן שהנבואה הזאת שהייתה לאברהם הייתה במחזה, כי ידיעת זה בלתי צריכה לעניין זה, שמה איכפת לנו שתבוא הנבואה הזאת בחלום או במחזה, אחרי אשר היה דבר ה'.

השאלה הב'

במאמר השם לאברהם **אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאוד**. כי למה יירא וממי יש לו לירא, שהוצרך להבטיחו עליו.

תשובה לשאלות א-ב

יראה, שאברהם אחרי שניצח המלכים, והחזיר את הרכוש למלך סדום, היה ירא ממה שעשה נגד המלכים, פן יבואו עליו ויכוהו. כי הנקמה ראויה לגדולי הנפש. וחשב אברם שהיה עד עתה הולך בתום, ילך בטח עובד אדמתו, אין שטן ואין פגע רע, ומתוקה שנת העובד. ושעתה יצטרך להיות בפחד תמיד. וגם נסתפק אם היטיב בהחזירו את הרכוש למלך סדום, בהיות הוא ואנשיו רעים וחטאים לה' מאד. ואולי היה יותר טוב להביא את הרכוש אל ביתו, ולתתו לאכול את השומרים את ראשו.

הנה בעבור היות שתי המחשבות האלה בלבו של אברהם, אמר לו ית': **אם לראשונה, אל תירא אברם אנכי מגן לך**. רצונו לומר, שלא יירא מהמלכים ולא מהמונם, כי הוא ית' יהיה לו מגן להושיע, ולא יצטרך לגיבורים שישמרוהו, כי מלאכיו יצווה לו, והוא יהיה תמיד מגן אברהם.

ואמנם לעניין הרכוש שהחזיר, אמר **שכרך הרבה מאוד** כלומר הטיבות במה שהשיבות את הרכוש אל מלך סדום, כי הנה שכרך הרבה מאוד, הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי. והמקבל פרס ממלך גדול, אין ראוי שיקבל דבר מועט מאדם אחר, כי חרפה היא לו.

מפשט הכתובים יראה לי, שבתחילה היה **דבר ה' אל אברם במחזה**, ונאמר לו, והוא השיב דבריו, והנבואה היא התמידה עד אמרו ויקח לו את כל אלה. לפי שאחרי שצוהו

קחה לי עגלה משולשת, נפסקה אותה נבואה, והקיץ אברהם. ובפועל ובהקיץ לקח את כל אלה, **ויבטר אותם בתוך וישב אותם**.

ובעת מנחת ערב באתהו נבואה שנית בחלום, והוא אמרו **ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם**. ואמרו **חז"ל**, זו תרדמה של נבואה. ובאותה נבואה שנית הודיעו ית' אחרית הזעם והגלות והדורות.

ואח"כ הקיץ אברהם מהנבואה השנית ההיא, ובפועל ובהקיץ ראה תנור עשן ולפיד אש עובר בין הגזרים שהוא הברית הנכרת עמו, ונעשה הפלא ההוא לעיניו. זהו דעתי בכללות הפרשה הזאת והקפתה.

ויותרו בזה שתי השאלות הראשונות. שלכן זכר הכתוב שהיה דבר ה' אל אברם במחזה, לפי ששאר הדברים לא היו במחזה כי אם בהקיץ ושהיה ירא מהמלכים.

השאלה הג'

בתשובת אברהם שאמר **ה' אלוהים מה תתן לי**. כאלו לא היה ביד השם מה לתת לו דבר יותר גדול משכר פרי הבטן, והוא שקר. כי הנה העונג הנפשי והשכר הרוחני הדבק בנפש, הוא יותר גדול ויותר נבחר לאין שעור מהזרע וירושת הארץ. ויורה עליו עניין העקידה, שהלך אברהם לעקוד את יצחק בנו יחידו לתקוות השכר הרוחני. ויקשה גם כן סדר הכתוב שזכר ויאמר אברם שתי פעמים, בהיות הדיבור אחד ומדובק, ולכן היה ראוי שיאמר: **ויאמר אברם ה' אלוהים מה תתן לי הן לי לא נתת זרע וגו'.**

השאלה הד'

באמרו **הן לי לא נתת זרע**. כאלו היה אברהם מוכן בטבעו להוליד, ושהשם מנעו ממנו, לכן היה מתלונן עליו. ואין הדבר כן. כי אברהם עקר היה בטבעו, ועל צד החסד יעדו השם בזרע, ולא הגביל לו זמן מתי יוליד, לשיאמר שעבר זמן הבטחתו. ולכן יקשה למה נתרעם אברהם **הן לי לא נתת זרע**, כאלו היה בלתי מאמין בו.

השאלה הה'

באמרו **ובן משק ביתי וגו'... והנה בן ביתי וגו'**. והוא, כי למה זה קרא אליעזר בשם בן, היה לו לומר ומשק ביתי הוא דמשק אליעזר. וכן הנה **משק ביתי**, או מנהיג ביתי יורש אותי.

אבל שם בן אינו מתייחס לבית, ולא נאמר באליעזר שם בן כי אם במקום הזה, כי כאשר שלחו אברהם לקחת אשה לבנו, לא קראו כי אם 'זקן ביתו', ולא קראו בן ביתו.

תשובה לשאלות ג'-ה'

ויאמר אברם ה' אלוהים עד ויוצא אותו החוצה (טו,ב-ד).

פעמים רבות יקרה לאדם העניו, שייבוש ויכלם מלשאול שאלה מאדוניו בפירוש, וישאלה ברמיזות. ואם האדון לא יבין רמיזותיו, או לא ישיב עליהם, אז יצטרך השואל לשאול בדיבור שני אותה שאלה בפירוש.

וכן ראוי שיפורשו מאמרי אברהם אלו. והוא, שרצה להשיב ברמז לשני הדברים אשר כלל המאמר האלוהי, כי במה שאמר לו **שכרך הרבה מאוד**, השיבו **מה תתן לי**. כלומר מה השכר שיהיה לי לעצמי, כי העושר והרכוש אשר תיתן לי יהיה לאליעזר היורש אותי, ולא יועיל לי דבר. וזהו מלת **לי**, כלומר מה הדבר שתיתן שיהיה שלי.

ולמה שאמר לו **אל תירא אברהם**, השיבו **ואנכי הולך ערירי**. רוצה לומר, הביטה וראה ה' אלוהי, שהירא מאויביו ראוי שישב בבית סגור ומסוגר, ולא יצא משם אנה ואנה. ואם יצא, ילווהו גיבורי כוח עושי דברו. ואני איני כן, כי אצטרך תמיד ללכת מזן אל זן, פעם בחוץ לראות את שלום הצאן, ואל הבקר ירוץ אברהם, ופעם לעבוד עבודתו, יצא לפעלו ולעבודתו עדי ערב. ובהכרח אלך יחידי, כי אין מי שילך עמי לשמירה ועזר. ולזה כיון באומרו **ואנכי הולך ערירי**, רמז להלכתו תמיד בשדה, וערירי שהוא בלי בנים, כדברי **רש"י**.

וכדי שלא יאמר יתברך ולמה לא ילך אליעזר עמך, שהוא במדרגת הבן, השיבו 'ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר'. רוצה לומר והבן אשר לי אליעזר שהוא מדמשק, ואינו ממשפחתי ומבית אבי, הוא מנהיג הבית, ולכן לא ימוש מתוך האהל, ולא יוכל ללכת עמי כי הוא מסדר כל עניני הבית. ויהיה משק מגזרת 'על פיך ישק כל עמי'. ובזה רמז אברהם שאילו היה לו בנים סביבו, לא היה הולך ערירי.

ואין ספק שאחרי דבריו אלה שתק, לראות מה ידבר בו ומה ישיב על תוכחתו. וה' יתברך ראה מחשבות לבו ולא השיבו דבר, עד אשר ידבר דבריו בביאור מפורש. כי כמו שאמרו **חז"ל**, הקדוש ברוך הוא מתאוה לתפילתם של צדיקים.

וכאשר ראה אברהם שלא השיבו יתברך, חזר לדבר פעם שנית, בביאור ולא ברמיזות, באומרו **הן לי לא נתת זרע**, כי להיות זה דיבור שני בפני עצמו אחרי השתיקה, הוצרך לומר שנית **ויאמר אברהם**, ועניינו אם אתה אלוהי רוצה שאבאר עוד דברי, לו שמעני שהן לי לא נתת זרע. וזהו פירוש **ואנכי הולך ערירי** שאמרת. ולא הייתה כוונת אברהם להתרעם על שלא נתן לו בנים כפי טבעו, אלא שאחרי שכבר יעדם לתתם לו על דרך חסד, שהיה ראוי שיתנם לו בבחרותו באופן שיהיו לו לעזר ולהועיל, 'כי כחצים ביד גבור כן בני הנעורים'. ובבואם לו באחרית ימיו מה כשרון לו מהם.

ובאר גם כן מה שאמר ברמז **מה תתן לי**. באומרו: **והנה בן ביתי יורש אותי**. רוצה לומר

כי לא יחפוץ ברכוש ושכר, אחרי שאליעזר עתיד ליורשו, ולא לאברהם יהיה העושר.

והבן אמרו יורש אותי בלשון הווה, שרצה בו שאליעזר מעתה הוא יורש כל נכסיו, וכאשר ימות אברהם יישאר הזרע אשר ייתן לו האלוהים נער ורך, ולא יעצור כוח בביתו ויישאר כל עשרו אם כן ביד אליעזר. ולזה אמר **והנה בן ביתי יורש אותי**, להעיר על שהיה אליעזר בן הבית שיורש אותו כבן היורש את אביו, ולא היה בן אברהם כי אם בן ביתו ובן משק ביתו. שהיה זה כולו מפני שלא באו הבנים בבחורותו.

הנה אם כן שני הפסוקים האלה עניינם אחד, אם לא שדבר אברהם בראשונה ברמז, ובשני בביאור.

ולפי שעל השב הרכוש בא דיבור **שכר הרבה מאוד**, הבין אברהם שבשכר הגופני דיבר אליו האלוהים, שהוא ממין הרכוש אשר החזיר למלך סדום. לזה השיב עליו, ולא דיבר מהשכר הנפשי, כדעתו שלא נאמר עליו **שכר הרבה מאוד**.

וזכר הכתוב שעם היות שלא השיבו ית' מיד על הדיבור הראשון, הנה על הדיבור השני, שבו דיבר כוונתו, היה דבר ה' נחוץ בלי עיכוב כלל. והוא אמרו: **והנה דבר ה' אליו**. שבאה אליו התשובה בחפזה, **לא יירשך זה**. רצונו לומר הנה הקוטב אשר עליו ייסובו כל דבריך, הוא שאין לך בהווה בנים, ושיבואו באחרית הימים סמוך למיתתך, בעניין שיהיה אליעזר יורש הבית. אל תירא ואל תחת מזה, כי לא יקום ולא יהיה כן. וזהו **לא יירשך זה**, רצונו לומר אליעזר, כי אם בן עצמי אשר יצא ממך, הוא יירשך. ובזה הבטיחו שיוולד לו הבן בזמן שיהיה ויישאר אדם שלם בעת מותו של אברהם, ולא יצטרך לאפטרופוס. ובזה הדרך יהיה הוא היורש ולא אחר.

והנה לא רצה הקדוש ברוך הוא לתת לאברהם זרע כי אם בזקנותו ובזקנת שרה אשתו, לפי שאם היו מולידים בבחורותם, אולי היו חושבים שהיה בטבע כדרך כל הארץ. אבל בראותם שהיו זקנים באים בימים, ולא יולידו, והתפללו עליו כל היום, הנה בהיות אברהם בן מאה שנה, ואחרי שקבל ברית מילה שנחלשו כלי ההולדה וכוחה, שאז היה הדבר מכל הצדדים מנוגד הטבע; ושרה בת תשעים שנה, אז ניתן לו הבן, כדי שיכירו וידעו שהיה בחסד השם והשגחתו, ולא כפי המנהג הטבעי. ויאמרו 'מאת ה' הייתה זאת היא נפלאות בעינינו'.

הנה התבארו הפסוקים האלו והותרו השאלה הג' והד' והה'.

[ויוצא אותו החוצה]

השאלה הו'

באמרו **והאמין בה'**. כי זה מורה שכאשר נאמרו לו שאר היעודים שעברו, לא האמין בה'

כמו שהאמין ביעוד הזה.
וכן מה עניין **ויחשבה לו צדקה**. כי גם שנודה **להרמב"ן** שפירוש שאברהם האמין שבצדקת ה' יעשה זה ולא בזכותו, עדין יקשה למה אמרו בזה היעוד בלבד, ולא אמר כן בשאר היעודים שנאמרו לו על זה.

תשובה לשאלה ו'

**ה נִיּוּצָא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֵּט-נָא הַשְּׂמִימָה וְסִפֹּר הַכּוֹכָבִים אִם-תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם
וַיֹּאמֶר לוֹ פֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ:
וַהֲאֵמֵן בְּה' וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה:**

חשבו המפרשים כולם, שהוציא הקדוש ברוך הוא את אברהם מאהלו, וציווהו בהבטת השמים לספור הכוכבים, אשר מספרם קשה ונמנע לאדם להשיגו, והבטיחו שכן יתרבה זרעו.

ואני אחשוב בזה המאמר אחד משלושה פנים:
הראשון, שאמרו **יוצא אותו החוצה**, הם מדברי השם ית', וחוזר לבן שיוולד לאברהם, שהוא יוציא את אליעזר מירושת הבית לחוצה. והוא על דרך 'לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר'. ואמר **אשר יצא ממעיך הוא יירשך** והוא יוציא אותו החוצה, רצונו לומר את אליעזר מהירושה, ויהיה לפי זה יוצא אותו בפת"ח כמו יוצא בשו"א. כי עם היות שעל הרוב השו"א תחת הוא"ו עם העתידים יורה על העתיד, והפת"ח תורה על העבר. ועם העוברים בהפך כבר נמצא חילוף זה בכתוב, כמו והשבית את הכמרים שהוא שב"א עם העבר, ואינו מהפכו לעתיד, אבל יישאר עתיד כמות שהוא, כאלו אמר ויוצא אותו החוצה. ואחר שאמר לו ית' זה, אמר לו מאמר אחר, והוא **הבט נא השמימה וגו'**. וכבר יורה על היותו עניין אחר מחולף מהראשון, ממה שנזכר לו מלת **ויאמר** באמירה בפני עצמה.

והפן השני מהפירוש הוא, שהוציא האל ית' את אברהם החוצה ממחשבתו שהיה חושב שיהיה בן ביתו יורש אותו. כי כאשר השיבהו האל שלא יירשהו זה כי אם הבן שיצא ממעיו, הובטח לבו של אברהם בדבר השם והבטחתו. ובזה הוציאו השם מאותה מחשבה שהייתה לו.

ואין לך שתאמר כי לשון יציאה גוזר ההעתק ממקום למקום גשמי עכ"פ, כי כבר פירשו **חז"ל ויוצא אותו החוצה** צא מאצטגנינות שלך.

והפן השלישי מהפירוש הוא, שיוצא אותו החוצה, הוא סיפור התורה: יגיד הכתוב כי בראשונה **היה דבר ה' אל אברם במחזה**, והשיבו א"כ **לא יירשך זה**, ואחר כך נפסקה נבואתו והקיץ אברהם. ובהיותו ביקצה הוציאו משם חוץ לאוהלו אשר היה שם המחזה

בראשונה. ואז באתהו נבואה אחרת, והיא ויאמר **הבט נא השמים**. ולהיותה נבואה אחרת, בא בה מלת **ויאמר**, ונאמר בה אני ה' אשר הוצאתיך. והיה הצורך בהפסק הנבואה הראשונה, והוצאת אברהם מהאהל לשדה, לפי שהיה עתיד להראות לו שמה מעמד בין הבתרים, אשר אי אפשר שיהיה בהקיץ כי אם בהיותו בשדה. וזהו דרך אחר בחלוק הנבואה הזאת ממה שזכרתי למעלה. הנה בכל אחד מהפירושים האלה אפשר שיובן ויוצא אותו החוצה.

והותרה השאלה ה'.

השאלה הז'

אמרו **ויוצא אותו החוצה**.

ואם היה כל זה במראה הנבואה, כדעת המפרשים, מה היה הצורך לומר שנראה לו שהוציאו מהאהל לחוץ לאמור לו **הבט נא השמים**. אף כי לא זכר הכתוב שהיה באוהל, ולא היה מעניין המראה להודיע שיצא ממקום אחד אל מקום אחר, והיה די שיאמר ויאמר לו **הבט נא השמימה**, כי אולי בשדה באה לו הנבואה ולא באוהל. ואולי שמפני זה ארז"ל (שבת קנ"ז) הוציאו מאצטגנינות שלו. ואם אמרנו שהיה זה בהקיץ, מי יתן וידעתי אם היה ביום או בלילה, כי אי אפשר שיהיה ביום, כמו שאמר וספור הכוכבים, כי אינם נראים ביום. ואם היה בלילה, יקשה אמרו **ויהי השמש לבא**.

תשובה לשאלה ז'

ואמנם אמרו **והאמין בה' ויחשבה לו צדקה**, אפשר לפרשו לא על היעוד הזה כדברי המפרשים, אלא שאברהם היה מאמין בה' ביעודים הראשונים שאמר לו ית' על הבטחת הזרע וירושת הארץ. כי מפני שאמר כאן **ה' אלוהים מה תתן לי, והן לי לא נתת זרע**, העידה התורה שלא אמר זה להיותו מפקפק ביעודים האלוהיים שנאמרו לו קודם לזה, חלילה! אלא לשאול מהשם שיקדים לתת לו הזרע שהבטיחו עליו, ולא יתנהו לו באחרית ימיו, כמו שפירשתי. ולכן אמר והאמין בה', רצונו לומר שאברהם בכל מה שאמר בזה היה מאמין בה' ובכל מה שיעדו, ולא היה מסופק בדבר מנבואותיו. אבל היה בהפך, שהיה חושב שיעשה ה' יתברך מה שיעדו עליו בצדקה. ואין פירושו בדרך חסד, כמו שחשב **הרמב"ן**. אלא שיתן לו האל זרע עכ"פ להיותו צדקה ומשפט ומישרים, שיתן לו בנים, כיון שהיה איש תם וישר, ושהוציאו מארצו על מנת כך, כמו שאמר 'לך לך ואעשך לגוי גדול'. **וצדקה** הוא כמו צדק, וכמוהו 'משפט וצדקה ביעקב אתה עשית'. 'ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו'.

והרב המורה בסוף ספרו פירש שם צדקה בדרך אחר. וכל דרך איש ישר בעיניו.

והנכון בעיני שמלת **והאמין** אינה לשון עבר כי אם לשון עתיד, כמו והאזין קולי. כי הנה האמין הוא עבר, והוא"ו מהפכו לעתיד. ולכן אמר שאמרו **והאמין בה' וגו'** יחזור לזרע הנזכר למעלה, שאמר כה יהיה זרעך. ועניינו שאותו הזרע יאמין בה', ויהיה ה' לו לאלוהים.

השאלה הח'

באומרו **אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים**. כי אם בא להודיעו שהמדבר אתו היה האל ית', היה ראוי לומר זה בתחילת הנבואה, כמו שכתוב במשה **'וידבר אלוהים אל משה ויאמר אליו אני ה', וארא...** ומה היה לו לזכרו כאן אחר דברי האל ותשובות אברהם אליו, בהיותו יודע שהאל ית' היה מדבר עמו. וכמו שהשיבו **ה' אלוהים מה תתן לי**. וקשה עוד עם זה, למה אמר אשר הוצאתיך מאור כשדים ולא זכר אות אחר.

תשובה לשאלה ח'

ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך... ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת (טו, יב-טו). כבר אמרתי שהתחלפות הדרושים בעצמם יביא אמירות מחודשות. ולכן עם היותו ית' מדבר לאברהם תמיד, אמר אליו **אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים**. ולפי שעד עתה השיבו ית' לענין העתיד שלא יהיה אליעזר יורש אותו, כי אם בנו היוצא מחלציו. ועתה ראה ית' להשיבו על מה שהיה מפחד מהאויבים. ואם היה שיבואו עליו ויכוהו מכה רבה, אף על פי שלא ימות, מה יועילוהו הבנים שיבואו בסוף ימיו. הנה להשיב על זה להיותו עניין מתחלף ודרוש אחר, באה עליו אמירה אחרת, באומרו **ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים**, רוצה לומר: אל תירא כל כך מהאויבים שתבקש עליהם בנים לעזרך במלחמה ולשמור צאתך ובואך, הלא אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מאור כשדים, ושהיית שם בסכנה יותר עצומה מזו. ואם אני הוא אשר הצלתיך ממנה, ומאותו מלך הצר הצורר אותך, וזה מבלי בניך ובנותיך, מי המונע שגם כן עתה אהיה מגן לך, ולא תצטרך לעזר הבנים ולמלחמתם.

גם אפשר לפרש, שכיון האל ית' בזה להשיבו על הרכוש אשר אמר, רצונו לומר השכר אשר הודעתך באומרו שכרך הרבה מאוד, אינו שכר קצבתיו לך עתה, כי גם בטרם הבטחתיך בדברי כלל הסכמתי לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. ולכן יורש עצר וארץ נבחרת כמורך, אשר נתתי לך לנחלה, לא היה לך לקחת מרכוש מלך סדום. ובזה תמה התשובה האלוהית לאברהם.

והותרה עם זה השאלה הח'.

השאלה ה'ט'

במה ששאל אברהם **במה אדע כי אירשנה**. והוא הספק אשר העירו המפרשים, למה לא שאל על הזרע, ושאל על ירושת הארץ.

והרמב"ן והרלב"ג והר"ן שלשתם הסכימו, שייעוד הזרע הזה היה להטיב לאברהם בלבד. ולכן לא שאל עליו, כי ידע בעצמו שלא ימנעו חטאו. ועוד שהייעוד הטוב לא יחזור, וכן **אמרו רז"ל** (ברכות ז'):

כל יעוד שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה, אפילו על תנאי לא חזר בו.

אבל בירושת הארץ עם היותו טוב לישראל, היה רע לכנעניים, ואולי ישובו בתשובה כאנשי ניונה. ולכן שאל עליו אות ברית שיתקיים הדבר עכ"פ, ולא תמנע ירושת הארץ בזכות הכנענים, ולא לחטאת בני ישראל.

ואפלא מהאנשים האלה, שלמים הם אתנו בהסכימם על הדעת הזו, כי היעוד עם הברית ובלתו לא ימנע החזרה מן הרע בזכות, ובתשובת המקבלים, ומהטוב ברשעתם. האם בעבור הברית הזו אשר עשה אלוהים לאברהם ננעלו דלתי התשובה מאנשי הארץ, או לא יקבלה השם מאתם? חלילה לאל מרשע ושדי מעול, כי כל דרכיו משפט.

השאלה הי'

למה שאל אברהם אות על ירושת הארץ עתה במראה הזאת, ולא קודם לזה בשאר היעודים שהבטיחו האל ית' עליה.

השאלה הי"א

באומרו **במה אדע כי אירשנה**. והוא, כי אם כיוון לשאול לו אות, היה לו לומר כמו שאמר חזקיהו **מה אות**. גם שלא מצינו שנתן לו האל יתברך כאן על זה נס ופלא, אם לא ביקש אות על חיזוק וקיום שיירשנה לא יגרום חטא זרעו, או תשובת יושבי הארץ כדברי המפרשים. הנה בזה לא תיפול שם **ידיעה**, והיה ראוי שיאמר השבעה לי כיום, או כרתה נא לי על זה ברית, כי מלת **במה אדע** לא תובן על קיום הברית, כיון שלא ניתוסף שמה ידיעה שלא הייתה שלו.

תשובה לשאלות ט'-י"א

ואמנם מאמר אברהם ה' אלוהים **במה אדע כי אירשנה**, יראה לי כי אברהם לא שאל אות ולא ברית וחיזוק על ירושת הארץ, כי כבר יעדו עליה פעמים, ולא עשה אז ספק בדיבור האלוהי. ואיך יעשהו עתה.

אבל עניינו שאברהם ראה שהאל ית' ביעודים הקודמים, פעמים אמר לו שיתן את הארץ הזאת לזרעו, כמו שאמר ביעוד הראשון לזרעך אתן את הארץ הזאת, ולא פירש לו מה הזרע אשר יירש הארץ, האם יהיה בנו או בן בנו. או אם אמרו על שלשים ועל רבעים, או

יהיה 'עושה חסד לאלפים' לדורות, שאז יתקיים לו היעוד.

ואחרי הפרד לוט מעמו אמר לו יתברך 'כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך'. והמאמר הזה מורה שבימיו של אברהם תהיה ירושת הארץ, ומידו תישאר לזרעו אחריו. וגם נאמר לו שם 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה'. וגם זה עצמו יורה שאברהם יהיה יורש את הארץ.

וכאשר אמר לו ית' כאן **אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה**, נתחזק הספק בלב אברהם אם יהיה הוא יורש את הארץ, וכל שכן בראותו ניצחון המלכים שנדמה לו שעת לעשות לה' את אברהם יורש עשר ארצות, או אם יובנו כל היעודים האלה על הזרע שזרעו יהיה יורש את הארץ, לא אברהם בעצמו. ולכן אמר **במה אדע כי אירשנה**. וכי במקום הזה ישמש על הזמן, כמו **'כי** תבואו אל הארץ'. **'כי** ימצא בקרבך'. **ויאמר אדוני אלוהים במה אדע** ואשיג מתי אירשנה.

או נפרש מלת כי במקום **אם**, ויאמר במה אדע אם אירשנה אני בעצמי, או יירשנה זרעי אחרי. ושאל זה מפני שמצא ביעודיו שפעם יורו היות אברהם היורש, ופעם יורו היות זרעו היורש ולא הוא.

והאות המורה על היות זאת כוונת אברהם בשאלתו ובקשתו, הוא מה שהשיבו ית' מגלות זרעו. והיה תכלית דבריו **ודור רביעי ישוב הנה**, שהודיעו שהדור הרביעי מזרעו יהיה יורש את הארץ.

ואם היה שלא שאל אברהם כי אם ברית לחזק על ירושתה, היה ראוי שעל זה ישיבהו השם, לא במספר השנים והדורות שיעברו על נחלת הארץ, אם היה שלא בקש עליו. אלא שהאמת הוא מה שפרשתי. ששאל אברהם מתי תהיה ירושת הארץ, אם בימיו ואם בימי בנו או נכדו או באיזה זמן. ולכן אמר **במה אדע כי אירשנה**, כי רצה לדעת מה שלא ידע עדיין, והוא זמן וגבול הירושה והנחלה. לא מה שכבר הודיעו שיירשנה.

ועם מה שפרשתי בזה שהוא האמת בלא ספק, הותרו השאלות הט' והי' והי"א.

השאלה הי"ב

באומרו **עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל**. ויקשה למה לא היו התור והגוזל משולשים כמו הבהמות. בין שיהיה פירוש משולש כדברי **רש"י** **והרלב"ג** **והרמב"ן**, שהיו שלושה מכל מין מהם, או שיהיה משולשת בן ג' שנים וכדברי **הראב"ע** **והר"ן**, היה ראוי שיביא מהתור והגוזל שהוא אפרוחי היונים שלושה שלושה כפי הדעת האחד, או שיהיו בני שלושה חדשים או שלושה שבועות כפי הדעת האחר.

השאלה הי"ג

כמו שאמר **ויבטר אותם בתוך ואת הציפור לא בטר**. ואם הברית היא הבתירה, כמו שאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו, והיה שכל הבהמות והעופות האלה באו לתכלית הברית, למה לא בטר כולם באופן אחד?

השאלה הי"ד

באומרו וישב אותם אברם. ואם זה חוזר לעיט אשר זכר, והוא לשון זכר, היה לו לומר וישב אותו אברם. ואף שיהיה עיט שם המין, היה ראוי לו לזכרו בלשון יחיד. ויקשה גם כן מה היה התועלת שהשיב אותם, שלא יאכל העיט את הפגרים, אחרי שנשאר שם תמיד בשדה, ועוד מעט הלך אברהם אל ביתו, ונשאר הפגרים מאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ.

תשובה לשאלות י"ב-י"ד

וכדי להודיעו תשובת שאלתו, צוהו **קחה לי עגלה משולשת וגו'**. והיותר נכון אצלי במשל הזה הוא אחד משני פנים:

האופן האחד שהיו העגלה והעז והאיל משל לשלשה אבות, ושרשי היחס אברהם יצחק ויעקב שנמשלו בשלושת הבהמות. לפי שריבוי הבהמות הטהורות והטובות והביתיים הן מן העז ומן הבקר ומן הצאן, להיותם שורש הריבוי, נמשלו אליהם האבות הקדושים מפני שבאו מהם זרע רב ועמים רבים.

וראוי היה שיומשל אברהם לעגלת בקר, לפי שנאמר בו 'ואל הבקר רץ אברהם' ויקח בן בקר'.

ויצחק היה ראוי שיומשל לאיל, לפי שנעקד במקומו בהר המוריה, שנאמר 'ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו'.

ועז היה משל ליעקב, לפי ששם על ידיו עורות גדיי העזים בעת הברכה, כמו שאמרה לו רבקה אמו 'וקח לי משם שני גדיי עזים'.

ואין להיפלא מאשר לא באו על הסדר, שהאיל הרומז ליצחק בא באחרונה, שפעמים בכתוב נזכרו לא כסדר תולדתם. אמר 'וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, והארץ אזכור'. שזכרם בחילוף תולדתם. והנביא אמר (ישעיה ס"ג ט"ו) 'כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו', שסמך יעקב לאברהם.

וכן נאמר כאן שנזכר יעקב אצל אברהם לעניין מן העניינים, ושלתם עגלה ועז ואיל היו משל לשלשת האבות. ולכן אמר בהם משולשת משולש, לא להיותם שלוש מכל מין, ולא שיהיו בן שלוש שנים כדברי המפרשים, אלא שהיו מאותו שלוש האבות שורשי היחס, משולשים בקדושה. והודיעו יתברך בזה, שאברהם בימיו, לא בנו ולא בן בנו יירשו את הארץ, ולזה בטר אותם בתוך, לרמז שימותו כולם קודם הירושה.

וצוהו עוד שייקח לו תור וגוזל, והוא משל לשני מנהיגים אחרים שיהיו אחר כן לישראל זה אחרי זה, והם משה ויהושע. ועליהם אמר ואת הציפור לא בתר. רוצה לומר שאברהם לא בתר את אלה ולא הרגם, והיו תמיד חיים בידו. לרמז שמשה יתחיל בירושת הארץ, כי הוא כבש ארץ סיחון ועוג, ויהושע אחריו כבש וחלק את הארץ לישראל. ולהשלים הרמז הזה אמר שירד העיט על הפגרים. ירמז שבאו העופות הדורסות ואכלו את העגלה והעז והאיל, וזהו רמז למיתה, כמו שפטר יוסף לשר האופים ואכל העוף את בשרך מעליך.

ואמרו **וישב אותם אברם**, אינו חוזר לאיל שהפריחו שלא יאכל את הבהמות אשר בתר, כמו שפירשו **הרמב"ן**, כי אם לתור ולגוזל שזכר. יאמר שהבהמות בתר, וירד העיט עליהם ואכלם. ואת הציפור שהוא כולל את התור ואת הגוזל לא בתרם, וישב אותם אברהם, רצונו לומר שהפריחים באויר חיים על פני השדה, רומז שמשה ויהושע הנמשלים בהם, המה יירשו ארץ, והמה יעברו אורחות ימים כציפור השמים, ולכן נמשלו בהם. **זה האופן הראשון** מהדמיו והמשל במראה הזאת.

והאופן הב' הוא שרמז בזה לשלשה הנביאים רועי ישראל שיוציאום ממצרים, והם מרים אהרן ומשה, ששלושתם ניבאו והוציאו בני ישראל מארץ מצרים. ולזה זכר ראשונה העגלה, רמז למרים. והעז, רמז לאהרן. והאיל, רמז למשה. וכבר ימצאו בענייניהם דברים יתדמו לבהמות האלה. ולזה אמר משולשת משולש, לרמז שהיו אחים, והיה החוט משולש מהם, כאלו אמר העז שהוא מאותו שלוש, והאיל שהוא מאותו שלוש, והעגלה שהוא מאותו שלוש.

ובעבור שהיו שלשת הנביאים האלה עתידים שבמדבר יפלו ושם ימותו, ולא יכנסו לארץ, אמר שבתר אותם בתוך, ושירד העיט על הפגרים, שהוא משל למלאך המות המושל בכל חי, ובזה רמז למיתתם. ואמנם התור והגוזל היה רמז ליהושע ולא לעזר הכהן, שיבואו ויכנסו לארץ, אחד מנהיג העם שוטר ומושל, ואחד כהן לאל עליון. ולזה לא בתר אותם ולא הרגם. וישב אותם אברם, שהפריחים באויר כאומרו צפור שמים ודגי הים עובר אורחות ימים.

הנה יותרו בכל אחד משני אופנים האלו שאלות י"ב וי"ג וי"ד.

השאלה הט"ו

בסיבת גלות מצרים שאמר **ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגומר** והנה במסכת נדרים באו על זה שלוש דעות:

האחד לר' אבהו, אמר מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו ר"י שנה, מפני שעשה אנגריאה בתלמידי חכמים, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו.

והשני לר' שמואל, מפני שהפריז על מידותיו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר **במה אדע כי אירשנה**.

והשלישי לר' יוחנן, שאמר מפני שהפריז על מידותיו של הקדוש ברוך הוא מלבוא תחת כנפי השכינה. שנאמר 'תן לי הנפש והרכוש קח לך'.

והנה הדעות האלה כולם, מלבד מה שיש בהם מהחולשה, כבר יכללם ספק עצום, והוא שאברהם שחטא לא נענש כלל, כמו שאמר **ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה**. ונענש עליו הדור השלישי והרביעי מיוצאי חלציו על לא חמס בכפיו. ועל כיוצא בזה נאמר אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה.

ואמנם מה שאמרה תורה 'פוקד עון אבות על בנים', הוא לבד בחטא ע"ג, וכשאוחרים מעשה אבותיהם בידיהם, לא על צד העונש שיענשו בנים בעוון אביהם שלא נכשלו הם בו. ויקשה עוד, למה היה הגלות הזה במצרים יותר מבשאר ארצות. וכבר נתנו בזה טעמים והם חלושים מאד.

והנה הרמב"ן הביא בזה דעת רביעי כמו שזכרתי למעלה. שאברהם חטא בירידתו למצרים ובצאתו מהארץ הנבחרת אשר צווה לבוא אליה, ובהביאו אשתו הצדקת למצרים באותו ניסיון, מפחדו שיהרגוהו. ועל החטא הזה נגזר על זרעו הגלות במצרים, וכמו שזכרתי למעלה. והנה ישיגהו הספק הקודם שיהיו בני אברהם שלא חטאו נענשים בחטא אביהם, ולא נענש החוטא עצמו.

ומלבד זה כבר תפש עליו **הר"ן**, באומרו שהיה כל זה לאברהם מכלל הניסיונות שנתנסה ועמד בכלם. ואיך יחשוב לו לעוון, גם כי אם היה חוטא בזה, לא היה שונה באיוולתו, באומרו בארץ אבימלך אחותי היא.

ואחרוני החכמים מהמחברים הביאו בזה דעת חמישי, והם הר"ן והר"י חסדאי תלמידו בספרו אור ה', שכתב **הר"ן** שלא היה גלות מצרים על חטא כלל, כי אם להכניע ליבותם של ישראל, כדי שיהיו ראויים לקבלת התורה. ושהיה זה מכלל ייסורין של אהבה.

וה"ר חסדאי כתב שהביאם הקדוש ברוך הוא למצרים כדי להרבות שם מופתיו, באופן שיתבאר להם יכולת השם, ולא יישאר בלבם שום ספק כי הייתה ארץ מצרים מלאה כשופים, ונתברר שמה כי פעולות השם לא היה ע"י כשוף כי אם בכוח היכולת הבלתי בעל תכלית. וכמו שאמר 'ולמען תספר' ונאמר 'וידעת כי אני ה'.

הצד השווה על שני הרבנים האלה הוא, שהיה גלות מצרים חסד והטבה לישראל, ולא עונש על חטא כלל.

וגם זה איננו שווה לי, כי היה יסוד הדעת הזה שזכר **הר"ן** מסופק מאוד.

וכבר ארז"ל אין מיתה בלא חטא ואין ייסורים בלא עוון.

וכתב **הרב המורה** בפרק כ"ד ח"ב שזהו דעת האמיתי אי אפשר חילופו.

וגם **הרמב"ן** בשער הגמול אשר לו, מרחיק מאוד שיבואו ייסורים בלא עוון. והניסיון שטוען **הרב** שהוא מעניין הייסורין, כבודו במקומו מונח, אינו כן. כי מה שימנה בכלל הניסיון הוא מה שלא יצא לפועל הרע והייסורין. אבל שיהיו מעותדים לצאת ולא יצאו כעניין העקדה, ואפילו שנודה זה בייסורי האיש הפרטי שיבואו להטיב לו באחריתו, באמת אין ראוי להאמינו באומה אחת, שתבוא לידי גלות ועיניו גדול בלא עוון קודם.

ועוד יקשה לשני הרבנים יחד, כי אם היה גלות מצרים גזרת השם לטובתם של ישראל, מבלי חטא ועוון, לא היה נחשב לחסד אלוהי שהוציאם מהגלות ההוא. כי אם הוא ית' ברצונו הגלם למצרים על לא חמס בכפם, היה עוול גדול שלא יוציאם משם. ואף על פי שנאמר שהגלם כדי להטיבם באחריתם, הנה אין ראוי שייחשב החסד בהוציאם משם כי אם בהטיב אותם אחרי שהוציאם. והנה התורה הפלתה החסד הזה שעשה ית' עם ישראל בהוציאם ממצרים, ויחסתו אל זכות האבות. כמו שאמר 'כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך' וגו', או 'הנסה אלוהים וגו', 'ותחת כי אהב וגו'.

ועוד, כי הנה התורה זכרה שהולכים במדבר למען ענותם לנסותם להטיבם באחריתם. אבל לא זכרה בשום מקום שהגלם במצרים לענותם ולנסותם להטיבם באחריתם. כל שכן מה שאמרו שהגלות ההוא היה להם הכנה טובה לקבלת התורה ולקניין האמונות האמיתיות, אינו כן כי אם בהפך, שלהיותם מלומדים בחומר ובלבנים נעשו רכי הלבב, כמו שיראה מאמרם 'מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה', ואמרם 'נתנה ראש ונשובה מצרים', והם במצרים היו עובדים עבודת גילולים כמו שזכר יחזקאל הנביא. ותמיד במדבר היו מסופקים בה' ובמשה עבדו, עד שמפני זה הוצרכו למות כולם במדבר. וכמו שאמר 'עד תום כל הדור אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ'. וכבר היה אפשר שיתאמתו אליהם הנסים האלוהיים בהיותם במצרים, בזולת גלות ועינוי, ושמה יכירו וידעו כי ה' הוא האלוהים אין עוד מלבדו. הנה א"כ הגלות הזה בהיותו על עון, או בזולת עון, ישיגוהו ספקות עצומות.

השאלה הי"ו

באומרו **ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה וגו'**. והנה לא מצינו בכל נבואות אברהם שיזכור הכתוב הזמן והעת מהיום אשר חל עליו השפע, ולא היה בהגבלה הזאת צורך כלל. וכבר התעורר **הר"ן** על זה, וכתב שהגביל הכתוב העת מהיום, מצד שראה הקדוש ברוך הוא שיעבור לפיד אש בין הגזרים אחרי שיחשיך לגמרי, למה שאור האש יורגש יותר בחושך הלילה משיורגש ביום. וכארז"ל בשרגא בטיהרא.

אבל מה שאמר הרב יצחק בפסוק שאמר **ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה**, לפי שזכר שם שהייתה העברת לפיד האש

בלילה להיותו יותר נרגש, ולא יצדק דבר מזה בזה הפסוק, ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם לפי שלא נזכר בפסוק הזה העברת לפיד האש, אלא מה שנאמר לאברהם ידוע תדע וגו'. ולעניין ההודעה הזאת לא היה צריך הגבלת העת.

השאלה הי"ח

באומרו **וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי**. ויקשה מלת **וגם**, לפי שלא נזכר בזאת הנבואה דין כי אם לעניין המצריים.

תשובה לשאלות ט"ו י"ו י"ח

[גר יהיה זרעך]

ויהי השמש לבא... עד ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (טו, יב-טו).

גלות מצרים היה בגזרת השם. ואמנם לא אמר השם לאברהם הנני מביא את זרעך בארץ לא להם, לפי שבמראת בין הבתרים הזאת לא כיוון הקדוש ברוך הוא אלא להודיע לאברהם מה שהיה קודם זה גזור לפניו. ולכן אמר כצופה ומביט עד סוף כל הדורות מה שהיה עתיד בגזרתו לבוא על זרעו, קודם שיבואו לרשת את הארץ.

הרחבה בחלק שני: מה הייתה מטרת גלות מצרים? [פרק טו, יב-טו]

הרחבה בחלק שני: אם גלות מצרים הייתה על דרך ההטבה והחסד [טו]

השאלה הי"ט

באומרו **ואתה תבוא אל אבותיך בשלום**, כי הנה אבות אברהם היו עובדים עבודת גילולים, ואיך יאמר ית' שיבוא אליהם. כי הנה גופו לא נקבר עם גופם, ונפשו חלילה לאל שתהיה במחיצתם.

תשובה לשאלה י"ט

ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וגו' עד ושרי אשת אברם (טו, טו-כא).

הודיע הקדוש ברוך הוא לאברהם שבימיו לא יירש את הארץ, וגם כן בימיו לא יהיה הגרות והעבדות, כי הוא יהיה בימיו תמיד שר וגדול. ולפי שאדם וחוה הם האבות הראשונים לכל נוצר, ונקברו במערה בחברון, ייעדו הקדוש ברוך הוא לאברהם ובישרו שיקבר עימהם שמה. ועליהם אמר **ואתה תבוא אל אבותיך**, כי יקבר עימהם שם.

ולפי שאדם וחוה מתו ביגון ואנחה מפני גירושם מגן עדן ועל הבל כי הרגו קין, אמר ית' שהוא יבוא אליהם ויקבר עימהם בשלום ובשיבה טובה, עם היות שהם לא מתו בשלום

ובשיבה טובה.

השאלה הכ'

באומרו **ודור רביעי ישובו הנה**. ואם היה שכל בן יקרא דור, הנה לא באו לירש הארץ בדור רביעי. צא וחשוב: יצחק, יעקב, ויהודה, פרץ, וחצרון, וכלב שבא לארץ. והוא דור שישי לא דור רביעי.

תשובה לשאלה כ'

ואמרו **ודור רביעי ישובו הנה** - הנה כפי הדעת הראשון שהיה גלות מצרים בחטא שחטאו השבטים במכירת יוסף, יהיה עניינו כי יפקוד האלוהים עליהם עונם, ועל בניהם על שלשים ועל רבעים, כמו שאמרתי. ואח"כ יהיה ית' עושה חסד לאלפים בהיותם אוהביו ושומרי מצוותיו. והיה הדור הראשון, על דרך משל, יהודה שהיה במכירה ופרץ וחצרון וכלב שהוא הדור הרביעי, והיה מבאי הארץ. ואמנם כפי הדעת השני, שהיה סיבת גלות מצרים לצרף ולברר הקהל הנבחר מהשבטים להתדבק באל ית', ימנו הדורות באותו האופן עצמו מן השבטים, שהם היו הקהל הנבחר עד הדור הרביעי. כאלו תאמר יהודה ופרץ חצרון וכלב.

השאלה הכ"א

באומרו **כי לא שלם עון האמורי עד הנה**. המאמר הזה מורה שלא נגזר על ישראל גלות הארבע מאות שנה להיותם ראויים באותו עונש כל אותו זמן, גם לא להיות צריך כל אותו זמן לטובתם, אלא מפני שעדיין לא נשלם עון האמורי לשיינערו מן הארץ. ונתמהמהו ישראל במצרים עד תום הזמן ההוא לאמורי. והוא זר מאוד בחוק היושר האלוהי, שיענשו ישראל בגלות ארוך ללא סיבה, עד אשר יהיו הכנעניים ראויים לעונש. ויותר טוב היה שיעמדו ישראל בארץ כנען בשובה ונחת כאבותיהם עד אותו זמן. וכל שכן שאמר כי לא שלם עון האמורי, וידוע שלא היו עדיין חטאים. ואם היה כן, איך נגזרה עליהם הגזרה קודם החטא? ויהיה גזרת ישראל וגזרת הכנעניים שתיהם בלא קדמת חטא, אשר לא כדת והמשפט הראוי.

תשובה לשאלה כ"א

ואמנם אמרו **כי לא שלם עון האמורי עד הנה**, **בא להתיר לאברהם ספק** אפשר שיספק על זה, והוא כי אם היה שאברהם לא חטא, ולא יצחק בנו, ולא יעקב בנו, והצרוף גם כן לא נעשה כי אם לקהל השבטים וזרעם, למה זה לא ירשו אברהם ויצחק ויעקב את הארץ, ואחריהם ייענשו בניהם אם חטאו, או יצרפו בכור הגלות כפי גזרת החכמה האלוהית.

הנה להשיב על זה אמר ית' **ודור רביעי ישובו הנה**, רצונו לומר הסיבה אשר בעבורה לא תהיה מיד עתה, היא לפי **שלא שלם עון האמורי עד הנה**, ולא הגיע עדין הזמן לשיסחו הכנעניים ממנה. הנה א"כ אברהם יצחק ויעקב לא ירשו את הארץ, לפי שלא שלם עון האמורי. ובניהם לא ירשוה אחריהם עד דור הרביעי, בסיבת החטא או הגזרה. וכבר ידעת שהידיעה האלוהית בעתיד לא תכריח טבע האפשר, ולא תסור הבחירה האנושית.

והותרו עם מה שפרשתי בזה השאלות הי"ט כ' וכ"א.

סיכום הפרשה

וסיפר הכתוב כפי מה שביארתי, שאחרי כל זה הקיץ אברהם מהנבואה השנית הזאת, ואז בפועל ובהקיץ ראה **תנור עשן ולפיד אש**. כלומר, עמוד עשן גדול כאלו הוא יוצא מהתנור, ובתוכו לפיד אש מתלקחת, שאותו אש עשן שבתוכו היה עובר בין הגזרים שהם בין הבתרים מהעגלה והעז והאיל שבתר בתוך, והוא הברית שנכרת עמו.

והנה אברהם לא עבר בין הבתרים כדרך כורתי הברית, וכענין מה שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו, לפי שאברהם לא נתחייב בברית הזו בשום דבר. אבל הקדוש ברוך הוא, הוא בלבד יעדו, ולכן עבר העשן והאש האלוהי בין הגזרים.

והאש והעשן שזכר הכתוב פה, היא השכינה המוחשת שנראתה בהר סיני, כמו שאמר (שמות כ"ד י"ז) 'ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל'. והענן הוא העשן. וזה עצמו היה האש היורד על העולה ועל השלמים בימי משה ובימי שלמה, כי הוא מורה על הברית ועל הרצוי והדבקות האלוהי.

וזוהו אמרו (בראשית ט"ו י"ז) **ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו'**, כי עם היות שאברהם שאל לבד מתי תהיה ירושת הארץ, באתהו התשובה והברית כולל הזמן. וגם כן כמות הארץ אשר תכלול המתנה האלוהית, **מנהר מצרים עד נהר פרת**. ונהר מצרים אינו נילוס, כי הוא נקרא יאור לא נהר. אבל הוא שיחור, כי משם עד נהר פרת היה גבול ארץ ישראל.

ואמרו **ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית**, עניינו: אזי, כשהודיעו הזמן, הודיעו גם כן כמות הארץ וגודלה. ועם היות שביעודים הראשונים אמר לזרעך אתן, ואתננה, בלשון עתיד, הנה עתה אמר **נתתי** בלשון עבר, שמפני הברית הייתה כל הארץ נתונה לו. ועל שני הדברים נכרת הברית.

פרק טז

ושרי אשת אברם... עד ויהי אברם בן תשעים שנה (ט"ז, א-ט"ז).

[פירוש הפרשה, שאלות ותשובות]

השאלה הא',

במאמר שרה **הנה נא עצרני ה' מלדת**, כי מי הגיד שלא הייתה עקרה בטבעה אלא מאת השם, ואיך תיפול על זה מלת **נא** שתורה על הזמן ההווה.

השאלה הב',

באמרה **ואבנה ממנה**. וכתב **רש"י** בזכות שאכניס צרתי לביתי. **ואינו נכון**, כי מה זכות יהיה לה בזה, ולמה אחרי כן שילחה מביתה וגם הנער עמה.

תשובה לשאלות א' ב'

ושרי אשת אברם וגומר עד ויהי אברם בן תשעים וגומר.

זכר הכתוב ששרי אשת אברם הייתה עצובת רוח, על אשר לא ילדה. והתבונן אמרו לא ילדה לו, כי לא היה עיצבונה להעדר הבנים לצרכה ולהיות אם הבנים שמחה, אלא מפני שכל תאוותה הייתה להוליד בן מאברהם כדי שיישאר בעולם זרע קודש ממנו. ואין ספק שהייתה יודעת ביעודים האלוהיים שיעד השם לאברהם לתת את ארץ כנען לזרעו, ולכן הייתה כוספת להוליד בן לאברהם, יתקיימו בו היעודים. והוא אמרו **לא ילדה לו**.

והיה מאמרה לאברהם **הנה נא עצרני ה' מלדת**, לפי שהיא ידעה מה שיעדו השם, לך לך מארצך וגומר'. 'ואעשך לגוי גדול' ובהיכנסו לארץ אמר לו 'לזרעך אתן את הארץ הזאת', וכן בשאר הפעמים בכולם באו ייעודי הזרע מכוונים לאברהם, ולא נזכרה היא בהם. ובראותה כי כבר ישבו בארץ כנען עשר שנים, ונתחייבו בטבע הארץ, ועם כל זה לא הולידה, שפטה בעצמה שהמניעה הייתה מצדה לא מצד אברהם, כי אליו היו היעודים. ושאלו יזדווג אברהם לאשה אחרת, תלד לו, כי הנה הקדוש ברוך הוא ממנה היה מונע ההולדה, לא מאברהם.

והוא אמרו **עצרני ה' מלדת**, ופירושו, **נא – עתה**. רצונו לומר, עתה, שישבנו כל כך שנים בארץ כנען בדבר השם, ולא נתקיים 'ואעשך לגוי גדול', אין ספק כי בשלי הצער הגדול

הזה שעצרני ה' מלדת, ואין רצונו שיהיה הזרע ממני. ולכן **בא נא אל שפחתי, ואולי אבנה ממנה**. רצונו לומר שהבן אשר תלד הגר על ברכי, אני אגדלוהו, ויהיה לי לבן ליורש. ואולי מפני הגידול יהיה לי נאמן כאלו יצא ממעי. וזה עניין **אולי אבנה גם אנכי ממנה**.
והותרו עם מה שפירשתי השאלה הא' והב'.

והנה שרה התחכמה בחשבה שלא איש אל ויכזב' בייעודיו, ושעכ"פ ייקח אברהם אשה אחרת להוליד בנים. ואם תהיה אשה נכריה, תשתרר עליה גם השתרר, וכעסתה צרתה גם כעס. ולכן הקדימה לבקש מבעלה שלא ייקח אשה אחרת עליה, אבל שייקח את הגר שפחתי, כי ממנה יוליד. ולא יהיה לה מזה עלבון.

והוא אמרה 'קח נא את שפחתי', ואין נא במקום הזה אלא לשון עתה. ורצונו לומר, קח מיד עתה ואל תאחר. ולהיותה שפחתי, הבן אשר תלד אבנה גם אנכי ממנו, להיות בן אמתי. וכבר ארז"ל, הגר שפחת שרי שהייתה שלה מנכסי צאן ברזל שנתן לה פרעה. וידמה שלא היה אברם רוצה לעשות, ושרי הפצירה עמו ונתנה עליו בקולה וצעקתה, עד שנתרצה.

וישמע אברם לקול שרי - **לדברי שרי לא נאמר, אלא לקול**, כלומר: לקולות ולויכוחים שעשתה עמו על זה.

והותרו שתי שאלות ראשונות.

השאלה הג',

במה שאמר הכתוב (שם ט"ז ה') **מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען**. ומה ההגבלה הזאת?

תשובה לשאלה ג'

ואמר **וישמע אברם לקול שרי**, ולא אמר ויעש כן, להגיד שלא עשה אברהם כן מתאוותו לבנים, ולא כדי שיתקיימו היעודים האלוהיים, כי הנה כל כוונתו בזה לא הייתה אלא לעשות רצון שרה ולשמוע בקולה. ולכן לא מהר אברהם לעשות הדבר, עד אשר שרי לקחה את הגר המצרית ונתנה לאברהם. לא לפילגש, כי אם בדרך אישות. והוא אמרו **לאשה**.

ואמנם אמרו ותקח שרי אשת אברם. וידועה הייתה שרה, ולמה כינה הכתוב אותה עתה כך? אלא להודיע שעם שנתנה את הגר לאברהם, שהנה שרה לא נתייאשה ממנו ולא הרחיקה שרה מאצלו, כי תמיד הייתה אתו כאשתו לכל דבר 'כאשר הייתה באמנה אתו'. ולמד הכתוב התנצלות על אברהם למה עשה את הדבר הזה, באומרו **מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען** רצונו לומר שבראותו שיעדו השם שיתן לו זרע בארץ כנען

ושעמד שם עשר שנים ולא הוליד, חשב בלבו כמחשבת שרה שלא היה הרצון האלוהי לתת לו זרע ממנה, ולכן לקח את הגר, שעם היותה מצרית ככושית עורה, הנה להיותה שפחת שרי נתפייס להוליד ממנה כדבר שרה.

והותרה בזה השאלה הג'.

השאלה הד'

במאמר שרה (שם ט"ז ה') **חמסי עליך ישפוט ה' ביני וביניך**. כי הנה אברהם לא הרע עמה, לא בלקוחי הגר כי היא נתנה אליו, ולא במה שהקלה בכבודה.

תשובה לשאלה ד'

והנה הגר, בראותה עצמה אשת אברם, ושהרתה ממנו מה שלא הרתה שרה, הקלה בכבוד גברתה, ולא הייתה רוצה לעבדה כאלו בחר השם בה יותר ממנה. עד ששרה אמרה לאברהם, **חמסי עליך**. ולא הייתה כונתה שאברהם היה חומס אותה, אלא שכל החמס והרעה הנעשה לשרה מפאת הגר, היה מוטל עליו לייסרה ולהענישה כראוי, לפי שאני נתתי שפחתי בחיקך, וכבר היא במדרגת אשה כמוני, לזה לא אוכל לייסרה, **וחמסי עליך** שתייסר אתה אותה. ואם כה לא תעשה, **ישפוט ה' ביני וביניך**, שאנכי עשיתי טובה עמך, ואתה מונע המשפט הראוי לפי כבודי.

ואברהם השיב, אלו הייתי אני מונע את הגר מלעבדך, והייתי מכבדה כאשה בעולת בעל, היה לך לומר חמסי עליך. אבל אין הדבר כן, **שהנה שפחתך בידך**, ולכן אין חמסך מוטל עלי להענישה, אבל הוא מוטל עליך. **ועשי לה כטוב בעיניך** שלא אמנענה ממך.

והותרה בזה השאלה הד'.

השאלה הה'

איך זכתה הגר המצרית למדרגת הנבואה בדיבור המלאך?

והרב המורה כתב בפרק מ ח"ב וז"ל:

ממה שהקדמנו מצורך ההזמנה לנבואה ושתוף שם מלאך תדע, שהגר המצרית אינה נביאה, ולא מנוח ואשתו, כי זה הדיבור אשר שמעוהו אז עלה בדעתם, הוא כדמות בת קול אשר זכרוהו החכמים תמיד. והוא ענין שילווה לאיש שאינו מזומן וכו'

וכוונת הרב מבוארת, שהיה זה מפועל הדמיון. ואם היה העניין כן, יקשה מאוד איך נאמרו לה כל העתידות שנזכרו, וכל שכן למנוח ואשתו שהעיד הכתוב בהם ראייה.

השאלה הו',

למה נכפל בכל דיבור ודיבור **ויאמר לה מלאך ה'**, ולא נמשך דיבור המלאך כולו יחד

באמירה.

וכבר נתעוררו על זה **חז"ל** בדרשותם.

[הגר והמלאך]

תשובה לשאלה ה'ו'

והנה שרה עינתה את הגר עד שברחה מפניה.
וכתב **הרמב"ן** ששרה חטאה בזה, וגם אברהם שהניחה לעשות.
ואין הדבר כן. כי כבר כתב **המדיני [אריסטו בספר המידות]** שתיקון המוטבע במידה פחותה הוא בהטותו והכריחו לצד המנוגד, כמו שיקרה למיישרי המקלות המעוותות, שיטו אותם לצד המנוגד באופן שכאשר יישארו בטבעם יעמדו במיצוע.
וכן שרה, כאשר ראתה את הגר בגאווה וגאון ודרך רע, עינתה אותה ונשתעבדה בה בקושי יותר ממה שהייתה רגילה. וכל זה לתכלית טוב, כדי להשיבה אל המיצוע. והיא, כפורעת מוסר, ברחת מפניה דרך המדבר.

ואמנם, המלאך הנראה לה, והדיבור אשר שמעה, אין ראוי שנאמר שהיה המלאך ההוא נביא, כי איך אפשר שיאמר הנביא הרבה ארבה את זרעך, ושהכתוב קראו ה', אל, כמו שאמר **ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל רואי**. וכן אין ראוי שנחשוב שהיה כל זה מפועל הדמיון, כי אי אפשר שתהיה ההשתקעות בה כל כך עצום שתשמע דברים מסודרים והגדת העתידות רבות ההן.

וענין הבת קול שזכרו חכמינו ז"ל, לא היה דבר דמיוני ולא השתגעות, חלילה להם מזה. אבל היה קול גשמי מגיע לאוזניהם ברצון הבורא ית', והוא כדמות שאר הנפלאות, וכמו הקול המגיע לשמואל בתחילת נבואתו כך היה.
והנה ראתה הגר את המלאך בצורת איש גשמי, והיא מדרגה מהנבואה המוחשת. ולכן לא חרדה ממנו. והנה לא זכתה לזה הגר, לא מפאת עצמה, כי אם בזכות אברהם כדי להשיבה אל ביתו, ושלא תפיל העובר אשר בקרבה. ולכן היו דברי המלאך אליה קצרים, דבר אחר דבר, כי אם הייתה שבה בדיבור הראשון לא היה מוסיף לדבר אליה עוד.

אמנם כשראה המלאך שלא הספיק הדיבור הראשון, הוסיף גם את השני גם את השלישי גם את הרביעי. וזה טעם מה שנאמר בכל דיבור ודיבור **ויאמר לה מלאך ה'**, מפני שהיה נפסק הדיבור בכל פעם ופעם, גם שהמלאך עשה טענות מתחלפות. ולכן באה אמירה בכל אחת מהן, וכמו שאבאר.

והותרו בזה השאלות הה' והו'.

השאלה הז',

במאמר המלאך **אי מזה באת ואנה תלכי**, כאלו לא היה המלאך יודע זה. **והמפרשים אמרו** שהוא כדי להיכנס עמה בדברים. והוא טעם תפל מבלי מלח.

תשובה לשאלה ז'

והנה אמר הכתוב **וימצאה מלאך ה' על עין המים במדבר**, להגיד שנראה אליה מלאך ה' בדמות איש, ולא הרגישה באלהותו אלא מפאת דבריו וייעודיו, והיותו משיב על מחשבותיה כאשר הם בלבה. ולזה לא חרדה ממראיתו כמנוח ואשתו, כי הם הייתה חרדתם מפני שראו המלאך עולה בלהב השמים, אבל הגר שלא ראתה דבר מבהיל, לא חרדה.

והנה המלאך אמר לה ראשונה **הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי**. רצונו לומר, איך לא יעלה על לבך מאין יצאת שהוא בית אברהם, עשיר ונדיב לבב אוהב אותך, **ואנה תלכי** במדבר השומם הזה. התמצאי בו בית נכבד כבית אברהם? הביטי וראי גבול מה שממנו נסוגות, וגבול מה שאליו תלכי. והיא השיבתו: **מפני שרי גברתי אנכי בורחת**. רצונו לומר, אמת אמרת משלמות הבית אשר ממנו יצאתי, כי הוא בית נדיב. ומשלמות אברהם בכל ענייניו. ואינני בורחת מהבית, ולא מהפטרון, ולא מאנשי הבית. אבל מפני שרי גברתי, כי עם היותה גברתי כמו שאמרת, לא אוכל לסבול עינוייה. ומפניה אנכי בורחת לא מפני דבר אחר.

והותרה השאלה הז'.

השאלה הח',

במה שאמר לה המלאך ראשונה **הרבה ארבה את זרעך**, ואחריו אמר לה **הנך הרה ויולדת בן**. והיה ראוי שתקדם ההודעה בלידת הבן, ואח"כ שירבה את זרעו ממנו.

השאלה הט'

באומרו **וקראת את שמו ישמעאל**, **כי שמע ה' את ענייך**. וידוע שה' יתברך לא נתן לה הבן למה ששמע בענייה, כי אם בעבור אברהם. כי ענייה לא היה אלא אחרי שהרתה ממנו. כל שכן שהגר לא קראתו ישמעאל, אבל אברהם קראו כן.

תשובה לשאלות ח' ט'

ואז הוצרך המלאך להשיבה **שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה**. כלומר, אחרי שאת

מודה שהיא גברתך, אין ראוי שתתגאי עמה ותשתווי אליה, אבל שתתעני תחת ידיה ואז ייטב לך.

והנה הגר לא נתפייסה בזה, ועמדה ולא ענתה עוד. אבל חשבה בלבה ששרה הייתה מקנאה בא להריונה, ושתמיד תענה כדי שתפיל הולד, ולא יהיה לאברהם ממנה ולד. והמלאך, כדי להסיר המחשבה הזאת מלבה, אמר לה: **הרבה ארבה את זרעך אשר לא יספר מרוב.** רצונו לומר, אל תיראי שתפילי זרעך ותמותי, כי עתידה את להיות ממך עמים רבים. והגר גם בזה לא נתפייסה ולא רצתה לשוב, כי אמרה אולי שיהיה ריבוי זרע אחר כך מהריון אחרף אבל עכ"פ ההריון הזה ייפול מעיני שרה אם אשוב שמה. והמלאך ראה מה שבלבה ומחשבתה, ולכן השיבה עליו: **הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל, כי שמע ה' את עניך.** רצונו לומר: אל תיראי שימות הולד אשר בקרבך, ואל תיראי מהתמדת העיני, כי את תלדי בן ותקראי את שמו ישמעאל בלדתו, לפי שכבר שמע אלוהים את עניך. ובזה הבטיחה שלא תתמיד בעיניה, ושלא ימות ולדה, אבל שיולד חי, ושמו יורה שכבר שמע אלוהים בעניה, והייתה בשובה ונחת. ועם היות שאברהם קרא לו ישמעאל, אין ספק שקראו כן לפי שהגר סיפרה לו מה שאמר לה המלאך. ושלא קראו ישמעאל אלא מפני הרווחתה מעונייה.

והותרו בזה השאלות הח' והט'.

המלאך הוכיחה מפאת הצריך לולדה, למה זה יצאת מבית אברהם ובחרה להיות במדבר השמם, כאומר **והוא יהיה פרא אדם**, שהוא דרך שאלה ותמיהה. כלומר, והבן אשר תוליד, האם יהיה פרא אדם? רצונו לומר אדם מדברי, כמו הפרא שאינו נכנס בישוב בני אדם. וכמו שאמר (ירמיהו ב' כד) 'פרא למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח'. האם יהיה בנך פרא אדם? באמת לא יהיה כן. **כי ידו יהיה בכל יוד כל בו ועל פני כל אחיו ישכון.** כלומר, שיהיה מדיני ובעל חברה, נושא ונותן עם כל אדם, **ולפני כל אחיו** בני קטורה **ישכון.** אבל לא יהיה פרא אדם מדברי. ואיך אם כן, את, הגר, תצאי מבית אברהם אביו ותתייחדו במדבר שמם, האם שם תלדי? האם שם תגדלי בנך? האם שם יצלח בנך לכבוד ולתועלת?

ומפני הטענה הזאת החזקה נתפייסה הגר ושבה אל גברתה.

השאלה הי'

במאמר הגר **אתה אל רואי הגם הלום ראיתי אחרי רואי.** כי אם היה פירוש מלת **רואי** רואה אותי, יקשה אמרו אתה רואה אותי, ונתן הסיבה וגם הלום ראיתי. ואם יהיה פירוש רואי שראיתי אני, יקשה גם כן אמרו עליו **הגם הלום ראיתי.**

תשובה לשאלה י'

והנה הגר לא ענתה דבר על הדברים אשר הגיד המלאך אליה. אבל אמר הכתוב **ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל רואי**, כי אמרה **הגם הלום ראיתי אחרי רואי**.

והפסוק הזה הוקשה מאוד על המפרשים. ובאמת יש בו מהקושי, אם במה שאמר ותקרא שם ה' הדובר אליה בשם המיוחד, ואיך יתכן שהסיבה הראשונה ית' דבר אל הגר? גם שהתורה העידה **ותקרא וירא אליה מלאך ה'**, לא ה' בעצמו.

ויקשה עוד מי הגיד להגר שהדובר אליה היה אלוה? כי אין ספק שראתה אותו בדמות איש. ואם לא היה כן, לא הייתה משיגתו בחושיה.

ואם במה שאמר **הגם הלום ראיתי אחרי רואי**, ופירשוהו המפרשים באופנים רבים בלתי מתיישבים במלות הכתוב.

ומה שראוי שנאמר בזה כולו הוא, שהנבואה כולה, בין שתהיה באמצעי או בלי אמצעי, תמיד תיחוס לאל ית', לפי שהיא מאתו וברצונו. וגם מפני זה יקרא השליח בשם שולחו לפעמים.

ומזה הצד אמר כאן, ותקרא שם ה' הדובר אליה.

ואולם מלת **רואי**, אפשר לפרשה לשון פועל, כאלו אמר רואה אותי. או שיפורש מלשון פעול, שראיתי אני. ואילו יפורש מלשון פועל, יהיה עניינו שהגר התבהלה מאוד, לא מצורת המלאך ומראהו, כי לא זכר הכתוב שהיה נורא מאוד, כמו שאמר במנוח. אבל נבהלה מאשר כל מה שהיה בלבה היה המלאך משיב עליו, כאלו היה המלאך רואה מחשבותיה ולבה. והוא אמרו אתה אל רואי, רצונו לומר אתה אל הרואה אותי.

וכבר ידעת כי על מחשבות הלב תיפול לשון ראייה: וה' יראה ללבב. וכן **ראיתי אני** בקהלת. ונתנה טעם למה קראו אל רואי, באמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי, כלומר, האם גם הלום ראיתי אני דבר בלבי אחרי שהוא ראה ממני? באמת לא ראיתי דבר אחר ממה שהוא ראה, כי כל כך היה בוחן לבי וכיליותי.

הנה התבארו הפסוקים האלה והותרה השאלה הי'.

פרק יז

ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים... עד ויאמר אלוהים אל אברם (יז,א-ח).

[פירוש הפרשה ותשובות לשאלות]

- א וַיְהִי אֲבְרָם בֶּן-תְּשַׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים
- וַיֵּרָא ה' אֶל-אֲבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי-אֵל שְׁדֵי הַתְּהַלָּךְ לְפָנַי וְהִנֵּה תָמִים:
- ב וְאַתָּנָה בְּרִיתִי בֵינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבָּה אוֹתָנָה בְּמֵאֵד מֵאֵד:
- ג וַיִּפֹּל אֲבְרָם עַל-פָּנָיו וַיִּדְבֹּר אֵתוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר:

השאלה הא'

למה התחילה הנבואה הזאת **ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים**, ולא מצינו בשאר הנבואות שיזכור הכתוב לכמה שנים מימיו נתנבא אברהם. ואם נכתב זה להודיענו לכמה שנים נימול, הרי בסוף הפרשה נאמר בפירוש **ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים בהמולו בשר ערלתו**, ומה צריך אם כן לזכרו כאן.

תשובה לשאלה א'

ויהי אברם בן תשעים שנה וגו'. עד אני הנה בריתי אתך (יז,א-ג).

הנראה לי בפירוש הפרשה הוא, כי אחרי היות אברהם במעמד בין הבתרים, והבטיחו השם שם בנתינת הזרע, והאמין אליה, הנה למה שנמשך אחריו הולדת ישמעאל חשב אברהם שהוא היה זרעו אשר יירש את הארץ. ובעבור זה ראה ית' לדבר אתו ולצוותו על המילה, כדי להודיע שזה הפועל ראוי שיוקדם ללידת הזרע הקדוש, ושילוד בקדושה ובטהרה.

ולכן בא ייעוד לידת יצחק והיותו משרה, מדובק למצוות המילה, להיותו הכנה גדולה אליו. וכאלו בזה הודיעו, שישמעאל למה שלא היה הפרי המשובח והנבחר שבמינו, נולד קודם הברית כנובלת. אבל יצחק לא היה הרצון האלוהי שיהיה נולד כי אם באבר מקודש, ולשם מצווה, ומאם טהורה וקדושה, לא מהגר המצרית.

ולפי שהיה עניין המילה קשה מאוד כפי זקנת אברהם וחולשתו, ראה ית' להביא עליו רוח נבואתו ולדבר לו דברים סתומים, כדי שאברהם יבקש עליהם הפירוש, כדרך בני אדם שהדבר הקשה ישאלו אותו בקוצר, ואח"כ ברצות השומע ירבו עליו דברים, וכמו שזכרתי למעלה. ומפני זה הקדים הכתוב **ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה**, להגיד שהיה אברהם כפי שניו כלי מוכן לדבר הזה, כי הוא היה קרוב למאה שנה, להיותו כל כך זקן היה זר בחוקו הולדת בנים. כי זרע הזקן, כמו שכתב **הראב"ע**, הוא קר, על כן לא יוליד. וכמו שהוא אמר אח"כ 'הלבן מאה יולד', כל שכן בהחלישו האבר המוליד בכרות ממנו הערלה שנולדה בו.

ומפני זה דבר לו ית' לאברהם עניין המילה ברמיזות, באומרו **אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים** רצונו לומר במצווה אשר אני עתיד לצוות אותך, אולי יהיה בעיניך שני ספיקות:

הספק האחד שאתה זקן וחלש להוליד, כל שכן אם תחליש האבר המוליד בדם בריתך. ולהשיב על זה אמר **אני אל שדי**, כלומר הממני ייפלא כל דבר? אני אל שדי, בכוחי לתת לך כוח להוליד בנים עם כל הזקנה וחולשת הברית.

הספק השני הוא, שאולי יאמר אברהם שאם יחתוך קצת בשרו אשר נולד עמו יהיה חסר ויישאר בעל מום. ולהשיב לזה אמר, **התהלך לפני והיה תמים**. רצונו לומר: עשה מצוותי,

יהיה מה שיהיה, ותהיה בזה שלם ותמים. כי אין השלמות האנושי נתלה כי אם בעשות רצוני. ואין האדם שלם או חסר, כי אם בשומרו או עוברו על מצוותי. ולכן **התהלך לפני** כעבד נאמן לפני רבו, כאלו עיני ולבי תמיד עליך, ובזה **תהיה תמים** ושלם.

ואפשר לפרש **התהלך לפני**, שיהיה אברהם משל ודוגמא לכל השלמים. ולכן יהיה הולך לפני האל ית', קורא לפניו בשם ה' ככרזא הקורא לפני האדון. ואין **התהלך לפני** כמו 'את האלוהים התהלך נח', כי מלת **לפני** יורה על היותו תמיד נוכח השם דבק בו. אבל 'את האלוהים התהלך נח', הוא שהיה נמשך לדעתו ורצונו יתברך, לא שהיה תמיד לפניו.

והודיעו ית' במה יהיו העניינים האלו אשר אמר לו ברמיזותיו, והוא אמרו **ואתנה בריתי ביני וביניך**, שהוא ענין המילה שיזכור על זה. ואחרי אותו ברית, ארבה אותך במאוד מאוד, לרמוז שיצחק יהיה נולד אחריו, כאלו אמר הלא ראית שאחר שנולד ישמעאל עברו י"ג שנים ולא הולדת מהגר עוד, בהיותה בחורה הגונה ומוכנת לתולדת. אמנם אחרי כרות הברית, לא יהיה כן, כי אז ארבה אותך במאוד מאוד. ועם מה שפירשתי בזה **הותרה השאלה הא'** למה שביארתי, למה הקדים הכתוב בנבואה הזאת ויהי אברהם בן תשעים ותשע שנה, שהוא לספר שמפני זה הייתה מצוות מילה יותר קשה בעיניו.

השאלה הב'

מה טעם המראה הזאת. כי הנה הקדוש ברוך הוא כבר יעד לאברהם בזרע ובירושת הארץ, וכתר ברית עמו על כל זה במעמד בין הבתרים, ומה צורך אם כן במראה אחרת.

תשובה לשאלה ב'

שבאה הנבואה הזאת אחר מראת בין הבתרים, להודיעו שלא נתקיים יעוד זרעו וירושת הארץ בישמעאל כי אם ביצחק, שיולד לו אחר הברית.

וגם אפשר לומר שבאה הנבואה הזאת להודיע לאברהם שמה שיעדו על בין הבתרים הוא על תנאי שזרעו יתייחד להנהגתו. והמילה אות עליו.

השאלה הג'

באומרו **אני אל שדי**. והוא כי למה כינה האל יתברך עצמו בשם הזה במראה הזאת, ולא במראה אחרת.

השאלה הד'

באומרו **התהלך לפני והיה תמים**. והמאמר הזה יורה שלא היה אברהם הולך לפני השם כיון שעתה הזהירו עליו, ושהיה חסר במעשיו, ולכן יצוהו שיהיה תמים.

השאלה הה'

למה ביעוד הזה שיעדו ראשונה **באל שדי** לא הבטיחו אלא על ריבוי הזרע, ולא זכר לו בו דבר מירושת הארץ. ושני הדברים הנזכרים תמיד בנבואותיו יחד. וכן אחר שנפל על פניו הבטיחו בזרע ובארץ.

והותרה גם כן השאלה הג' למה באה הנבואה הזאת **באל שדי**, שהוא להסיר מלב ספק הזיקנה וחולשת המילה לעניין ההולדה, כי אין מחסור ביד השם להושיע.

והותרה גם כן השאלה הד', מאמרו **התהלך לפני והיה תמים**, שהוא להסיר מלבו הספק הב' שיהיה בברית המילה בעל מום.

והר"ן פירש **והיה תמים**, שיקבל בסתם איזה דבר שיצוהו, בין שיהיה קל או קשה, מדברי **הראב"ע** הוא.

וכן הותרה השאלה הה', שבנבואה הזאת זכר ריבוי הזרע ולא ירושת הארץ, לפי שכוונתו ית' בזה המאמר היה לעניין הזרע שיוולד אחר הברית. ועם הדברים האלה נפסקה נבואתו ונשאר אברהם במחשבה רבה לדעת מה זה ועל מה זה, א"ל ית' **אני אל שדי וגו' והיה תמים**.

השאלה הו'

באומרו **ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלוהים**, כי לא מצאנו לו נפילת אפים בנבואה מנבואותיו, כי אם בנבואה הזאת פעמים.

ורש"י כתב שמפני שהיה עדיין ערל, לא היה יכול לעמוד מפני השכינה, וכמו שאמר בבלעם 'נופל וגלוי עינים'. אבל יקשה עליו שלא נזכר כן בשאר נבואותיו קודם שימול.

והרמב"ן כתב, שנפל על פניו לכוון לבו ולהתפלל על ישמעאל. אבל לא פירש למה עשה עתה ככה, ולא בשאר נבואות.

ותפלת ישמעאל אין זה מקומה, כי לא התפלל עליו אלא בנבואה שאחרי זאת, כשהודיע לידת יצחק.

השאלה הז'

אם הנבואה זאת **וידבר אתו אלוהים** מתדבקת עם הקודמת, ושתייהן אחת, או לא. ואם שתייהן אחת, איך אמר **ויפול על פניו וידבר אתו אלוהים**. ואם היו נבואות מתחלפות, לא ידענו עניין לראשונה. ובאומרו **ואתנה בריתי** כי אם על המילה, אין לנו כאן ברית אחר זולתה שייפול עליו **ואתנה בריתי**.

תשובות לשאלות ו'ז'

ועם הדברים האלה נפסקה נבואתו, ונשאר אברהם במחשבה רבה לדעת מה זה ועל מה זה. אמר לו יתברך 'אני אל שדי.... והיה תמים'. ומה הם הספקות אשר עליהם אמר אותם הדברים, ומה יהיה הברית המחודש אשר אמר שיתן ביניהם? **לכן ויפול אברהם על פניו**, להתבודד ולהתחשב בדבר ההוא באופן שלא יטרידוהו הדברים החומריים המושגים בחושים. ואז באה לו נבואה אחרת.

והוא אמרו וידבר אתו אלוהים, כפי מה שאמר לו בראשונה ברמיזות.

והותרה בזה השאלה הו' והז'.

השאלה הח'

באומרו **ולא יקרא עוד את שמך אברם**. ואמרו **חז"ל** (ברכות כ"ה) שהקורא את אברהם אברם עובר בלא תעשה. ולמה לא אמר כן ביעקב, שכתוב בו גם כן 'לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך'.

ואמרו בקבלתם, לא שיעקר שם יעקב ממקומו, אלא שיהיה שם ישראל עיקר ויעקב תפל כדאיתא בברכות.

ואני הנה בריתי אתך... ונתתי לך ולזרעך אחרית את ארץ מגוריך [י"ז, ד-ח]

תשובה לשאלה ח'

פרק יז

ד אָנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ וְהָיִיתָ לְאָב הַמּוֹן גּוֹיִם:
ה וְלֹא-יִקְרָא עוֹד אֶת-שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב-הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיךָ:
ו וְהִפְרַתִּי אִתְּךָ בְּמַאֲד מְאֹד וְנִתְּתִיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּנּוּ יֵצְאוּ:
ז וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם
לְהָיוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ:
ח וְנִתְּתִי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ
אֶת כָּל-אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֶת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים:

הנה עניין הברית הוא הסכמה וקיום בין שני אוהבים שכל אחד מהם יחייב עצמו לעשות לחברו המוטל עליו באותו ברית. והנה בברית שנכרת במעמד בין הבתרים, נתחייב הקדוש ברוך הוא לתת לו זרע של קיימא ולהנחילו את ארץ כנען. אבל אברהם לא נתחייב להקב"ה לדבר כלל. והוא אמרו כאן, אני הנה בריתי אתך. כאומר אני כבר חייבתי וכרתי ברית לעשות עמך חסד רב, להרבות זרעך. וזהו והיית **לאב המון גוים**, עד שמפני זה אני משנה את שמך וגוזר **שלא יקרא עוד שמך אברם** אלא **אברהם**. כי הוסיף ה"א בשמו, לרמוז על ההמון הרב אשר יצא ממנו.

ואין ספק ששם אברם הניח לו תרח אביו כשנולד להתבשר שיהיה אברהם נכבד ומעולה

בארצו ועמו, כי עניין אברם הוא אברם, ואב יאמר על המנהיג, כמו 'וישימני לאב לפרעה'. ולכן הוסיף בו ית' אות ה"א כשציווהו על המילה, אם לרמוז שיהיה אב המון רם, כולל ריבוי הזרע והכבוד גם כן, או שיהיה עניינו אברהם, שיורה שאחרי שימול את אבר ההולדה שלו, בזכותו יהיה ממנו ההמון שזכר. ומפני ההוראות האלה לא הסיר הקדוש ברוך הוא משמו הרי"ש, כמו שהסיר היו"ד משם שרי כששנה אותו.

והותרה השאלה הח'.

השאלה הט'

בהיכפל הדברים שנאמרו על הברית הזו. כי הנה ראשונה אמר **ואתנה בריתי ביני וביניך** ואמר **והקימותי את בריתי ביני וביניך**. ואמר **אני הנה בריתי אתך**. ואמר **ואתה את בריתי תשמור**. ואמר **והייתה בריתי בבשרכם**.

השאלה הי'

בכפל קבלת האלוהות שבא בכתובים. כי הנה ראשונה אמר **להיות לך לאלוהים ולזרעך אחריו**, ומיד חזר שנית **והייתי להם לאלוהים**.

תשובה לשאלות ט'-י'

ולפי שיעדו בריבוי זרעו באר לו שתהיה מעלתו ויתרונו בזה בשלושה דברים: **הא'** בכמות זרעו והפלטת ריבוי, ועל זה אמר **והפרתי אותך במאוד מאד**.

והב' שיצאו ממנו גויים מתחלפים ושונים זה מזה, ירמוז לישראל ואדום וישמעאל והאומות שיצאו מבני קטורה. כי עם היות שלא קבלו המילה אדום ובני קטורה, הנה ריבויים והתחלפותם מכוח ברכת אברהם היה, ולזה אמר **ונתתיך לגוים**.

והג' יעדו לא לבד בריבוי הזרע כי גם במעלתו וכבודו שיהיו ממנו שרים ומלכים. ועל זה אמר ומלכים ממך יצאו. ואמנם אמרו **והקימותי את בריתי וגומר**, עניינו אצלי שהודיעו יתברך שתדבק שכיתנו והשגחתו באברהם ובזרעו הנמשכים אחריו.

ולא אמר והקימותי את בריתי על המילה, אלא על הדיבוק והשגחה לייחדם להנהגתו, ולא ימסרם לכוכב ומזל. יאמר והקימותי את בריתי ראשונה ביני וביניך, ובין זרעך, רצונו לומר בזכותך ובסיבתך לדורותם, באיזה דור שיהיה, לברית עולם. רצונו לומר נצחי ומתמיד. והברית הוא **להיות לך לאלוהים ולזרעך אחריו**. רצונו לומר שתדבק ההשגחה באברהם כל ימיו, וגם כן תדבק בזרעי בסבתו וזכותו. וזה טעם אחריו. והודיע עוד שיתן לו ולזרעו את ארץ כנען, כי עם היות שלא נתנה לאברהם בימיו, הנה המתנה אליו נעשתה ראשונה, ואברהם זכה בה בכוח המתנה, וזרעו החזיק בה מכוח הירושה ממנו. ולזה אמר **ונתתי**

ההמה. כי הנה היעודים האלוהיים הם על תנאי, ולא יקויימו כי אם בהכנת המקבלים. ולזה באה בכאן אמירה מחודשת, **ויאמר אלוהים לאברהם ואתה את בריתי תשמור.**

והותרה בזה השאלה הי"א. כי עם היות הנבואה כולה מדובקת, בא התחלפות האמירות כפי חילוף הדרושים. כי כאשר הודיעו מה שנתחייב ית' לעשות מכוח הברית, אמר וידבר אתו אלוהים לאמור אני הנה בריתי אתך.

השאלה הי"ב

איך תקרא המילה ברית, האם נאמר שהילד היונק בהיותו בן שמונת ימים יכרות ברית עם בורא העולם, והוא בינקותו אינו בן דעת ולא בחיריי בדבר, אף כי הכתוב פעם יקראהו **ברית** ופעם יקראהו **אות ברית.**

תשובה לשאלה י"ב

וכאשר רצה להודיעו מה שיהיה מוטל על אברהם ועל זרעו לעשות, אמר **ויאמר אלוהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור.** רוצה לומר אחרי שנתחייבתי לך, מן הדין הוא שאתה גם כן תתחייב לי ותשמור בריתי אתה וזרעך אחריך לדורותם. רצונו לומר שזרעך יעשו זה כמוך בכל הדורות שיהיו. וביאר מהו הברית אשר יעשו אברהם וזרעו, וזהו המילה. וזהו זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך וגו'. ועיין אמרו ביני וביניכם, וכן אמר למעלה 'ואתנה בריתי ביני וביניך', לפי שעד עתה במה שנתחייב האל לאברהם לא אמר ביני וביניך, לפי שלא היה שם דבר מוטל על אברהם. אבל עתה על המילה שהיה אברהם כבר מחויב במוטל עליו, היה הברית מצטרף ומתהפך בשווי בין שניהם, הקדוש ברוך הוא חייב כביכול לדבק השגחתו ושכינתו באברהם, וזרעו ואברהם זרעו חייבים להיות ברית השם בבשרם. וזהו ביני וביניך.

וכן כאשר הקדוש ברוך הוא הראה לאברהם בנבואתו את המעשה אשר יעשו, אין ספק שראה מפורש המקום אשר ימול ממנו, גם כי כבר ביאר לו שהייתה המצווה הזאת באבר ההולדה, כדי שהבנים אשר יולידו זכרים ונקבות כולם יהיו נולדים בקדושה ובטהרה, כאלו נולדו לעבודת השם, אחרי אשר האבר אשר הולידם הוא מקודש לשמו. ולכן הונח החותם ההוא על הפתח, כמו שיונח חותם המלך על פתח הבית, להורות שכל מה שהוא בבית הוא מהמלך, ושלא יצא משם דבר אלא במצוותו. מצורף שהסרת הערלה היא תחליש כוח האבר, ויתמעט הפועל הבהמי.

ומזה יתבאר שהנשים יהיו נושעות באותו ברית כזכרים, לפי שנולדו באותה קדושה, כי קדושת אותו האבר אינו להושיע לנימול, כ"א שיתקדש להוליד בנים לעבודת האל, וזה

יכלול לזכרים ולנקבות שכולם נולדו באותה קדושה. הנה א"כ הברית הזו נכרת עם אברהם ועם כל זרעו. ועם היות שהיונק הנולד אינו בר דעת ולא בחיריי באותו מעשה, הנה אביו והוריו מחויבים להכניסו בברית, ואם לא הכניסוהו, הוא בהיותו ברשותו חייב להימול. ומזה הצד היה הברית נכרת עם כל זרע אברהם בכלל ובפרט.

והותרה בזה השאלה הי"ב.

השאלה הי"ג

מה טעם מצוות המילה אחרי שכל הפעולות האלוהיות הן נמשכות מחכמת השם ויש להן תכלית ידוע ומוגבל בהכרח. וכמו שביאר **הרב המורה** פכ"ג ח"ג. ובמילה איני רואה תיקון המידות ולא יושר הדעות.

תשובה לשאלה י"ג

ובאומרו **ונמלתם את בשר ערלתכם**, נראה לי שאינה מצווה, אלא הודעה. כי בפסוק שלמעלה, באומרו **המול לכם כל זכר**, צווה על המילה. ובאומרו ונמלתם, הוא הודעת מה שימשך מזה, כאומרו ואם תעשו זה ימשך לכם שתי תועלות גדולות:

הא' ונמלתם את ערלתכם, רצונו לומר שתהיו בזה מרוחקים מאותו הפועל המגונה, כי תהיו נימולים מאותה ערלה שהוא כמותו באבר ההולדה, וכלי לתענוג היותר בהמי שבאדם, והוא הפחות הכרחי לשלמותו. כי הכלי ההוא אינה צריך לשמירת האיש, כי אם לשמירת המין, שאינו לאדם במה שהוא אדם, אלא במה שהוא בעל חיים. הנה א"כ הערלה היא דבר נמאס מאשר יביא האדם בפועל המגונה ההוא יותר מדאי, ועל זה אמר **ונמלתם את בשר ערלתכם**.

והתועלת הב' הוא אמרו והייתה לאות ברית ביני וביניכם. רצונו לומר שתהיו כולכם חתומים בחותם מלכו של עולם, וכל רואיהם יכירום כי אתם זרע ברך ה'. כי כמו שהאנשים רועי צאן ובקר יעשו אתו סימן בצאנם ובבקרם לשיהיו בכל מקום ניכרים שהם שלו, כך רועה ישראל ית' רצה להתוות את בצאן מרעיתו. ועל זה אמר והיה לאות ביני וביניכם.

ואלה הם שני הטעמים שזכר **הרב המורה**.

ואין קושי מאשר קראהו אות ברית, בהיות שכבר קראו ברית. לפי שבעשותו אותו הוא ברית, ואחר עשייתו הוא אות ברית. רצונו לומר אות שיש בו ברית לאלוהים.

הנה התבאר טעם מצוות המילה, ושלהיותה מדריכה האדם אל שלמותו ומצילתו מרדת שחת, אמרו במדרש (ערובין ד' י"ט) שאברהם יושב אפתחה דגהינם, ואינו מניח שום בר ישראל מהול לרדת שמה.

והותרה השאלה הי"ג.

השאלה הי"ד

אם היה שהמילה שלמות והערלה דבר מאוס מלפניו ית', כמו שאמר רבי אלעזר בן עזריה (נדרים ל"א) מאוסה הערלה וכו', למה זה לא ציווה בה אדם הראשון שהיה יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא, או למה נולד האדם ערל ולא נולד כמו הבעלי חיים שבתולדתם אין להם ערלה.

תשובה לשאלה י"ד

והנה לא נצטווה אדם הראשון במצוות המילה, לפי שאדם בתולדתו היה בלתי נוטה אל המפורסמות ואל התאוות הגשמיות, והיה נמשך אחר שיכלו להיותו יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא. לכן לא היה מזיקה בו הערלה, ולא נצטווה להימול. וזהו מה שאז"ל שנולד מהול.

אבל אכלו מעץ הדעת טוב ורע, ונטותו לתאוות הגשמיות, כל בני דורו נשארו כולם ערלים בתאוותיהם, עד שבא אברהם שלשלמותו צווה בהם. ומפני זה אומר אני שצווה הקדוש ברוך הוא את אברהם במצוות המילה כדי לתקן את אשר עוות אדם הראשון. כי הוא באוכלו מעץ הדעת, נטה לתאוות המשגל יותר מהראוי, כמו שפירשתי שם. ואברהם צווה במצווה כדי להרחיק אותה נטייה מותרית שעשה אדם אביו, והיה שכרו כנגד עונש אדם כי אדם גורש מגן עדן של מטה. ואברהם זכה הוא וכל זרעו בגן עדן שלמעלה.

וכבר כתב הר"ן שהנה נבראת הערלה באדם לתת מקום למצווה שנצטווה אברהם אחר כן. ושמפני זה נבראו הבהמות מזולת זה התוספת. ואפשר לומר בזה עוד, שהיה מותר הערלה באדם מכוח הבעלי חיים סימן ואות להיות המין האנושי מבין שאר הבעלי חיים רודף אחר המותרות אם במאכל ובמשתה וקנין הממון ועוד במשגל.

אמנם שאר בעלי חיים הם מספקים בהכרח לחיותם, ובמשגל ההכרחי להולדה, ולזה אינם מזדווגים לשום נקבה מעוברת, גם היא לא תקבלם, להיותו מותר אל הטבע. ולכן נבראו מבלי מותר הערלה, סימן להיותם מסתפקים בהכרחי מבלי מותר.

והותרה בזה השאלה הי"ד.

השאלה הט"ו

בהיכפל פסוקים שבאו במצוות המילה שראשונה אמר **המול לכם כל זכר**,

ואמר **ובן שמונת ימים ימול לכם** ואמר עוד **ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית**. ואמר **והייתה בריתי בבשרכם לברית עולם**.

השאלה הי"ו

בהיכפל הדברים שבאו במלת **מקנת כסף ויליד בית**. כי הנה אמר ראשונה **המול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא**, וחזר לומר שנית **המול ימול יליד ביתך ומקנת כסףך**.

תשובה לשאלה ט"ו וי"ו

ואחר זה מודיע ית' הזמן אשר יעשה הברית. כי אחרי שציווהו במצווה, צווה גם כן בזמן עשייתה. והוא אמרו **ובן שמונה ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם**, רצונו לומר עתה בתחילת המצווה תהיו נימולים כל אחד לפי שניו. אבל לדורות ימול כל זכר ביום הח' לתולדתו. והיה זה לפי שאז ראוי שיקרא הנולד וולד ואינו מכלל נפל.

ומלבד זה כבר זכר **הרב המורה** כמה החכימה החכמה האלוהית במה שצוותה שימולו בן שמונת ימים. לפי שבהיותם גדולים ירגישו יותר בכאב, ואולי ימאנו מקבל הברית. גם שמפני רכות עורם אז לא ירגישו מאוד בכאב המילה ויתרפאו יותר מהרה מהגדולים.

ואמנם אמרו עוד **יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר וגו'** אין ראוי שיפורש, שיחזור למעלה, למה שאמר **ובן ח' ימים ימול לכם**. אבל הוא מחובר למטה לפסוק של אחריו, כי אחרי שציוה שכל זרע אברהם ימול בן ח' ימים לדורותם, בא לתת משפט בילידי בית בני השפחות הנכריות. ועליהם אמר הפסוק שאחריו **המול ימול**, רצונו לומר שימול אותם כאשר יקנם, או כאשר יולדו. ויהיה א"כ גזרת הכתוב בהימול ימול עם היות סוף פסוק ביניהם, כי רבים כן בכתוב.

ולפי שלא יאמר אברהם למה ימולו בני הנכר כבניו, הוצרך לתת סיבה על זה, באומרו **יליד ביתך ומקנת כסףך**. רצונו לומר אף על פי שהם נכרים, מאחר שהם יליד ביתך ומקנת כסףך, ראוי שיהיו נימולים ולא יהיו ערלים. כי מדרך השלם שישלים כל הקרוב אליו. ומפני זה אמר כאן כסףך בכינוי, אבל בפסוק של מעלה לא אמר יליד בית ומקנת כסף, בלי כנוי לפי שבא הפסוק השני הזה לתת טעם על הראשון. הנה התבאר מזה שאין כפל בפסוקי הפרשה.

והותרו בזה השאלות הט"ו וי"ו.

השאלה הי"ז

בעונש שיעד ית' לבלתי נימול שהוא הכרת. כי הנה העונש ראוי שיהיה מתייחס אל החטא, ואיך יתייחס הכרת שהוא אבדון הנפש לדעת הרמב"ם בספר המדע, עם המילה שהיא אות ברית. אף שהתורה לא נתנה עונש אלא על העובר על מצוות לא תעשה שעשה עבירה בידיו, אבל מי שלא נימול לא עשה פועל רע, אבל חדל לעשות הטוב בהיותו יושב ובטל. ולמה אם כן ייענש עליו עונש חמור ככרת.

תשובה לשאלה י"ז

ואמרו **והייתה בריתי בבשרכם לברית עולם**, אינו מותר וכפל, אבל עניינו אצלי בעבור שצווה למעלה ראשונה בזרע אברהם שיהיה להם הברית הזו לעולמי עד. ואחר זה צווה על מילת העבדים יליד בית ומקנת כסף. ואמר והייתה בריתי בבשרכם ליחד לאברהם ולזרעו ברית ה' וקדושתו בבשרם, להתקיים בהם היעודים האלוהים.

כי הנה רצו לתת טעם למה הונחה המצווה מאיסור שטוף המשגל ורדיפתו בבשר האדם. ולא הספיק שיהיה האות לזה בבגדו, כאלו תאמר בטליתו ובתפליו ובמזוזות ביתו. ואמרו שהייתה הסיבה בזה, שאם היה האות בבגד כבר יפשיטהו האדם. ואם בבית כבר יצא ממנו כדוד במרחץ מבלי אות ברית קודש, על כן צווה במילה, כדי שלא ימצא האדם מבלי אותו אות. ועל זה אמר **והייתה בריתי בבשרכם**.

ואמנם אמרו **וערל זכר אשר לא ימול וגו'**, לא אמרו על הנכרים, אלא על בני אברהם. ולכן נסמך לאומרו (בראשית י"ז י"ג) **והייתה בריתי בבשרכם**. כי כאשר לא ימול אדם מזרע אברהם, תהיה נפשו נכרתת מעמיה, והם השכלים הנבדלים ושאר הנפשות הזכות והטהורות, שהן מטבעה. והיה זה לפי שהעונש במצווה, הוא כפי מה שתרמוז המצווה. ולזה היה עונש המחלל את השבת בסקילה, בעבור שהוא כופר בפינת חידוש העולם שתורה עליו השבת, והוא כולל כל התורה ונסיה. וכמו שאמרו ששקולה שבת כנגד כל התורה. כן המפר ברית המילה, כיון שהוא עדות על היות הנימול מיוחד להנהגה האלוהית, והוא הוציא עצמו מן הכלל, כפר בעקר. כי אחרי שלא רצה להתחבר אל עמו בברית ולהיכנס עימם בדיבוק האלוהי והנהגתו, אין ראוי שלעולם הבא יכנס עימם במחיצתם ולא שיקבל משכרם.

וכן אמרו במשנה (פרקי אבות פרק ג') והמפר בריתו של אברהם אבינו אין לו חלק לעולם הבא, ואמרו גם כן שאין נימול יורש גהינם. ולכן תקנו לומר בברכת המילה **על כן בשכר זו אל חי חלקנו צורנו צווה להציל ידידות זרע קדש משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו וכו'.**

ועל זה אמר הכתוב את בריתי הפר.

והותרה בזה השאלה הי"ז.

ויאמר אלוהים לאברהם שרי... עד סוף הפרשה. (יז, טו-כז):

[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

השאלה הא'

אם הנבואה הזאת אחרת זולת הקודמת מברית המילה, ומתחלפת ממנה, או היא אחת ומדובקת עם הראשונה מבלי הפסק ביניהם. ואם היו מתחלפות ונפסקות זו מזו כדברי המפרשים, איך לא אמר הכתוב על הראשונה ויכל אלוהים לדבר אתו, ויעל אלוהים מעל אברהם, כמו שנאמר בסוף הנבואה השנית. ואם הכל נבואה אחת מדובקת מבלי הפסק, למה באה בכאן באמצעיתה פרשה פתוחה, ולמה אמר בתחילתה ויאמר אלוהים לאברהם אם היה כל הדיבור אחד.

ויאמר אלוהים לאברהם שרי אשתך וגו' עד אבל שרה אשתך (יז, טו-יח).

תשובה לשאלה א'

התבאר לי שאין זו נבואה אחרת נבדלת מן הראשונה, אבל ששתיהן אחת, והתחלתו ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלוהים אני הנה בריתי אתך וגו', והיא מקושרת ומתדבקת עד ויכל לדבר אתו ויעל אלוהים מעל אברהם. כי על כל הנבואה בכלל אמר ויכל לדבר אתו, לפי שאז נשלמה הנבואה כולה. ומיד אחר השלמתה נימול אברהם וכל בני ביתו, כמו שבאר.

האמנם כפי דרושי, הנבואה הזאת היא מתחלקת לג' חלקים, ולכן מפני חלוק הדרושים באה אמירה בכל חלק מהם,

כי הנה **בחלק הא'** שספר בו מה שהיה עם הקדוש ברוך הוא מכוח הברית אמר **וידבר אתו אלוהים לאמר אני הנה בריתי אתך.**

וכן בחלק הב' שהודיע בו מה שהיה מוטל על אברהם לעשות ממצוות המילה אמר בתחלתו **ויאמר אלוהים לאברהם ואתה את בריתי תשמור.**

וכן החלק הג' שהיה בעניין שרה ובשורת הבן אשר תלד ומתי תלד בא בתחילתו **ויאמר אלוהים לאברהם שרי אשתך** ומפני מעלת הדרוש שהוא התחלת המחשבה וסוף המעשה בילידת יצחק באה בו פרשה פתוחה ואמירה בפני עצמה.

והותרה בזה השאלה הא'.

השאלה הב'

באומרו כי שרה שמה. ומאין היה שמה שרה אם לא שיקראנה עתה ככה? והנה באברהם לא אמר כן, אלא 'והיה שמך אברהם'. ועוד כי הנה באברהם הוסיף בשמו אות אחת ולא חסר מאותיות שמו כלל, אבל בשרה לא עשה כן, כי אם הוסיף בה ה"א שרה, והסיר משמה יו"ד שרי.

תשובה לשאלה ב'

ויהיה מאמרו ית' **שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה**, רצונו לומר שרי כיון שהיא אשתך ראוי שתהיה משותפת עמך בכל הטוב אשר ייטב לך, כי היא מעצמך ובשר מבשרך. ולכן כמו שנשתנה שמך למעלה וכבוד, כן באותה עתה נשתנה שמה גם כן לכבוד. והוא אמרו כי שרה שמה.

והנה שם שרי הונח לה בבית אביה, ויגזור שהיא גברת לאיש מיוחד, כאלו תאמר לבעלה. אבל שרה, הוא שם כולל, רצונו לומר גברת כוללת להמון גוים רבים. והנה אמר כי שרה שמה, לפי שהיא נכללת ביעודים שיעד האל ית' לאברהם מריבוי הזרע ושאר הטובות. ובהיותם חלים עליו, כבר חלו עליה. כי הנה כאשר האדם עולה לגדולה מיד אשתו עולה עמו.

והותרה עם מה שפירשתי השאלה הב'.

השאלה הג'

באומרו **וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתי**. וקשה מלת **וגם** שאינו דבר זולת הברכה. ומלת נתתי בלשון עבר, והיה ראוי שיאמר אתן. ויקשה עוד אמרו וברכתי אחרי שכבר אמר וברכתי אותה שהוא כפל.

תשובה לשאלה ג'

ואמר ית' אל אברהם, שכמו שנשתתפה עמו שרה לכבוד ולשררה, הנה תשתתף גם כן בריבוי הזרע. והוא אמרו **וברכתי אותה**. וזכר שהברכה היא תהיה במה שיתן לו ממנה בן, רצונו לומר שמלבד שנתתי לך בן מהגר, אתן גם כן לך ממנה בן שפירושו הברכה שזכרתי שברכתי, היא שנתתי ממנה לך בן עם היותך זקן ממנה. ויהיה מילת **גם**, מרבה על ישמעאל.

ואין ספק שהיה זה לשרה ברכה רבה, כי כבוד המלכה היא שתלד בן למלך, יען תתקשר ותתרבה ביניהם האהבה.

והנה אמר נתתי בלשון עבר, בהיות הדבר עתיד, וכן בישמעאל אמר **הנה ברכתי אותי**, עבר, להגיד שהיה הדבר כבר גזור לפניו ית', והדבר יצא מפי המלך, ומי יאמר לו מה תעשה.

ואמנם אמרו עוד **וברכתיה, והייתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו**. לפי שהמלכה או אשת חיל עשירה כשתלד לבעלה תתברך בשתי ברכות:

אחת מפאת בעלה שיאהבה, וכמאמר לאה 'כי עתה יאהבני אישי'.
והב' מאשר הבן אשר תלד יהיה מולך על ארצה או מושל בכל עשרה ונכסיה, שהוא תועלת ושמחה גדולה אליה. ולכן אמר כאן שתי ברכות בעניין שרה, **וברכתי אותה וגו'**.
וברכתי וגו'.

והותרה השאלה השלישית.

השאלה הד'

למה נפל אברהם על פניו, כי הנה דברי השם שאמר לו פה לא היו כל כך סתומים וחתומים שיצטרך להתבודד ולעיין בהם מאוד. גם אין ראוי לומר שנפל על פניו להעלים את השחוק, כי לא ייפלא מה' דבר, והוא ידע מה בחשוכא.

תשובה לשאלה ד'

ובזה הודיע הקדוש ברוך הוא לאברהם, שכל מה שיעדו מריבוי זרעו והיותו לגויים ומלכים, הכל יתקיים בשרה ובזרעה, כי אליה הייתה הכוונה. ולכן זכר בה גויים ומלכים כמו שאמר לאברהם.

והנה נפל אברהם על פניו כדי לעיין ולהתבודד בדבר הזה, היאך יהיה אפשר שתלד זכר בזקנותה בן ממנו בזקנותו. ובהתבודדותו צחק, כי לא חרה אפו בבשורת הבן בעבור ישמעאל בנו, בדעתו שהבן אשר ילד יוציאנו מחזקת ירושתו וכבודו, אבל עם כל זה צחק ושמח אברהם בבשורה. האמנם אמר בלבו בהתבודדותו מי יתן שיהיה כן, אבל הוא באמת כנגד הטבע. וזהו אמרו **הלבן מאה שנה יולד**. וכל זה שפירשתי הוא על דרך המתרגם.

ולא היה אברהם בזה מספק ביעוד האלוהי שנאמר לו מפורש שתלד לו בן, ושכל היעודים יתקיימו בו, אלא שבחקירתו והתבודדתו גזר אומר שהוא בלתי אפשר כפי המנהג הטבעי, ויישאר אם כן שיהיה פועל אלוהי על דרך הפלא והנס.

ומפני זה נתחדש לו ספק בישמעאל לפי שבו הייתה מחשבתו שיתקיימו היעודים, וכאשר ראה שיעדו עתה יתברך בבן אחר, ושלא יהיה בדרך טבעי כי אם בפליאה רבה, וידע עם זה שהקדוש ברוך הוא לא יעשה נס כי אם לצורך ולהכרח רב, חשב שזה יורה אחד מב' דברים: אם שהיה יודע הקדוש ברוך הוא שישמעאל עתיד למות מהרה, ולכן היה מכין בן אחר לעמוד תחתיו. או אם לא ימות, שלא היה רצונו יתברך שיתקיים בו הברית ויעודים מירושת הארץ והדבוק האלוהי ושאר הטובות שיעדו בהם, ולכן ייתן לו בן אחר לקבלם.

ומפני זה התחזק אברהם ודיבר אל האלוהים, **לו ישמעאל יחיה לפניך**. והוא דרך שאלה ובקשה, רוצה לומר מי יתן וידעתי אם ישמעאל יחיה או עתיד למות מהרה, כמו שתורה עליו לידת בן שרה. ואם יחיה לפניך, רוצה לומר אם יהיה בבריתך, כמו שידעתי על זרעי, כי זהו המורה מלת לפניך כמו שפירשתי על התהלך לפני.

הנה התבאר למה נפל אברהם על פניו, שהיה להתבודד בדבר הזה אם יהיה אפשרי כפי הטבע אם על דרך נס.

והותרה השאלה הד'.

השאלה הה'

איך ספק אברהם ביעוד האלוהי, ויצחק כמלעיג ממנו? ומה שתקן אונקלוס לתקן **וחדו**, והשתדל **הרמב"ן** להוכיח שהיה צחוק של שמחה לא של לעג, לא יספיק כיון שכמספק אמר **הלבן מאה שנה יולד ואם שרה וגומר**.

השאלה הו'

באומרו **הלבן מאה שנה יולד**, כי לא היה פלא שיוליד מבן מאה שנה שעדין לא הגיע לשני שלישי ימיו, ואחרי זה מלא אשפתו מבני קטורה.

השאלה הז'

באומרו **לו ישמעאל יחיה לפניך**, כי למה ימות מה עשה לשיתפלל עליו שיחיה? גם מאמר **לפניך** הוא זר, כי אם היה פירושו ביראתך, כמו שפירש **רש"י** הנה אין ראוי להתפלל עליו כי הוא מיוחס לבחירת אדם.

תשובה לשאלה ה'

ושאברהם לא ספק ביעוד האלוהי ולא צחק בו, אם מהיותו על דרך הטבע, ואם לא היה מאמין בו לא היה מתפלל על ישמעאל. ולכן לא הוכיחו השם עליו. אבל בהפך, שציוהו שיקרא את שם בנו הנולד לו יצחק, מפני אותו צחוק, כי הוא מורה שתהיה תולדתו כנגד הטבע. וכמו שאמר 'כל השומע יצחק לי', שידוע שלא אמר אותה שמחה שיצחק על מיעוט אמונה, כי כבר היה נולד. אלא שהיה הצחוק מורה על לידתו כנגד הטבע. ואמנם שחוק שרה ותוכחתה יתבאר במקומו.

והותרה בזה השאלה הה'.

ויתבאר גם כן היתר השאלה הו', מעניין התמיהה שעשה אברהם, **הלבן מאה שנה יולד** שהייתה כראוי ביחס וערך כוחו הפועל לכוח המתפעל אשר בשרה, בהיותה עקרה ובת צ'

שנה.

וכן הותרה השאלה הז' מאמרו **לו ישמעאל**, שנתחדש לו ספק בעניינו מפני יעדו לידת יצחק, מפאת הבחינות אשר זכרתי.

השאלה הח'

מה עניין אמרו **אבל שרה אשתך**. כי אם נפרש מילת **אבל**. על אמת לקיום הדבר. יקשה מאוד שיראה שהיה אברהם מסופק בדברי השם והוצרך לומר לו שיהיה אמת הדבר. ואם היה מסופק בדברו. מהו החוזק אשר עשה לו באומרו אמת יהיה. כי הנה לא יאמין בשנית יותר ממה שהאמין בראשונה. ומאמר 'אבל אשמים אנחנו' אי אפשר לפרשו מלשון אמת. כי לא היה שם מי שיספק באשם.

תשובה לשאלה ח'

אבל שרה אשתך... עד סוף הסדר (יז, יט-כז).

השיב הקדוש ברוך הוא לשאלת **לו ישמעאל יחיה לפניך**, באומרו **אבל שרה אשתך**, כאומר: אברהם אתה חשבת שכל הטובה אשר ייעדתי לך לעשות לך יהיה בעבורך, ולכן בהיות לך ישמעאל בנך חשבת שתהיה הולדת יצחק ללא צורך, עד שמפני זה שאלת אם יחיה ישמעאל ואם יהיה לפני בבריתי.

דע כי אין הדבר כן, כי שרה ראוי שתלד לך בן, וכמו שאתה בהולדה כן תזכה היא. והנה ישמעאל אינו בנה, ולכן מפאת שרה הייתה הולדת יצחק הכרחית, אף על פי שלא ימות ישמעאל. ואותו הבן אשר תלד שרה יקרא יצחק, לפי שתהיה תולדתו צחוק לכל אדם מצדה ומצדך. ובזה שבח לו הצחוק שצחק, להיותו כמו שפירשתי ממה שבטבע, ושלזכרון אותו צחוק יקרא כן. וזהו **אבל שרי יולדת לך בן**. אמת אמרת מצדך, אבל מצד שרה הכרחי הוא הבן.

והודיעו שבו יתקיים הברית, לפי שהתחברו בו זכות האב והאם. וזהו אמרו והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו

והותרה בזה השאלה הח'.

השאלה הט'

למה נכנס כאן זיכרון הצלחת ישמעאל וזרעו, והנה הפרשה כולה בלידת יצחק, תספר ומה לה בעניין ישמעאל שאינו מענינו.

השאלה הי'

ממה שאמר על יצחק בראשית (י"ז י"ט) **והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו**

אחריו, וחזר ואמר שנית **ואת בריתי אקים את יצחק וגו'**, והוא כפול ומותר מבואר לעין כל.

תשובה לשאלות ט' י'

האמנם להסיר מלב אברהם ספק חיי ישמעאל, ולהשיב לשאלתו ששאל שיוכלל גם הוא בברית, השיבו ית' **ולישמעאל שמעתיך**, ובזכותך ובעבורך **הנה ברכתי אותו**. רצונו לומר יצא דבר מלכות מלפני שיהיה מבורך.

והודיעו שבקצת הברכות שיעדו בהם, יבורך גם כן ישמעאל. כי כמו שנאמר לאברהם 'והפרתי אותך במאוד מאד', כן אמר בישמעאל **והפרתי אותו במאוד מאוד**. והנה אמר לאברהם ומלכים ממך יצאו, ואמר על ישמעאל במקום זה שנים עשר נשיאים יוליד. כלומר שלא יתן עליו הוד מלכות, ולא יהיו ממנו מלכים משוחים בשמן כמלכי יהודה וישראל, אבל יהיו נשיאים לאומותם בארצותם, כל אחד נשיא לארצו. ואם אמר לאברהם ונתתיך לגוים, הנה גם כן אמר על ישמעאל **ונתתי לגוי גדול**. רוצה לומר שלא יצאו ממנו גוים מתחלפים בכמו ישראל ואדום, אבל יהיה בלבד לגוי אחד גדול מאוד. ובזה הודיעו שבזכותו ומפני אהבתו יתן לישמעאל החלק הזה מברכותיו.

אבל שאר הדברים מירושת הארץ והתייחדות ההשגחה וההנהגה האלוהית, הנה זה יעשה ליצחק, כי עמו יקים את הברית אשר כרת את אברהם ולזרעו אחריו לא עם ישמעאל. לפי שאומה אחת תהיה בלבד חלק ה' ובעלת בריתו, לא שתיים. וזאת תהיה האומה שתצא מיצחק.

ולכן חזר לומר **ואת בריתי אקים את יצחק**, רצונו לומר הנה ריבוי הזרע והנשיאים והגוי הגדול אעשה לישמעאל בעבורך, אבל קיום הברית לא יהיה כי אם ליצחק, לפי שתלד לך אותו שרה, ויתחברו בו זכות האב והאם. מה שאינו כן בישמעאל, שאין לו זכות האם. והנה אמר למועד הזה בשנה האחרת, לתת לו אות שלידתו תהיה בנס, כי למועד הזה אשר ייעדתי בו לשנה האחרת תהיה לידתו, והוא המורה שהכל הוא כפי רצוני.

הנה א"כ הפסוק הראשון **והקימותי את בריתי אתו לברית עולם**, בא להודיע שביצחק יתקיים הברית. אבל לא היה מתחייב ממנו שלילתו מישמעאל. אמנם באומרו עוד אחרי יעוד ישמעאל **ואת בריתי אקים את יצחק**, משמע שישמעאל לא יכנס בו אלא יצחק לבדו.

והותרו בזה השאלות הט' והי'.

השאלה הי"א

באומרו **ויכל לדבר אתו ויעל אלוהים מעל אברהם**. כי אם היה ויכל לדבר אתו שנפסקה הנבואה ממנו, למה זה אמר עוד ויעל אלוהים מעל אברהם, כי אין עניינו זולת זה רצונו לומר שנפסקה הנבואה. ושני המאמרים ביום אחד.

תשובה לשאלה י"א

הנה אמרו ויכל לדבר אתו ויעל אלוהים מעל אברהם. בעבור שהיה אברהם מתחזק לבקש על ישמעאל, לכן מיד שהקדוש ברוך הוא כילה לדבר את הדברים שנזכרו למעלה, עלה מעליו והפסיק נבואתו ממנו, באופן שלא נשאר מקום לאברהם להשיב עוד על דברי השם ולהפציר בעד ישמעאל כמו שהתחיל לעשותו. וזה טעם אמרו אחרי ויכל לדבר אתו מה שאמר עוד, ויעל אלוהים מעל אברהם.

הותרה בזה השאלה הי"א.

השאלה הי"ב

למה זה בתחילת פרשת ויאמר ה' אל אברם לך לך, נזכר תמיד השם המיוחד בכל הסיפורים, ובמעמד בין הבתרים מבלי שיזכור שמה שם אלוהים. אמנם בפרשת המילה מן 'ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלוהים', ובפרשת תולדות יצחק, נזכר תמיד שם אלוהים, ולא נזכר שם המיוחד שום פעם. ואחרי זה שב הכתוב תמיד בשם המיוחד מן 'וירא אליו ה' באלני ממרא' וראוי להתבונן בזה מאד.

תשובה לשאלה י"ב

ואמנם למה נזכרה בנבואה הזאת כלה שם אלוהים ולא השם המיוחד.

הנה הסיבה היא, שבמראות אברהם וסיפוריו וכן במעמד בין הבתרים נזכר תמיד השם המיוחד, להיותו מורה על הרחמים. כי כן היו כל הדברים ההמה בחסד וברחמים. אבל פרשת מילה ופרשת לידת שרה, נזכר תמיד שם אלוהים, להיותו מורה על הדין ועל המשפט האלוהי, שהדין נותן בשני כורתי ברית שיעשה כל אחד מהם המוטל עליו.

ולכן אמר 'וידבר אתו אלוהים לאמר אני הנה בריתי אתך', שזה היה מן הדין, כיון שנכנס בברית. וכן (בראשית י"ז ט') 'ויאמר אלוהים לאברהם ואתה את בריתי תשמור' כן היה הדין והמשפט שאברהם יעשה המוטל עליו במה שהוא בעל בריתו, וכן מפני שלמות שרה וחסידותה היה מן הדין שיזכרה השם ויפקדה לטובה בזרע קודש. ולכן אמר בעניינה מאמר 'ויאמר אלוהים לאברהם שרי אשתך'.

וגם אברהם מפני שנראה לו מהדין שישמעאל להיותו בנו יתקיימו בו היעודים שיעדו השם על זרעו, אמר הכתוב 'ויאמר אברהם אל האלוהים לו ישמעאל יחיה לפניך' ובדרך דין ומשפט לתת לשרה חוקה ומשפטה, נאמר בתשובתה ויאמר אלוהים לאברהם אבל שרי אשתך וגומר. ובסוף הדברים לזאת הסיבה בעצמה אמר ויעל אלוהים מעל אברהם. הנה התבאר שלכן נזכר שם אלוהים בכל הנבואה הזאת ובכל חלקיה, לפי שהיו הדברים על צד המשפט והדין. ומכאן והלאה שהיו הדברים על צד החסד והרחמים נזכר השם המיוחד המורה עליו.

והותרה בזה השאלה הי"ב.

השאלה הי"ג

ממה שנזכר בפועל המילה שני פעמים **בעצם היום הזה**. כי הנה אמר כל זכר באנשי בית אברהם **וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה**. ואח"כ חזר לומר בסוף הפרשה **בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו וכל אנשי ביתו וגומר**.

תשובה לשאלה י"ג

סופר הכתוב מזריזות אברהם והשתדלותו לקיום מצוות השם, שמיד כשנפסקה נבואתו עשה כאשר צווה מבלי עיכוב כלל. והנה התחיל המצווה בישמעאל בנוף כמו שאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנוף להיותו בנו יחידו, כדי ששאר אנשי הבית ייקחו ממנו משל ודוגמא לעשות כמעשהו. ואחריו מל כל ילידי ביתו, והם בני שפחותיו שנולדו בביתו, מפני שהיו קרובים אליו והוא היה להם לאב. ואחרי כן מקנת כספו, שהם העבדים אשר קנה שלא היו כל כך אדוקים עמו כמו ילידי ביתו, וכל זכר מהם מל את בשרם. ועם היותם רבים, מלו בעצם היום הזה, הוא היום שבו נצטווה אברהם על המילה.

והנה זכר מספר שנות אברהם ושנות ישמעאל כשנימולו, להגיד שעם היות אברהם זקן כבן מאה שנה, וישמעאל בנו עם היותו רך ויחיד לפני אמו מפונק מנוער פורע מוסר פרא אדם בן י"ג שנה, שמפני זה האב לזקנתו והבן לבחרותו היה מהראוי שיפחדו מפועל המילה, מגודל הכאב, וליציאת הדם המחלישה הכוח.

והיה מפני זה דבר הגון שלא יהיו גם הם מולים עם כל אנשי הבית יחד ביום אחד, כי בהיותם כולם חולים איך ישמשו אלו את אלו, ואולי יביא זה אל המות. ולכן היה יותר טוב שימתינו אברהם ובנו יום או יומיים לראות איך ייפול דבר מהמולים מאנשי הבית, וינסה אברהם העניין בהם, ואחר כך ימול בשר ערלתו.

הנה הוא בצדקתו לא עשה כן, כי היה בטחונו באל כל כך גדול וחשקו למלאת מצוותו כל כך עצום, וגם כל בני ביתו היו מלומדים ממנו באופן כך, וחפצים במצוותיו שכולם נימולו בעצם היום ההוא כעבד כאדוניו, כולם נימולו ביום אחד. וזה טעם אמרו שנית **בעצם היום הזה נימול אברהם**, כי בפסוק שלמעלה זכר שכל בני הבית נימולו בעצם היום הזה, אבל כאן הגיד שבעצם היום הזה שבו נימולו ילידי ביתו ומקנת כסף, נימול אברהם גם כן, עם היות שישמעאל בנו וכל אנשי ביתו ילידי בית ומקנת כסף כולם נימולו איתו, ולא היה אחד מהם חי ובריא לשמש לאברהם בחוליו. הנה לא חשש הצדיק בדבר מהצריך לו בערך קיום דבר השם ושמירת מצוותו.

והותרה בזה השאלה הי"ג

ופה נשלם ביאור הפרשה הזאת.

חלק שני

- 70..... שלוש דרגות הנפש המשכלת
- 71..... האבות מייצגים את שלושת מיני השכל
- 73..... הקדמה: מדוע יצא אברהם מאור כשדים?
- 73..... אברהם בכבשן האש
- 75..... בן שלוש שנים הכיר את בוראו – בשכל או בבבואה?
- 77..... כמה פעמים יצא אברהם מחרן?
- 78..... מה הייתה מטרת גלות מצרים?
- 81..... אם גלות מצרים הייתה על דרך ההטבה והחסד

שלוש דרגות הנפש המשכלת

וכבר ידעת שיש בנפש המשכלת שלוש מדרגות זו למעלה מזו.

האחת נקראת אצל החכמים: שכל היולאני

והשניה שכל נקנה.

והשלישית שכל נאצל.

וביאורם הוא, כי נפש המשכלת בראשונה בהיותה בכוח לקנות הידיעות והמושכלות ומוכנת להשגת האמיתיות, תקרא שכל היולאני. רצונו לומר כוחני שטבעו לקבל המושכלות, כדמות טבע ההיולי שהוא החומר הראשון לקבל הצורות הטבעיות.

והשני ישתלם השכל ויצא מן הכוח אל הפועל בקניין הידיעות והאמיתיות, ואז יקרא שכל נקנה או שכל ידיעיי וחכם.

ואחרי השתלמו בזה, יגיע למעלה יותר עליונה הפלא ופלא, הוא מדרגת הדבקות האלוהי. ויביט כל האמיתיות יחד בהביטו אל עצמו, כי הוא יתעצם בידיעת כללות הנמצא, ובזה יגיע להכרת הרוחניית בעצם הראשון ית', וזה נקרא שכל נאצל ומאושר, ואצלנו יקרא שכל נבואיי.

וראוי שתדע עם זה, שהנפש השכלית בכלל תתחלק לעיונית ומעשית בכל אחת ממדרגותיה. ובכל אחד המעשי הוא כדמות נובלת העיוני, וכצל הנוטה ממנו. כי החלק השכלי הוא נפרד מן הגשמות וההפסד בכל חלקיו, ואינו נתלה בפעולתו בענייני הגוף כפי טבע האפשר.

והנה אין כן השכל המעשי ממנו, שהוא נתלה בדברים האפשריים מצרכי הגוף וטבעו, אלא שהם מונהגים ומיושרים על פי השכל. ולכן ייפסד בהפסד הגוף.

אם במדרגה הראשונה, שהוא השכל ההיולאני, יש הרצון שהוא החלק המעשי ממנו, שכמו שהכוח המעשי מיושר על האמיתיות בכוח, כך הרצון מיושר אל קניין הפעולות הטובות בכוח.

ובשניה שהוא השכל הנקנה, יש המזימה הנקראת פרודינסיא"ה, שהוא המעשי ממנו. שכמו שהשכל הנקנה הוא קניין הידיעות האמיתיות, ככה מזימה הוא קניין הפעולות הנאותות. ולכן נזכרו יחד בכתוב דעת ומזימה.

ובמדרגה השלישית הנבואית יש נבואות העתידות, והישרת העם במוסרים, והמעשים הטובים שהוא החלק המעשי ממנה. כמו שהשכל הנאצל הנבואי הוא שלמות ההשגה הרוחנית, המתייחדת בנמצא בכלל ובהתחלותיו הרוחניות, ככה המעשי ממנו הוא הודעת העתידות בדברים פרטיים, ומטבע האפשרות והישרת ההנהגה השלימה ועבודה אלוהית.

האבות מייצגים את שלושת מיני השכל

והנה בדמות שלושה מיני שכל הנמצאים באדם השלם, היו באומה שלוש התחלות שכליות משתלשלות זו מזו, והם אברהם יצחק ויעקב.

כי אברהם היה דוגמת ההתחלה הראשונה בדמות השכל הרוחני המוכן מהשגת הדברים המדעיים, והשגת האמיתיות גם אל הדבקות האלוהי והנבואי השלם. והיה נחלק לחלקים: חלק נצחי והוא ביצחק בן הגבירה שרה, וחלק מעשי נפסד והוא בן האמה ישמעאל, כי המעשי נתלה בגוף שהוא שפחת השכלי.

ואמנם יצחק היה דוגמת השכל הנקנה ולכן היה עולה תמימה, ונאמר לו 'אל תרד מצרימה'. והוא קנה השלמות בכוח העקדה. וגם הוא נחלק לשנים: לחלק הקניין המדעי אשר השתלשל ביעקב, ולקניין המעשי אשר השתלשל בעשו. ושמו יוכיח: עשו - מלשון מעשה.

ויעקב הוא דוגמת השכל הנאצל, שהוא תכלית השלמות. וכן שם יעקב מלשון עקב, שהוא נאמר אל התכלית. ולהיות בזה מדרגת הנבואה והדבקות האמיתי בהתאחדות לכל המציאות עם ההתחלה ראשונה יתברך, ראה יעקב כלל המציאות במראות הסולם.

ובתנחומא פרשת מקץ אמרו ז"ל:

אתה מוצא שלא ניצב הקדוש ברוך הוא על אברהם, ולא על יצחק, אלא על יעקב. שנאמר 'והנה ה' ניצב עליו'. אמר ר' סימון, אין המלך ניצב על שדהו לא כשזרעת ולא כשנחרשת ולא כשנעבדת. אלא אימתי ניצב עליה, כשהיא עומדת בכרי. כן אברהם עבד אדמה, שנאמר 'קום התהלך בארץ'. יצחק זרע, שנאמר 'ויזרע יצחק בארץ ההיא'. ולא ניצב עליהם. בא יעקב שהיה כרי של תבואה, שנאמר 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ועמד עליו, שנאמר 'והנה ה' ניצב עליו'. הוי 'אשרי שאל יעקב בעזרו'.

הנה בארו בדמות נפלא מה שאמרתי לך. כי ייחסו עבודת הארץ לאברהם, שהוא הכנת ההישרה וההשגה האלוהית. וייחסו הזריעה ליצחק, כי הארץ תקבל הזרע ותקנהו בעצמה כמו שהנפש המשכלת תקבל המושכלות. וייחסו ליעקב כרי התבואה, שהוא התכלית, ובו כל הידיעות האמיתיות יחד, אשר נזרעו בקניית המושכלות על דרך החקירה.

ודמות כרי התבואה הוא נכבד מאוד אל מדרגת הדבקות. שכמו שבכרי התבואה יתאחדו ויתקבצו כל גרעיני החיטה עם כל ריבויים, ככה בהשגה אחת מהדבקות יושגו כלל המושכלות האמיתיות יחד באופן אלוהי נפלא מאד.

וביארנו היות כל זה בענין השכלי, באומרם שהקב"ה לא ניצב אלא על הכרי, שהוא יעקב. כי הוא בייחוד התחלת מדרגת הדבקות לאומה. ומראת הסולם הייתה, כדי שבה יתייחדו ידיעות הנמצא כולו, ויתייחדו יחד בשכל הנמצל. ולהיות גם בזאת המדרגה החלק השכלי המדעי והחלק המעשי היו מבניו של יעקב, קצתם מן הגבירות וקצתם מן השפחות.

וכבר ידעת שהסיפורים האלה כולם היו וקרו כולם כפשוטם, לאנשים הרשומים ההם, וראשי בני ישראל המה.

האמנם למדנו מענייניהם לימודים מועילים בחכמת המציאות ובענייני האומה, וידענו שהאבות הקדושים ההם נבראו בצורת המציאות השכלי, וכמו שאמר **חז"ל: האבות הם הם המרכבה.**

ומזה הצד בדרוש כתרי אותיות היה עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, והיו חכמי הקבלה מעמיקים עצה בדמותם התחתונים לעליונים, וכולם דברי אלוהים חיים.

הקדמה: מדוע יצא אברהם מאור כשדים?

ויאמר ה' אל אברם לך לך וגומר. עד ואעשך לגוי גדול. (יב, א-ב)
כבר ביארתי למעלה סיבת יציאת תרח ובניו מאור כשדים כפי פשוטי הכתובים.

אברהם בכבשן האש

אבל **חז"ל** סברו שיצא משם מפני עניין אברהם שהושלך לכבשן האש, והוצל משם, ומיראת המלך פן ישוב עוד עליו חרון אפו יצאו משם.
והוא גם כן דעת **רש"י והרמב"ן והר"ן**.

אמנם **הראב"ע** מאן ימאן להאמינו, באומרו שאם היה הדבר כן, היה הכתוב מספר אותו: אם להגיד צדקת אברהם שמסר עצמו ליהרג על קדושת השם, והוא יותר מבהיל ממעשה העקדה, ואם להודיע מעשה ה' כי נורא הוא, שהציל את אברהם אוהבו מתוך האש ובגדיו לא תשרפנה.

ואנחנו לא נוכל להכחיש הדבר הזה בכללו:
אם מפני קבלת ז"ל שקיימו וקבלו אותו בכמה מקומות, וידוע שאמת יהגה חיכם ועוולה לא נמצא בשפתם.
ואם מפני שהתורה מעידה עליו בצד מה במאמר 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים'. עם היותו מאמר סובל הפירוש, וכמו שביארתי למעלה.

וגם יעיד על זה מה שכתוב **בספרי האומות הקדומות**, כמו שהעיד **הרב המורה** פכ"ט ח"ג, שמצא בספר עבודת הנבטיא בזה הלשון.

ואמנם אברהם שגדל בכותא, כשחלק עם ההמון ואמר שיש עושה בלתי השמש, טענו עליו כך וכך, וזכרו בטענותיהם מה שהוא מבואר נגלה מפעולות השמש. ואמר להם אברהם צדקתם, אבל הוא הגרזן ביד החוצב בו. אח"כ זכרו מטענותיו ע"ה, ובסוף העניין זכרו שהמלך שם אותו בבית הכלא, ושהוא התמיד לטעון עליהם ימים רבים והוא בבית כלאו, ושאח"כ פחד המלך שיפסיד עליו מלכותו וישיב בני אדם לאמונתו, וגרשו מקצות המזרח אחר שלקח את כל אשר לו וכו'.

וכבר נמצא מסכים לזה, כמו שכתב **הרמב"ן** שאברהם נחבא בכותא.
ובהיות הדבר כל כך מפורסם, איך נוכל להכחישו בכללו, כי כמו שכתב הפילוסוף: המפורסם אצל הכל - אי אפשר שיכזב כולו.

ולכן מה שלבי אומר בעניין הזה, שכל ארץ ארם שבכללה אור כשדים ועבר הנהר היו מכת הצ"אבא שהיו מאמינים, כמו שזכר הרב המורה, שלא היה אלוה אחר בעולם אלא הכוכבים. ושהשמש היה האלוה הגדול מכל האלוהים. והיו מאמינים עם זה שהיה העולם קדמון מבלי התחלה זמנית.

וכאשר התחכם אברהם אבינו, וזרח עליו אור האמת, הגיע מדרך התפלספותו ואיצטגנינותו לקיים ולאמת שצבא השמים והכוכבים היו סיבות אמצעיות למה שיפעלו, לא סיבות ראשונות. ושהיה עליהם בהכרח סיבה ראשונה, הוא הפועל והמשפיע הראשון בהם. כי הנה אחרי שהגרמים השמימיים כולם הם גשמים מתנועעים תמיד, יתחייב להם שיהיה להם מניע מחוץ נבדל.

והיה אברהם עושה על זה מופתים וטענות חזקות. וכמו שאמר במדרש (בראשית רבה פרשת ל"ט):

משל לאחד שראה בירה דולקת. אמר למי שהולך עמו, תאמר שאין מנהיג לבירה זו? וכו'.

ולזה כוונו ז"ל (בבא בתרא ט"ז)

שהייתה מרגלית תלויה בצווארו של אברהם, שכל חולה שהיה רואה אותה מיד נתרפא. וכיון שמת, תלאה בגלגל חמה.

רצונו לומר, שהיה עושה מופתים וטענות למציאות האל, והיא המרגלית שהייתה תלויה בצווארו ובפיו, ושכל חולה מאמונת כוזבות שהיה רואה אותה ומעיין בה, מיד הוא מתרפא. כי ידיעת האל והאמנתו היא הרפואה האמיתית לנפש. וכאשר מת אברהם שהיה מלמד להועיל, נשאר לימוד מציאות האל מתנועת הגלגל, שתורה על המניע הנבדל, כמו שאמר הכתוב (תהלים י"ט ב') 'השמים מספרים כבוד אל' וזאת היא התליה בגלגל חמה.

וכן היה אברהם מקיים שהיה העולם מחודש ופעול מאותו ית', בהראותו ביטולים והרחקות עצמות על דעת קדמותו. ולכן היה מרגליתא בפומיה אל עליון, רוצה לומר סיבה עליונה לשמים, קונה שמים וארץ ומחדשם.

ולהיותו חולק בפרסום על אמונת דורו, הושם בבית הכלא. וגם שם היה טוען טענותיו לקיים אמיתת אמונתו, כי היה בלבו כאש בוערת. ואין ספק שהיה דינו בשריפה, כי היה יסוד האש ממשלת השמש. אבל המלך מפחדו שיפסיד אמונתו, שלחו לנפשו. ולא היה זה באמת למלך, כי אם מאת אלוהים שהעיר את רוחו לעשות כן. כי לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו. ושעל זה נאמר 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים', כלומר: ממני הייתה יציאתך, לא מאת המלך.

ומסכים לזה הוא מה שכתוב בספר עבודת הנבטיה, ומה שכתוב שאברהם נחבש בכותא. ואינו רחוק אצלי מה שאמרו באותו ספר, ששלל המלך כל אשר לו וגרשו מארצו, כי הנה הכתוב מורה עליו במה שלא אמר ביציאתם מאור כשדים, שהוציאו כל רכושם ועבדיהם, כמו שכתב בצאתו מחרן. נראה שהלכו ריקם, ותרח הלך עמו מפני הסיבות שנזכרו בפרשה.

וגם מה שאמרו ז"ל שנעשה לו נס להצילו מכבשן האש, רצונו לומר להיותו נדון להישרף. והיה זה נס נסתר בהערת לב המלך לשלחו.

וכבר נתן **הרמב"ן** מקום לזה הדעת, במה שכתב שאין המלט, אם בהיות בזה נס נסתר בהערת לב המלך, ואם נס נגלה שהושלך בכבשן ויצא משם. האמנם למה לא נתפרש זה בתורה, שהיא קושיית **הראב"ע**, סיבתו אצלי שאברהם לא התעורר בראשונה לפרסם ולקיים דעתו בדבר השם שלא מפאת מעלה נבואית, אלא מכח התפלספותו ואצטגנינותו. וכמה מקדמוני הפילוסופים היו מקיימים דעותיהם, וטוענים טענות לקיימם, ובטולים לדעת הסותר. ולא נחשב להם לצדקה ולא נכתבו עניניהם בתורה, אלא דברי נביאי השם וחסידיו הדבקים בו, ממה שעשו בעבודת האל ובמאמרו, לא מעיונם ושכלם.

בן שלוש שנים הכיר את בוראו – בשכל או בנבואה?

ואחשוב שלזה כוונת **חז"ל** באומרם שאברהם בן שלוש שנים הכיר את בוראו, שנאמר 'עקב אשר שמע אברהם בקולי'. ומנין עקב כשתסירהו מן קע"ה שחיה, נשאר שלש. ובמקום אחר אמרו שהיה בן מ"ח שנה כשהכיר את בוראו. וראוי לתת ציור וטעם לשני המאמרים האלה. וכבר נוכל לומר שבן שלשה שנים יעתק הנער מהמינקת ויכיר בקרוביו ואוהבי ביתו, כאלו אמרו על דרך המליצה שכבר התחילה לו ההכרה השכלית, נתיישר דעתו והוכן להכיר את בוראו.

אבל היותר נראה הוא שהם רצו לומר שאברהם, בהיותו ערל קודם המולד, הכיר את בוראו. והוא מתמיה מאוד, וכינו הערלה בשם שלוש שנים, מפני שהכתוב אומר שלוש שנים יהיה לכם ערלים. כי להיות שלוש שנים זמן הערלה, כאילו אמרו בדרך מליצה וצחות: שלוש שנים יהיה על הערלה, כאלו אמר בהיותו ערל הכיר את בוראו.

האמנם כפי דיוק השנים אמרו, שבן מ"ח שנים הכיר בוראו, שכן היו שנותיו בפלגה. וכאלו אמרו, שממה שראה אברהם שקרה שם הכיר שיש אלוהים שופטים בארץ. אבל היה זה כולו משכלו ודעתו, לא מכוח הנבואה.

הן אמת שליושר שכלו של אברהם ושלמות חכמתו נעשה מוכן לחול עליו שפע האל הנבואי. ואחרי שקבלו, זכרה התורה המעשים המשובחים שעשה, רוצה לומר אחר שנראה אליו האלוהים ודיבר אתו, לא מה שהיה קודם לזה. וכן לא זכרה התורה הנס שנעשה לו בהצלתו, לפי שלא היה נס נגלה כי אם נס נסתר, שהעיר השם את רוח המלך לפוטרו מעונש השריפה. והנה אנשי דורו כי היו אומרים שלא היה בזה נס כלל, אלא המלך מפחדו שיפסיד אמונתו שלחו לנפשו. לכן לא נכתב זה בתורה, כי אין דרכה לכתוב הנסים הנסתרים, כי אם המפורסמים והנגלים, כי אין הכחשה בהם.

הנה התבאר מזה כולו שאין ראוי להכחיש קבלת **חז"ל** בזה, שאין טענה עליה מפאת קושיית **הראב"ע**. ושאינו רחוק שהייתה יציאת תרח מאור כשדים גם כן בעבור זה עם שאר הסיבות שזכרתי בפירוש הפרשה.

כמה פעמים יצא אברהם מחרן?

האמנם בסדר עולם תראה בזה דעת אחרת. והוא אמרם שם:

אברהם אבינו היה בשעה שנדבר לו בין הבתרים בן שבעים שנה, שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה. וחזר לחרן, ועשה שם חמש שנים, שנאמר ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. ע"כ.

וענינו, כי הקשה להם מה שנאמר במעמד בין הבתרים 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה', וכתוב בסדר בא אל פרעה 'ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה'. ולפיכך פירשו ז"ל כי הארבע מאות נמנים משנולד יצחק, וארבע מאות ושלשים נמנים ממעמד בין הבתרים, שיהיו לפי זה קודם שנולד יצחק שלשים שנה.

ולפי שהוקשה להם שאברהם כבר היה בן שבעים וחמש שנה בצאתו מחרן, ולא היו לו כי אם מאה שנה בהיוולד לו את יצחק בנו, ולפי זה אי אפשר שיהיה מעמד בין הבתרים קודם לידת יצחק יותר מעשרים וחמש שנה. תירצו שאברהם היה בן שבעים שנה לבד כשיצא מחרן, ואז היה מעמד בין הבתרים, ושחזר עוד לחרן ועמד שם חמש שנים. ויהיה לפי זה הדרך פירוש 'וילך אברם כאשר דבר אליו ה'" על היציאה הראשונה שיצא משם. ועל היציאה השנית כשחזר, אמר ויקח אברם. כי בראשונה לא הולך רכושו עד שראה את הארץ ההיא, וכמו שהליץ הר"ן על הדעת הזו.

אבל איני יכול להולמו. כי איך יתכן שנייחס לאברהם, ראש המאמינים, ספק בייעודי השם, עד שמפני זה יצטרך ללכת ולחזור. ואיך יעבור על המצווה האלוהית בשבתו בחרן חמש שנים בחזרתו. כל שכן שעל פסוק וילך אברם כאשר דבר אליו ה', שהיא היציאה הראשונה לדעתם, אמר הכתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן, ואחר זה אמר ויקח אברם, שהיא היציאה השנית שאמרו, וזה כולו הפך הנחתם.

ולכן ראוי שנאמר שפעם אחת יצא ולא חזר עוד. ואמנם מה שהוקשה אצלם ממנין שנות גלות מצרים, אינו קושיא. לפי שכמו שביארתי בסדר נח, החשבון הרב בולע את המועט. וכשאמר הכתוב 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' אולי שהיו על הדיוק שלוש מאות תשעים וחמשה, וקראם ארבע מאות, לפי שכבר יהיו בגבול הארבע מאות. או שמה שכתוב בסדר בא אל פרעה שלשים שנה וארבע מאות שנה, היו כפי האמת על הדיוק ארבע מאות עשרים וחמש, והכתוב לא חשש כי אם לחשבון הגדול ארבע מאות ושלשים שנה. והוא מה שראוי שיאמר בזה, ולא נצטרך לומר שהלך אברהם אל ארץ כנען וששב לחרן ושחזר לצאת משם שנית, שהוא באמת דעת זר מאוד.

מה הייתה מטרת גלות מצרים?

ואחרי ההודאה שגלות מצרים היה בהשגחה ובגזרה אלוהית, לא ימלט משנאמר:

[א] **אם שהיה עונש** על חטא שעשה אברהם או זרעו.

[ב] **ואם שיהיה הגלות** גזור לא על צד העונש ולא מפני חטא, כי אם בסיבה אחרת

שראתה החכמה האלוהית.

והנני מבאר פה מה שדעתי נוטה בכל אחד מדרכי הדעות האלה, מסתלק מהספקות

אשר קדמו בשאלה.

[א] **אם גלות מצרים היה עונש**

ואומר: שאם נודה שהיה גלות מצרים על חטא ועוון קודם, אין ראוי שנחשבה בחוק

אברהם אבינו. חלילה לו מעון.

ושיותר ראוי שנייחסהו לשבטי בני יעקב, כי הנה התורה העידה שהם חטאו חטאה גדולה בשנאתם חינם את יוסף אחיהם, ובמה שהתנכלו אותו להמיתו כשהלך לדרוש שלומם וטובתם, ובהשליכם אותו אל הבור, ובמה שמכרו אותו למצרים.

ועם היות שראובן לא היה במכירה, הנה הוא היה בשנאה, והוא היה יועץ בדבר. וכמו שאמר (בראשית מ"ב כ"א) 'אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, על כן באה אלינו הצרה הזאת'.

ולפי שהם חטאו, היה משורת הדין שיקבלו עונשם. ולפי שבמצרים חטאו שמכרוהו להיות עבד שם, היה ראוי שילקו במצרים ויהיו עבדים שמה הם ובניהם זרעם שנים רבות, כמו שגלה שם יוסף אחיהם ובניו זרעו.

ולפי שהשליכו את יוסף אל הבור, היה מעונשם 'שכל הבן הילוד היאורה ישליכוהו'.

ולפי שעל ידיהם ירד יוסף למצרים, היה ראוי גם כן שעל ידו ירדו הם לגלות מצרים.

ולפי שהיה המעשה המגונה ההוא שעשו בהיותם בצאן, ובלכת יוסף לדעת את שלום הצאן, היה מהמשפט האלוהי שעל ידי הצאן יבואו למצרים, כמו שאמר (שם מ"ז ד') 'לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך'.

ויען וביען גם יוסף חטא ואשם בשוגג, במה שהתגאה על חלומותיו על אחיו, וגם יעקב אביו חטא בצד מה בכתונת הפסים שעשה ליוסף, שבו היה משלח מדנים בין אחים, ועל שלחו את יוסף לדעת שלום הצאן בדעתו שהיו אחיו שונאים אותו, לכן נענשו יעקב ויוסף שנתחייבו גם הם גלות. אבל מאשר היה חטאם בשוגג ובקלות, היה גם כן גלותם בקלות. ולהיות מן הנעלבים ולא מן העולבים, היה מיושר הדין האלוהי שיעקב לא נקבר במצרים, ולא נקבר גם כן יוסף, כי את יעקב העלו בניו ונקבר במערת המכפלה, ועצמות יוסף העלו ישראל עמהם כשיצאו ממצרים וקברו אותם בשכם.

אמנם שאר השבטים נשארו במצרים, כי נדונו בגלות בחייהם ובמותם לא נפרדו ממנו.

וכמו שאמרו **חז"ל**, שאף עצמות של כל השבטים העלו עמהם, דרש הוא, כי הכתוב מעיד (שמות י"ג) 'ויקח משה את עצמות יוסף עמו וגו'', ובסוף ספר יהושע (כד) 'ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם'. ואם עצמות שאר השבטים העלו גם כן, איך לא נזכרו לא בעליה ולא בקבורה.

אך האמת הוא שיעקב ירד למצרים בעבור יוסף בנו, ואליו אמר יתברך (בראשית מ"ו ג') 'אל תירא מרדה מצרימה וגו' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה'. ולא זכר לו כלל מבניו ומזרעו, לפי שהוא לבד באמת היה נקי מעון, והבנים היו נדונים על חטאם. ואמנם בנימין, לפי שנענש שם בלי עוון, ארז"ל שמת בעטיו של נחש. רצו שנענש נטפל עם אחיהם, עם היות שלא חטא עימהם, כי העולם נדון אחר רובו. ועל כיוצא בזה אמרו, **משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין טוב לרע**.

ואמנם בני השבטים וזרעם נשארו בגלות בסיבת אבותיהם, וכמאמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה' ז'). כי הנה השבטים נכנסו בעצם ובראשונה בגלות ההוא, והבנים נשארו אחריהם.

וכבר כתב **הרלב"ג** בכיוצא בזה, היה עונש האבות בעצם, ועונש הבנים במקרה, למה שנמצאו נטבעים בגלות האבות, ונשארו שמה עד תום זמן הגזרה. ולפי שהיה משפט האלוהי העונש על בנים ועל בני בנים על שילשים ועל ריבעים, לכן אמר יתברך בעונש הזה ודור רביעי ישובו הנה, שהוא מהחוטאים והגולים כמו שאבאר.

הנה נתתי בזה סיבת גלות מצרים יותר ישרה מכל הסיבות ששיערו קדמונינו ז"ל, שהיה על עוון בני יעקב במכירת יוסף אחיהם בבואו לראות את שלום הצאן. ובהיותם רועים בצאן, ומכרו לעובדי הצאן ושחטו שעיר עזים מן הצאן, ועשו מה שעשו בו, והקב"ה המליך את יוסף על עובדי הצאן. וכאשר נרצה עוונם, לימדם יתברך לעשות הכפרה דוגמת החטא, ולשחוט את הפסח שהוא מן הצאן.

והנה א"כ בצאן חטאו, בעובדי הצאן לקו ובצאן נתכפרו. ואין להיפלא שיהיה ה' יתברך מיעד בעונש קודם מעשה החטא, כי הנה היה זה להודיע לאברהם הזמן אשר בו יירשו בניו את הארץ, ולמה יתעכבו בירושתה.

ודוגמת זה תראה בפרשה 'כי תוליד בנים', שיעד בחטא ובעונש ובגאולה העתידה לבוא אחריו, ובזה הדרך הודיע כאן לאברהם שזרעו יהיו בעבדות על חטאם ההוא, ולא הודיעם כאן החטא כי אם העונש, לפי שכוונתו לבד הייתה להודיע זמן ירושת הארץ לא זולת זה.

וכדומה לזה כתב **רש"י** על פסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך שבפרשת משפטים, כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם 'כי לא אעלה בקרבך', שכפי דעת הרב בישרם בעונש שהוא שליחות המלאך, ולא כתב שם החטא שהוא מעשה העגל לדעתו.

וכן היה כאן העניין באברהם לסיבה שזכרתי.

ואמנם אמרו (בראשית ט"ו י"ב) **ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם**, בא להודיע שאברהם נתבהל מאוד ממה שציווהו השם מלקיחת העגלה העז והאיל, וממה שציווהו שיבתר אותם בתוך, ושיפריח התור והגוזל. כי אין ספק כי על כל זה ציווהו ית', כיון שעשאו אברהם. ולכן אחרי אשר הקיץ מנבואתו, עמד מתבודד ומחשב כל היום ההוא מה המה אלה הבהמות שראה מנבואתו, ועל מה יורו. והניחו השם להתעסק ולהתבודד ולעיין בדבר עד עת ערב. **ויהי השמש לבא**, קרוב ללילה, ואברהם לא ידע ולא הבין במראה כלל מעצמו, עד שנפלה עליו תרדמת ה', **וחשכה גדולה** כאלו לבו אמר לו שעת רעה היא ושצרה גדולה באה עליו. ואז בשוטטו במחשבתו בזה, בא לו הדיבור האלוהי: **ידוע תדע כי גר יהיה זרעך**. כאלו אמר לו החשכה והאימה אשר הרגשת בלבך, תרמוז בגלות קשה שיבוא לזרעך **בארץ לא להם**, רצונו לומר בארץ כנען אשר ייעד לתיתה לו. ויהיה זה משיהיה לך זרע עד סוף ארבע מאות שנה, ושימותו ראשונה האבות או המנהיגים אשר המשיל באותם הבהמות, ובזה הודיעו שיעבדו אותם ארבע מאות שנה משיהיה לו זרע עד שיירש זרעו את הארץ.

ובעבור שהיה הגלות הזו בדרך דין ומשפט על חטא השבטים, כמו שזכרתי, לכן אמר **וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי**. רצונו לומר, כמו שהיה דן את השבטים על מה שעשו וחטאו במכירת אחיהם ואענישם עליו גלות, ככה גם כן דן אנכי את הגוי אשר יעבדום מפני אכזריותם וכוונתם הרעה, ויהיה אם כך מרבה עונש למשעבדים יותר מדאי. וכמו שזכר **הרמב"ן**.

ואחרי הדין יצאו מהגלות ברכוש גדול. וזהו האופן הראשון מן הסיבה בגלות מצרים.

והותרו כפי מה שפירשתי בפסוקים האלו השאלה הט"ו וי"ו וי"ח.

אם גלות מצרים הייתה על דרך ההטבה והחסד

ואם נאמר שהיה גלות מצרים גזור מלפניו ית' לא על צד העונש ובעבור חטא, אלא לתכלית אחר שראתה החכמה העליונה, ועל דרך ההטבה והחסד, יהיה עניינו כפי מה שאבאר.

והוא, שהאומה הזאת הנבחרת והמיוחדת להנהגה והשפעת האל זרע אברהם שהיו עתידים להיות יושבי הארץ הקדושה, היה ראוי שיהיו אנשים ראשונה גולים ומשועבדים בעיניו רב קודם שייחדו להנהגה האלוהית, ושיקבלו תורתו ויזכו בירושת הארץ, דוגמת מה שקרה לאברהם אביהם בצאתו מצרימה, וכמו שזכרתי למעלה. ולפי שבכל הדברים ההעדר קודם למציאות, וההפסד קודם להויה. וראה ית' שלא היה מהראוי שבני עמו בהיותם בארץ כנען בשובה ונחת שלווים ושקטים על שמריהם, יכירו וידעו אמיתת אלהותו, ויקבלו תורתו, גם כי לא יהיה עניין שמה לשיתחדשו ביניהם המסות הגדולות האותות והמופתים הצריכים להקדים לקבול האמונה ההיא.

ולכן הסכימה חכמתו העליונה להביא אותו זרע קודש בגלות מצרים. וזה, אם מצד ישראל וצרכם, ואם מצד כבוד ה' יתברך, אם מצד ישראל כדי לצרפם כצרוף הכסף. כי הנה העם המעותד לקיבול הדיבור האלוהי, יצטרך בהכרח להסיר מתוכו כל טומאה ולכלוך, ולזכך נפשו מכל דעה ואמונה נפסדת. וכמו שיכניסו באש את הכסף ואת הזהב לצרפם ולבטל מהם כל תערובת רע אשר בהם, כן יצטרך העם והאומה להביאה בעבדות וייסורין כדי להסיר מתוכם כל מוטה, לבררה וללבנה כראוי. הלא תראה מאמרי הנביא זכריה בהיותו מייעד בגאולה עתידה ושוב האומה למעלת דבקותה,

אמר (מלאכי ג' ה') 'והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב, הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו. אמרתי עמי הוא, והוא יאמר ה' אלוהי'. ואמר עוד מלאכי 'ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים'. 'וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם כזהב וכסף והיו לה' מגישי מנחה בצדקה'.

וכן אומר שבהיות השבטים בניהם וזרעם בתוך הכנענים ותועבותם ראתה חכמתו העליונה שקודם שיתדבק בהם הדבקות הקדוש האלוהי, יבואו בגלות ועינוי כדי שיצטרפו ויתבררו ויתלבנו בו. ובהיותם זכים וטהורים יוציאים משם, ויהיו ראויים לקבול התורה והמצוות, ולרשת התורה הקדושה, ולהתדבק בהם ההנהגה האלוהית בלי אמצעי, ושיהיה גלותם במצרים, לפי שהיו המצרים עובדים כל צבא השמים וכל אחד מהם היה מעונן ומנחש ומכשף.

ואם יעמדו בני יעקב בניסיונם ויתקיימו באמונתם בקרב העדה הרעה הזאת המצרית, יזכו לכל הטובות המעותדות אליהם. אבל אם יימשכו אחרי גלולי מצרים ואמונתם, ויעזבו אלוהי אבותיהם, ישארו שמה בעבדות נצחי, ובל יראו בגאות ה' ודבקותו. וזה באמת היה

סבת גלות מצרים מפאת ישראל כפי זה הדעת.

ואמנם כפי האל ית' וכבודו, לפי שהיו רוב העולם כופרים במציאותו ואומרים שלא היה אלוה אחר אלא הכוכבים, ומי שהיה מהם מודה במציאותו היה מכחיש השגחתו. ומהם היו מכחישים יכולתו הבלתי בעל תכלית. וכדי שיוודע בעולם אמתות הפינות האלה, ראה ית' להביא את עמו בחירו בגלות מצרים, להיותה הארץ היותר נטבעת בכל הכפירות והאמונות הכוזבות, מלאה כישופים ותחבולות מכל הארצות, כדי שישתעבדו בהם המצרים ויענום, והקב"ה על יד נביאו היה מתרה 'שלח עמי ויעבדוני', והמצרים לא ישמעו בקולו, ואז ירבה בקרבם את מופתיו ואת אותותיו, ובזה תתפרסם בעולם אמיתות מציאותו והשגחתו ויכולתו.

ולכן תמצא שבמכות מצרים נאמר תחלה 'בזאת תדע כי אני ה'" שהוא פינת מציאות האל ואח"כ נאמר 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ' שהיא פינת ההשגחה. ואח"כ אמר 'בעבור תדע כי אין כמוני בקרב הארץ', שהוא פינת היכולת. והיה תכלית החסד האלוהי שבחר יתברך בעם הזה כדי שיתאמתו באמצעותם הפינות האלוהיות האלה. 'וידעת היום והשבות אל לבבך'.

ממה שדברתי עד הנה בתשובת השאלה הזאת כפי זה הדרך, שגלות מצרים היה בגזרה מאת ה' יתברך, לא בדרך עונש ולא על חטא קודם, ושהיה לשתי תכליות:

גלות מצרים לשתי תכליות

התכלית האחד כדי לצרוף את בני ישראל ולהבחין בקרב מצרים התועים, לראות היעמדו באמונתם כמו שהיה ראוי לצרוף ולזכך העם שהיה עתיד לקבל התורה ולרשת את הארץ, ולהידבק בו ית'. וכיון כפי מה שהעיד הנביא יחזקאל הם חטאו במצרים, וילכו ויעבדו אלוהים אחרים אשר לא ידעום לא שערום אבותיהם, היה מהמשפט שלא יצאו מאותו גלות עוד. ומזה הצד היה הגלות הזה בצדק וחכמה. והייתה הגאולה משם כפי חטאם בחסד וברחמים. ועל זה נאמר 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני', רצונו לומר אחרי אשר הוצאתי אותך מארץ מצרים אשר באת שם לצרוף ולהבחין אמונתך, ואשתכחת חסיר וחוטא, ואני בדרך חסד הוצאתיך משם, הישמר לך שלא תשוב לכיסלותרך עוד, ולא יהיה לך אלוהים אחרים על פני. רצונו לומר אחרי שיחדתי אותך להנהגתי כי אם תעשה זה לא אסלח לעונך.

התכלית השני הוא כדי שיתפרסמו בעולם האמיתיות האלוהיות באמצעות ישראל. ולפי שזה היה לשישאר ישראל אומה נבחרת לה', ועם סגולתו, ושיזכו לקבל תורתו ולרשת את ארצו הקדושה. לכן מזה הצד היה גם כן הגלות הזה והגאולה ממנו חסד עליון, לפי שבסיבתו לקחם השם לו לעם.

זזה שאמר אדונינו משה (דברים ד') 'או הנסה אלוהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים' ואמר 'ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו בכוחו הגדול ממצרים להוריש גוים גדולים וגו'. וידעת היום והשבות אל לבבך וגו". שהעיד בפסוקים האלה לכל מה שביארתי. וזאת הייתה העצה עמוקה שהודיע השם לצדיק הנקבר בחברון.

ולשתי התכליות הנכבדים האלה היה ראוי לרדת יעקב אבינו בשלשלאות של ברזל.

והותרו בדרך הזה מהדעות כל הספקות שהעירותי בזה הדרוש.